

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2010 | 2

- BAKÓ ENDRE
- BENE JÁNOS
- FERENCZI IMRE
- FODOR LÁSZLÓ
- KÖKÉNYESDI
PAPP LÁSZLÓ
- LÁSZLÓ GÖZÁRNÉ
- MARIK SÁNDOR
- ORBÁN ANDRÁS
- PATYÁN LÁSZLÓ
- RATKÓ LILJA
- SZÉKHELYI EDITH
- SZEPESY BÉLA

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLV. évfolyam

2010. május

2. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BAKÓ ENDRE irodalomtörténész, Debrecen

BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza

FERENCZI IMRE nyugdíjas Beregszász–Nyíregyháza

FODOR LÁSZLÓ egyetemi adjunktus, Debrecen

KÖKÉNYESDI PAPP LÁSZLÓ nyugdíjas, Nyíregyháza

LÁSZLÓ GÉZANÉ könyvtáros, Nyíregyháza

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

ORBÁN ANDRÁS lapszerkesztő, Budapest

PATYÁN LÁSZLÓ főiskolai docens, Nyíregyháza

RATKÓ LUJZA néprajzkutató, Nyíregyháza

SZÉKHELYI EDITH képzőművész, Nyíregyháza

SZEPESSY BÉLA tanszékvezető, Nyíregyháza

A címlapon: Vörös katona temetése 1919-ben Nyíregyházán (Dr. Deák Endre
ügyvéd hagyatékából, Jósza András Múzeum)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
<http://szemle.szszbmo.hu>

monográfia*

Bene János

Forradalmak, román megszállás

Az elvesztett háború, az ellátási nehézségek, a munkanélküliség csak növelte a belső feszültségeket, de a forradalom vezetésére a városban nem volt jelentős munkástömeg, a dolgozók szervezése is inkább az ipartestület keretei között történt, semmint a munkásmozgalomban. Nyíregyháza 1790 ipari üzemének tartott kis- és középüzemben 1109 mester segéd nélkül, 674 üzem 1-20 munkással dolgozott és csak 7 olyan üzem volt, melyben húsznál több munkás dolgozott. E hét üzem (2 gépgyár, 1 kocsigyár, 1 villanytelep, 1 cementgyár, 1 dohánygyár és a nyomda) 325 főt foglalkoztatott. A szociáldemokrata párt, mely a városban 1905-ben alakult meg, nem tudott igazán áttörő mozgósítást folytatni. A párt elnöke Schmidt Mihály nyomdász és társai nem mentek túl az általános, egyenlő és titkos választójog és a május 1. megünneplésének követelésén. A szociáldemokrata párt munkásotthonában „a Kis tér 10. szám alatt... tartalmas előadásokat hallgathattak, társas, fegyelmezett, szeszmentes összejöveteleket rendeztek, gondos szervezőmunkával készítettek elő az évenkénti május elsejei népgyűlést és felvonulást e munkaszüneti napon. A népgyűlésen többnyire az általános és egyenlő választójog kérdése áll előtérben budapesti előadó bevezetésével, a felvonulás a Hatzel térről indul. Vörös zászlókat és „lázító” feliratú transzparenszeket nem vihetnek a rendőrségi engedély megkötése szerint. Az út a Sóstóra vezet, ahol batyus mulatsággal töltik a napot, hogy estére még egy kis táncra is legyen alkalom. A munkásotthon előadásait a 10-es évektől többnyire helyi tanárok, munkások, kereskedők, orvosok tartották: olyanos, akik majd a forradalmak idején vezető szerepet kapnak (Kazimir Károly, Lakatos Imre, Vajda Emil és mások). Az esetleges sztrájkok, munkabeszüntetések elsősorban bérjellegűek, csak ritkán fűződnek politikai követelésekhez is” – írja Margócsy József.¹

A polgárság sem igazán kapcsolódik hozzájuk, bár 1907 óta működött a Rákóczi utca 2–4. számú ház emeletén a Kereskedők és Gazdák Köre, ahol az 1910-es években Szende Pál, Jászi Oszkár és Glücklich Vilma (a női emancipáció fáradhatatlan harcosa) tartottak előadásokat, de megfordultak ott neves közgazdászok, polgári radikális politikusok is. Otthon érezte magát közöttük a város képviselője, 1917-ben Fényes László is, sőt a Kereskedők és Gazdák Körében Fényes László Asztaltársaság alakult abból a célból, hogyan lehet a szocialista eszmék térhódításának gátat vetni. 1918 őszén ők alakítják meg a Polgári Radikális Pártot.

* E rovatcím alatt jelentetjük meg Nyíregyháza Megyei Jogú Város monográfiájának már elkészült fejezeteit. (A szerk.)

1. Margócsy, 1987/a. 165.

Nyíregyházán 1918. október 26-án este a különböző pártok és szervezetek mintegy 50 képviselője ült össze arra az előkészítő értekezletre, melyet dr. Murányi László városi tiszti főügyész vezetett. Üdvözölték a Nemzeti Tanács megalakulását, majd 7 tagú intézőbizottságot alakítottak a Néptanács megválasztására. A másnap 11 órakor megtartott népgyűlés megalakította a Néptanácsot dr. Murányi László ügyvéd elnökletével. Október 31-én megérkezett a Nemzeti Tanács távirata is, mely tudatta a hatalom átvételét. Nyíregyháza népe csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. Tüntető tömegek járták a várost éltetve az új kormányt és a független Magyarországot, a népuralmat. A vasutasok, a postások és a diákok egymás után jelentették be csatlakozásukat. A vasutasok egyetemlegesen kérték felvételüket a szociáldemokrata pártba.² Számtalán fegyveres erő nem volt a városban, kivéve a honvéd huszárlaktanyát, ahová 1918 őszén helyezték el a 20. honvéd pótüteget Redlich Ernő százados parancsnoksága alatt.

1918. november 1-jén azután kitört a forradalom Nyíregyházán. A város ünnepi díszbe öltözött. Nemzetiszínű zászlók alatt tüntető tömegek járták az utcákat, éltetve az új kormányt, a független Magyarországot. Az örömet azonban hamarosan szomorúság és félelem váltotta fel, mert a népszabadságot egyesek félremagyarázva, a forradalmi hangulatot és mozgalmat rablásra, fosztogatásra használták fel. Hazatérő katonák, szegény munkások, napszámos asszonyok hada támadt az üzletekre. A katonai rendőrség a szolgálatot megtagadta. A Néptanács, mely megpróbálta a rendet helyreállítani, tehetetlennek bizonyult. Akkor ismét Bencs Kálmán vette kezébe az ügyeket, Kéry József képviselőtestületi taggal személyesen ment ki a tüzerekhez, kérve a beavatkozást. Redlich Ernő, korábban tett ígéretének megfelelően 120, jobbára öreg népfőlkelő tüzerekkel vonult be a városba, és a Bányász Endre főhadnagy által szervezett polgárőrséggel teremtett rendet. Több száz embert letartóztattak.

Ugyanazon éjszaka huszárlaktanya legénysége is fellázadt. Kifosztották a rak-tárakat, fegyvert, lőszert szereztek, letartóztatták az ellenálló tiszteket, altiszteket majd egy részük a Néptanács tiltása ellenére a városba indult, a másik részük pedig a vasútállomást foglalta el. A városban mindössze két szakasznyi tűzer és a polgárőrség volt szolgálatban, létszámuk az állomás és a belváros kézben tartásához kevésnek bizonyult. A tűzér-laktanya körül tüzharc bontakozott ki a katonák és a polgárőrök között. Ezért a Néptanács utasította a vasútállomást, hogy minél több vonatot indítsanak minden irányba, hogy a katonák eltávozzanak a városból. Mikecz Dezső alispán közben Debrecenből és Miskolcra kért segítséget. A fellázadt katonák közül mintegy 800-an Debrecenbe indultak, ahol már erős karhatalommal várt rájuk, majd lefegyverezték és a honvédlaktanyába zárták őket.

Az 1918. november 2-i közgyűlésen Bencs Kálmán polgármester bejelentette, hogy a Magyar Nemzeti Tanácstól távirat érkezett, hogy az átvette a hatalmat. Annak vétele után táviratban közölte a tisztikar és a tanács csatlakozását, majd mély megdöbbenéssel számolt be a Nyíregyházán 1918. november 1-jén történt eseményekről, melyhez fogható a város területén még nem történt. Megfelelkezett a nép magáról, egyes lelketlen emberek rablásra vetemedtek, akkor, amikor a nemzet szabadságának és függetlenségének első napjait éli.

A kezdeti bizonytalanságok után a végrehajtó hatalmat átvevő Néptanács hamar magára talált, s nagy erővel és szívóssággal kezdte el a karhatalmat szervezni. A Néptanácsnak a legkritikusabb időben jött segítségére a 20. honvéd tűzer pótüteg

2. Cserevnyák, 1989. 5–17.

tisztikara és legénysége. A Néptanács határozott fellépésének volt azután köszönhető, hogy az egész vármegyében a rend gyorsan helyreállt.

A közgyűlésen Bencs Kálmán méltatta a Néptanács munkáját és felhatalmazást kért arra, hogy a Néptanács a város közélelmezését biztosítsa, a rendet és nyugalmat fenntartsa. A közgyűlés népelelmezés biztosítását szolgáló bizottságba Kazimir Károlyt, Répánszki Józsefet, Kéry Józsefet, Rosenthal Gyulát, Hoffmann Mihályt, Bodor Zsigmondot, Gábor Józsefet, Haas Ignácot, Paulusz Mártont, L. Kovács Jánost, Kovács Andrást, Heuffel Lajost, Balla Mihályt és Hoffer Bertalan küldte. A Néptanács elnöke, dr. Murányi László, a polgármester és a pénzügyi tanácsnok, dr. Garay Kálmán együttes aláírásával utalhatott csak a város pénztárából.³

Másnap a Néptanács hirdetményben tudatta, hogy a hatalmat átvette. A hatóságokat és a hivatalokat a munka folytatására hívta fel, Redlich Ernő százados pedig a város katonai parancsnokságával bízta meg.

A nyíregyházi katonatanács Lengyel százados parancsnoksága alatt 25 katonát küldött géppuskákkal Újfehértóra, mert ott is a katonák vezetésével a szegény lakosok több úrilakot megtámadtak. Szintén a nyíregyházi karhatalom fegyverezte le a tiszaszlári „köztársaságot” kikiáltó katonákat is és hozta őket a városba. Nyírmadán Bíró hadnagy és katonáinak megjelenésével állt helyre a nyugalom. A rendteremtésben a Fényes László országgyűlési képviselő által különvonattal Nyíregyházára vezetett repülőszázad (rohamszázad) is tevékenyen részt vett. Az 1918-ról szóló polgármesteri jelentés külön kiemelte azt is, hogy a város szervezett munkásságának vezetői, Kazimir Károly, Schmidt Mihály, Répánszki András, Kéry József, Gábor Sándor, Nagy Kálmán sikeresen csendesítették le a felizgatott, lázongó tömeget, s azután november 4-én ismét kinyitottak az üzletek, a város élete visszatért a normális kerékvágásba.

Időközben, 1918. november 11-én a legnagyobb rendben, fegyelemben, a tisztikar által kézben tartottan, fegyvereit megtartva hazaérkezett a frontról a város háziezrede, a volt császári és királyi 14. huszárezred, Oehm Tivadar alezredes parancsnoksága alatt, aki azonnal átvette az állomásparancsnoki teendőket is.⁴ Első intézkedéseivel rendet tett a huszárlaktanyában, megkezdte a katonaság szervezését a bizalmiférfi rendszer alapján.

November 11-én a kormány Murányi Lászlót kormánybiztossá nevezte ki, a néptanács elnöke előbb Nagy Kálmán, majd Gábor Sándor lett.

Az 1918. november 16-i közgyűlésen jelentették be, hogy a polgármester, Bencs Kálmán is megbetegedett a spanyolnáthában, s ekkor tették közé dr. Murányi László Szabolcsvármegye főispáni teendőnek ellátásával megbízott kormánybiztosi kinevezését is. Ezen a közgyűlésen javasolta Imre János képvisleti tag, hogy a népköztársaság kikiáltásával I. Ferenc József életnagyságú arcképét a közgyűlési teremből távolítsák el. A közgyűlés az indítványt jóváhagyta és a portrét a vármegyei dr. Jósza András Múzeumban helyezték el.⁵

1918. november 20-ával a kormány Nyíregyházán feloszlatta a nemzetőrséget. A nyíregyházi nemzetőrség három századból állt, melyből egy városi rendőri szolgálatot teljesített. Ennek a századnak a legénysége elmaradt napidiját fegyverrel követte ki a várostól, ezért oszlatta fel a nemzetőrséget a kormány. Az 1918. november 22-én a városi hivatalnokok és a katonaság az alábbi esküforma szerint fogadott

3. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.): V.B.181. jkv. 1918. nov. 2. Kgy. 627., 628., 629/1918.

4. Bene, 1991. 53.

5. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. nov. 16. Kgy. 632., 633., 635/1918.

hűséget az új kormánynak: „Én, N. N. esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek. Teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen!” A november 22-i közgyűlés a városi rendőrség fejlesztésére is határozatokat hozott. A rendőrség létszámát 120 főre egészítette ki, hozzájuk két rendőrtiszti állást szervezett. A 120 rendőrből 12 lovasrendőrként teljesített szolgálatot. A fizetett tűzoltók számát 25-re emelték, hiszen a tűzoltóság feladatai közé akkor már a barakktábor tűzrendészetének és az abban kialakított hadifogolytábor vízzel való ellátásának biztosítása is tartozott. Az újjászervezett polgárőrség parancsnokává pedig dr. Vietórisz István városi főügyészt nevezte ki a közgyűlés. Kerületi parancsnoki megbízatást kapott Rimaszombathy Géza, dr. Szabó László, Doktor Ármin, Láng Ernő és dr. Vietórisz József.⁶ A polgárőrségi szabályzat szerint tényleges polgárőri szolgálatra köteleztek minden 18–55 év közötti férfit, aki tényleges szolgálatot nem teljesített, anyagiakkal volt köteles hozzájárulni a polgárőrség kiadásaihoz. A polgárőrség parancsnokságát december 18-án dr. Vietórisz Istvántól Rimaszombathy Géza vette át.

A pártok vetélkedésében hamar kitűnt, hogy a radikálisok kezében nem összpontosul tényleges politikai hatalom, az erő a szociáldemokraták oldalán van. A bizonytalan politikai helyzetben az értelmiségiek, hivatalnokok, pedagógusok, de még a gazdatársadalom egy része is feléjük fordult bizalommal. 1918. december 7-én Kazimir Károly tartott előadást, melyen mintegy 1500-an vettek részt. Ezen a gyűlésen választották újjá a párt vezetését: elnök Kazimir Károly, titkár Schmidt Mihály, pénztáros Mezei Károly, jegyző Lyachovits Sándor.

A balratolódás eredményeként 1919 január elejétől a Szamuely testvérekkel Nyíregyházán is megerősödött a kommunista mozgalom. Szamuely Tibor és testvére, László orosz fogságból tértek haza, részt vettek az orosz forradalomban is. 1919. január 5-én Szamuely Tibor mondott beszédet a városi színházban tartott kommunista nagygyűlésen. Előadásának címe: Imperialista diktatúra vagy proletár diktatúra volt. A pártot Nyíregyházán Szamuely testvérei, Szamuely Zoltán és György, valamint Körösi Jenő és dr. Zsoldos Péter szervezték. Szamuely Tibor beszéde egyben a kommunista pártszervezkedés zászlóbontása is volt a városban, ezért az ellenzők aktivitása is nagyobb lett annyira, hogy este a Búza téren, a színházból hazafelé tartó Szamuely testvérekre rálöttek. László a lábán sérült meg könnyebben, Zoltán a hátába kapott lövést, melyből néhány hét múlva kigyógyult. A feljelentés alapján megindult nyomozás során azonban, egy rejtélyes fővárosi parancs vétele után, Szamuely Lászlót tartóztatták le és elfogatóparancsot adtak ki Szamuely Tibor ellen is. Az ellenük felhozott vádak tarthatatlansága miatt mindkettőjüket 1919. január 20-án szabadon engedte a rendőrség.

A rend és a nyugalom biztosítása mellett tett hitet a nemzetőrség és a katonaság 1919. január 9-én, amikor nagy tüntető felvonulást szerveztek. A Városháza előtt Oehm alezredes többek között ezeket mondta: „... Mi a köztársaság, a rend, a munka katonái akarunk lenni. A rend – mely jelenleg oly mérhetetlen visszaesésekben vonaglik – a rend, mely nélkül semmiféle társadalmi vagy természeti szervezet el nem képzelhető, a rend, azaz e rend visszaállítása és fenntartása képezik legfőbb feladatunkat. Erős és tántoríthatatlan nemzeti érzés hatja át szívünket. Mi nem akarunk pártok katonái lenni, semmiféle párt, cél vagy érdek nem vezérelhet bennünket, mi a magyar haza, a népköztársaság katonái akarunk lenni és minden erőnket a hazának akarjuk szentelni, ennek a százszorosán megpróbált szegény

6. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. nov. 22. Kgy. 639., 640., 642/1918.

hazának, melynek most jobban mint bármikor, minden igaz fiára szüksége van.” A tisztikar továbbra sem vett részt a politikai csatározásokban és a szociáldemokrata párt minden erőfeszítése ellenére sem sikerült megszervezni a tényleges tisztek szakszervezetét.⁷

A város szénrel való ellátásában jelentős előrelépés történt 1919 január végén, amikor Mikecz István alispánhelyettes szívós és kitartó tárgyalásokkal elérte, hogy a szerencsi cukorgyár területén tárolt, s a gyár munkájának átmeneti beszüntetésével feleslegessé vált szenet a város megkaphassa. A Szénközponttal való sikeres tárgyalások után a Kovács István nemzetőr főhadnagy parancsnoksága alatt álló nyíregyházi nemzetőrség erős különítménye utazott Szerencsre és kísérte a vagonokat a városba. 206 vagon szenet a villanytelep részére adtak át, s így a város villannyal való ellátása hosszú időre biztosítottnak látszott, 86 vagon szenet pedig az alispán osztott szét a városi és megyei malmok között, hogy a lisztellátás is biztosított legyen.⁸

1919. január 28-án kihirdették a megyében a statáriumot a kormány január 24-i rendelete alapján. A városi tanács a január 29-én tartott ülésén foglalkozott a statáriummal, és azt a város életét megbénító intézkedésnek ítélte, arra alapozva, hogy a polgárság nyugodt józansága a garancia arra, hogy itt nem lesz úrrá a garancia. A statáriumot megszüntetni nem sikerült, de néhány intézkedést enyhített Murányi László kormánybiztos.

A nyíregyházi helyőrség 400 főre szaporodott azzal, hogy megérkezett a kiűritett Kassáról az 5-ös honvéd huszárok önként visszamaradt különítménye Böszörményi Árpád százados parancsnoksága alatt. Kassa kiűritésével ugyanis Nyíregyháza lett az észak-magyarországi katonai kerület központja, ide helyezték a 39. hadosztályparancsnokságot is. Február 18-án újjáalakult a Katonatanács. A bizalmiférfi rendszer alapján került a végrehajtó bizottságba a tisztek részéről Bossányi Rudolf alezredes (15. huszárezred pótszázad), Tyll József százados (14. huszárezred), a legénység részéről Pipincsák György őrmester (5. honvéd huszárezred), Harang Pál törzsőrmester (14. huszárezred pótszázad), Gerő Jenő törzsőrmester (5. honvéd huszárezred) és Soltész János szakaszvezető (15. huszárezred pótszázad). A statárium ellen azonban a szociáldemokrata párt tiltakozó akciókat, február 6-án félnapos általános sztrájkot is szervezett, erejét mutatva, s ebben a gazdatársadalom is mellé állt.

1919. február elején az 1919. évi VIII. néptörvény alapján a városi képviselő-testület jogait a néptanács vette át, s azután minden testületet szigorúan pártközi megállapodások alapján állítottak össze. Az egyre nagyobb bizalmatlansággal kezelt Murányi László kormánybiztos február 17-én 12 tagú új városi néptanácsot nevezett ki, dr. Fekete Sándor, dr. Furman Lajos, Groák Ödönné, Kazimir Károly, dr. Kovách Elek, Kovács András (János bokori), Lovas Kovács János, dr. Krómy Károly, Nagy Kálmán, Nemes Sándor, Paulusz Márton és Schmidt Mihály tagokkal.⁹ Mivel ez a néptanács nem a reális erőviszonyok alapján ült volna össze, Kazimir Károly és Schmidt Mihály nem vállalták el a tagságot, sőt a február közepétől egyre erősebben szervezkedő kisgazdapárt mellé álltak. A kisgazdapárt népgyűlését például Kazimir Károly nyitotta meg, ő adta át a szót a kisgazda Mayer János államtitkárnak. A földbirtokreform előkészítése során a város környékén 1273 földigénylőt írtak össze.

7. Bene, 1991. 53.

8. Nyírvidek, 1919. jan. 26. 2.

9. Nyírvidek, 1919. febr. 19. 3.

1919. február 16-án újjáalakult a Katonatanács is 6 tiszt és 9 legénységi taggal. A Katonatanács tisztjei: Gyuk József százados, 39. hadosztály-parancsnokság, Bossányi Rudolf alezredes, 15. huszár pótszázad, Ferenczy Béla főhadnagy, 39. tüzér ezred, Kovács István főhadnagy, nemzetőrség, Halassy László főhadnagy, 39. hadosztály személygyűjtő állomás, Tyll József százados, 5. magyar huszár ezred. A Katonatanács legénységi állományú tagjai: Veres István főtűzmester, 39. tüzér ezred, Molnár János gyalogos, 39. hadosztály személygyűjtő állomás, Kolláth Ernő szakaszvezető, nemzetőrség, Pipincsák György őrmester, 5. magyar huszár ezred, Tárcay Lajos szakaszvezető, nemzetőrség, Harang Pál törzsőrmester, 14. huszár pótszázad, Gerő Jenő törzsőrmester, 5. magyar huszár ezred, Bötykös Lajos tizedes, 39. tábori tüzér ezred, Soltész János szakaszvezető, 15. huszár pótszázad.¹⁰

Az újabb balratolódás 1919 márciusának elején következett be, amikor a belügyminiszter felmentette állásából Murányi Lászlót és Kiss Roland budapesti postatakarékpénztári tisztviselőt nevezte ki utódjául. Murányi László, érezve a személye ellen irányuló bizalmatlanságot, már február 5-én bejelentette a kormánynál lemondását. Kiss Roland március 6-án érkezett Nyíregyházára. A Városháza nagytermében a munkástanács, a szakszervezetek, a radikális párt, a feministák, a rendőrség, a városi- és a közalkalmazottak, a munkásbiztosító pénztár, az ipartestület, a vasutasok, postások, a nemzetőrség és a tűzoltóság küldöttjei fogadták. A kormánybiztost és feleségét Kazimir Károly szociáldemokrata pártelnök köszöntötte Nyíregyháza népe és a párt nevében. Beköszöntő beszédében Kiss Roland a szocialista eszmék megvalósítás mellett tört lándzsát, s hite szerint ezeket az eszméket a szociáldemokrácia valósítja majd meg. A város nevében Bencs Kálmán polgármester az együttműködésről biztosította kormánybiztost. Kiss Roland március 9-én délután a Búza téren mintegy 12 ezres tömeg előtt ismertette programját, megismételve a korábban a Városházán elmondottakat.¹¹

Zuhogó esőben, felemelő ünnepséget ült Nyíregyháza népe március 15-én. Az ünnepélyt a Zöltség téren tartották több ezer ember jelenlétében, akik között a vidéki szocialisták is jelen voltak. Az ünnepet az egyesített dalárdák éneke nyitotta meg, majd Kazimir Károly, utána pedig dr. Garay Kálmán mondott ünnepi beszédet. Az ünnepen a dalárdák a Nem lesz a tőke úr mi rajtunk című munkásindulót énekelték el.¹²

A szociáldemokrata párt egyre erősödő szervezőmunkája és a Budapestről március 17-én Nyíregyházára érkezett Mussong Károly és Adelmann Nándor bizalmiak hathatós agitációja hatására másnap a legénység és az altisztek szakszervezetének kezdeményezésére, s a tisztek csatlakozása mellett a március 19-i nagy tüntető felvonuláson és népgyűlésen eltávolították az általuk reakciónak tartott tiszteket.¹³

Március 22-én Kiss Roland egy nappal korábbi hatállyal kinevezte a városi képviselőtestületet helyettesítő új városi néptanácsot Beregi Sándor, Kazimir Károly, dr. Lakatos Imre, Stricher Jenő, Simonics József, Zajác András, Répánszki János, dr. Schön Viktor, dr. Gábor Artúr, dr. Krómy Károly, Groák Ödönné és Sztempák Mária tagokkal. Ezzel végleg feloszlott a régi városi nemzeti tanács.¹⁴

10. Nyírvidek, 1919. febr. 19. 2–3.

11. Nyírvidek, 1919. márc. 11. 1–2.

12. Nyírvidek, 1919. márc. 18. 2.

13. Bene, 1991. 54.

14. SzSzBMÖL. V.B.186. 688. dob. II. 26/1919.

A Korona Szállóban lakó Kiss Roland a március 22-re virradó éjszaka fél ket-tőkor kapta meg a távirati értesítést a tanácsköztársaság kikiáltásáról. A feltűnés elkerülése érdekében Lakatos Imre orvos Egyház utca 1. számú lakására ment át, ott folytatta le a legfontosabb megbeszéléseket. Oda rendelte Mikecz István alispánt is, aki kijelentette, hogy hajlandó együttműködni a tanácskormányral és az esküt is letette. Ebben a lakásban fogalmazódtak meg azok a gondolatok, melyeket a másnapi Nyírvidek különkiadása közölt a tiszta szocialista kormány megalakulásától, a vármegyéhez és Nyíregyháza népéhez intézett kiáltványon át az általános szesztilalomig.¹⁵

A tanácsköztársaság kikiáltása után, március 22-én a Katonatanács újjáalakult, most már „tiszán szocialista elemekből”. Elnöke Molnár Antal Gábor huszárörmes-ter lett, alelnök Böszörményi Árpád százados, a tagok közé választották Kelemen Zoltán századost, Zimmer János őrmestert, Boor István főpatkolómestert és Csorba János huszárt. Még aznap Mussong Károly százados vezetésével a helyőrség kato-nasága felesküdt a tanácsköztársaságra. A helyőrségnek a tanácsköztársasághoz való viszonyát igen találóan jellemezte Stromfeld Aurélnak, a vörös hadsereg volt vezérkari főnökének a vallomása, aki 1921-ben a debreceni katonai bíróságon Mussong Károly és Böszörményi Árpád perében az alábbiakat jegyezte meg: „...hog-y a nyíregyházi huszárság állandóan vörös, illetve – mosolyogva kijavítva – fehér posztó volt a vörösök szemében.”¹⁶

Március 22-én szombat délelőttre a Munkástanács, a szociáldemokrata párt is gyűléseket hívott össze a Városházára, így mindenki ott volt, amikor Kiss Roland a budapesti eseményekről beszámolt és bejelentette az éjszaka foganatosított intézkedéseit is.

Ugyanaznap alakult meg az új, 55 tagú Munkástanács Beregi Sándor elnök-letével.

Március 23-án megtörtént a két párt egyesítése is Nyíregyházán, a pártvezető-ségbe Kiss Roland, Kazimir Károly, Schmidt Mihály, Beregi Sándor, Stricher Jenő, dr. Lakatos Imre, Markovics Jenő, Fazekas János, Szamuely György, dr. Zsoldos Péter, Killer Rezső, Szilárd József és Beregi Dezső kerültek. Városi népbiztosokká Kazimir Károlyt, Beregi Sándort és Simonics Józsefet választották. Az ő feladatuk volt a vármegyei direktórium által a távollétében felfüggesztett dr. Bencs Kálmán polgármester helyére kinevezett dr. Garay Kálmán pénzügyi tanácsossal a város ügyeit vezetni. 1919. április 11-én tartották szerte az országban a tanácsválasz-tásokat. A város tíz kerületében folyt a választás, s este már dr. Vietórisz István választási elnök kihirdette a végeredményt a 77 megválasztott tanácsstag között 5 építőmunkát, 6 vasutast, 5 asztalost, 4 nyomdászt, 5 kereskedelmi alkalmazottat, 4 szabót, 2 ácsot, 2 festőt, 2 cipészt, 2 péket, 1 hentest, 1 pincért, 1 borbélyt, 1 gyógyszerészt, 6 vasmunkást, 20 földmunkást és 10 szellemi munkást választott Nyíregyháza népe.¹⁷ „A választás ünnepélyességét, jó hangulatát hangsúlyozzák az egykori híradások, s az eredmények alapján összeült új munkástanács már négy nap múlva ténylegesen megalakult, megválasztotta 16 tagú intézőbizottságát és a tisztségviselőket. Elnökké Kelemen János vasmunkást, alelnökké pedig Vajda Emil polgári iskolai tanárt választották.

Az első napok így a szervezésekkel teltek el, ugyanakkor egyre fenyegetett mind a csehszlovák, mind pedig a román katonai intervenció is. Ennek elhárítására he-

15. Nyírvidek, 1919. márc. 22. 1.

16. Bene, 1991. 54.

17. Jenei, 1959. 61.

lyezték az 5. vörös hadosztályt Nyíregyházára, melynek parancsnoksága Szamuely László politikai biztossal március végén érkezett a városba.

A tanácsköztársaság ellen 1919. április 16-án megindított román támadással igen kedvezőtlenre fordult Szabolcs vármegye és Nyíregyháza helyzete. A direktórium elmenekült, majd a rend helyreállítására április 21-én Debrecen felől megérkezett Pogány József népbiztos egy zászlóalj gyalogsággal és tűzérséggel. Előbb a Megyeházán, majd a Városházán tanácskozott, megalakította a második direktóriumot, lelkesítő beszédet tartott, s az újonnan megszervezett forradalmi törvényszék ellenforradalmi tevékenység vádjával, rövid tanácskozás után, április 22-én golyó általi halálra és kivégeztette a város kedvelt nemzetőrparancsnokát, Kovács István főhadnagyot. Este pedig a színházban Vörös katona estet rendeztetett Pogány József.¹⁸ A kivégzett főhadnagy emlékének megörökítésére tett alapítvány javára az 1919. június 7-i közgyűlés 10 000 koronát szavazott meg.

1919. április 24-től jelentek meg a felhívások a szabolcsi vörös ezredbe való jelentkezésre, de ezek már eredménytelenek maradtak. A magyar tanácsköztársaság ellen 1919. április 16-án megindított román támadás egy hét elteltével már annyira tért nyert, hogy közvetlenül Szabolcs vármegye székhelyét fenyegette. 25-én a vörös hadsereg alakulatai Nagykállótól nyugatra foglaltak védőállást, s ekkor rendelte el Stromfeld Aurél vezérkari főnök a másnapi ellentámadást. Április 26-án az 1. vörös hadosztály a parancs értelmében megkezdte támadását. „A körülbelül egyenlő erejű magyar és román csapatok között késő estig tartott a harc, végül a román zászlóaljak visszavonultak. Az 1. hadosztály erőfeszítése azonban nem eredményezhette a front északi szárnyának tartós megszilárdítását, mert ezen a napon a székely különítmény vezetőinek árulása befejezett ténnyé vált: befolyásukra a különítményhez tartozó csapatok zöme letette a fegyvert a románok előtt.” – olvasható a Magyarország hadtörténetében.¹⁹ Ettől kezdve a vörös hadsereg az eseményekre komoly befolyást gyakorolni már nem tudott, bár Nyíregyházáról a Vay Ádám (ma Dózsa György) utcán harcolva vonult ki, másnap, április 27-én a román csapatok bevonultak a városba, s a hónap végére megszállták az egész megyét a Tisza vonaláig.

Április 27-én délben Joan ezredes, dandárparancsnokkal az élen érkeztek az első román alakulatok. Mielőtt még ideértek volna, dr. Garay Kálmán polgármester, Gergelyffy Endre, Oltványi Ödön, Lakatos Ernő és Zoltán Gáspár kíséretében Nagykálló felé Nyírjesre eléjük mentek, s mintegy parlamenterként közölték az ezredessel, hogy a városban nincs katonaság, a lakosság nyugodtan várja a megszállást. Joan ezredes is megerősítette, hogy aggodalomra semmi ok, a román katonaság csak a rend helyreállítása miatt szállja meg a várost. Ezután érkezett be az első lovas járőr a Vay Ádám utca felől, majd a zöm Nagykálló felől. Ez volt a román 2. lovashadosztály, s a zömmel érkezett Alexandru Constantidini tábornok, hadosztályparancsnok is, aki a Megyeházán, az öt üdvözlő vármegyei tisztviselők előtt jelentette ki, hogy a lakosság viselkedjen fegyelmezetten, tartózkodjék minden rendzavarástól és akkor nem lesz semmi baj. Még ugyanazon a napon 21 rendeletet adott ki, melyekben eltiltotta a régi egyenruhák viselését, elrendelte a fegyverek beszolgáltatását, komoly büntetést helyezett kilátásba a vagyonmegsemmisítők, a rejtegetők, az ipari létesítmények rongálói, a románellenes kijelentéseket tevők ellen, életbe léptette a cenzúrát, felfüggesztette a gyülekezési szabadságot, feloszlatta a politikai jellegű klubokat, társaságokat, törvényesítette a beszállásolást,

18. Nyírvidék, 1919. ápr. 23. 3.

19. Hadtörténet, 1985. 224–225.

kijelentve azt is, hogy a szállodák legjobb szobáinak 10 százalékát eleve a katonai parancsnokság részére foglalja le.²⁰

A következő napokban mind a Nyírvidekben, mind pedig az utcákon egyre gyarapodtak az egy- vagy kétnyelvű rendeletek, mindegyik végén az azt megszegők elleni súlyos pénz- és fogházbüntetés felsorolásával.

Hamarosan mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy korántsem arról van szó, amit a bevonuló csapatok parancsnokai ígérgettek, hanem a megszállt területek módszeres kirablásáról, tönkretételéről, a lakosság megfélemlítéséről.

A május hónap még viszonylagos nyugalomban telt el. A Nyírvidek 1919. május 1-jei számában a lap arról tudósít, hogy ismét megkezdődnek a színielőadások: „A megszállás első napjaiban a rend és biztonság érdekében a térparancsnokság a zárórát és az utcán való tartózkodást esti 8 órában állapította meg és beszüntette a színi és mozielőadásokat is. Most, hogy a harcok is eltávolodtak Nyíregyházától és a városban is teljes a rend és nyugalom honol, a térparancsnokság is azon van, hogy a város élete normális mederbe terelődjék, éppen ezért elrendelte a kávéházak zárórájának esti 11 órára való kitolását. Az utóbbi napokban szünetelő színház is játszik a tegnapi naptól a rendes 7 órai kezdettel. A térparancsnokságnak az az intenciója, hogy fokozatosan visszavonja az összes szigorításokat, így remény van arra, hogy rövid időn belül a város békebeli életét élheti.”²¹ A városi színházban május 3-án, szombaton a Varázskeringőt, vasárnap délután a Majd a Vica, este a Gróf Rinaldót, hétfőn pedig a csak felnőtteknek szóló Kék egeret játszották. A Gróf Rinaldóról az alábbi rövid kritikát jelentette meg a Nyírvidek: „Csütörtökön és pénteken este ismét Gábor-Bakonyi-Szirmay nagysikerű operettjét a Gróf Rinaldót adták, ezúttal Sztankóczy Istvánnal a főszerepben. Az előadás most kifogástalan volt, bár nagyban éreztük a zene hiányát. Sztankóczy és partnere Réthy Margit mindkét este nagyszerűek voltak. Kassayról ismét meg kell állapítanunk, hogy elsőrangú színész. Kiss Cecil ez alkalommal is fénypontja volt az előadásnak, Kormos méltó partnere neki. A többi szereplők is megállták helyüket. Rendezés elég jó, a díszletek gyöngék.”²² Ezekben a napokban ismét megnyitotta kapuit a nyíregyházi Kaszinó, a Polgári Olvasó Egylet, a Turáni Kör és a Kereskedők és Gazdák Köre. Május 3-án egy háromtagú antantmisszió érkezett a városba, 4-én a harcokban elesett román katonák emlékére tartott rekviemen Dragu ezredes, dandárparancsnok a jelenlévő nyíregyháziak előtt intette a rend megtartására katonáit, a hónap elejétől működött a vármegye teljes hivatalszervezet is Mikecz István alispánnal, május közepétől pedig a román főparancsnokság által kinevezett dr. Ujfalussy Dezső főispánnal az élen. A Diadal és Apolló mozik napi 6 és 8 órai kezdéssel vetítettek, bár a posta-, a távíró- és a telefonhálózat továbbra sem üzemelt. Kikapcsolták a villanyvilágítást is, mert a rendszertelenül, s inkább nem működő vasútforgalom miatt a városi erőmű nem kapott szénét.

Május közepétől azonban, ahogy a román hadsereg mindenütt elérte a Tisza vonalát, megváltozott a helyzet. A május 13-i Nyírvidek az első lapszám, ahol megjelennek, majd később egyre sokasodnak a „fehér ablakok”, bennük: A cenzúra törölte felirattal. A lakosság fékentangására, egy esetleges ellenállás megelőzésére megkezdődtek a tüszszedések. Az I. világháború poklából 1918 őszén hazatért háziezred, a császári és királyi 14. huszárezred Nyíregyházán élő tisztjeit (5 alezredes, 7 őrnagy, 10 százados és 12 főhadnagy) május 19-én családostól Brassóba

20. Nyírvidek, 1919. ápr. 29. 1-2.

21. Nyírvidek, 1919. máj. 1. 1.

22. Nyírvidek, 1919. máj. 3. 1.

internálták, s mind a megye mind a város tiltakozó akcióinak ellenére csak szeptemberben engedték őket haza.²³ A belső rend és nyugalom fenntartására viszont a román hatóságok megengedték Nyíregyházán a városi rendőrség újjászervezését és oldalfegyverrel (karddal) való ellátását, valamint a vármegyében a csendőrség újbóli felállítását: „... A szabolcsmegyei csendőrség régi fegyelme azonban olyan erős volt, hogy a vörös terror sem tudta őket teljesen szétbomlasztani, csupán rövid tétlenségre kényszerítette őket. Egyetlen tiszt vagy legénységi állományú csendőr sem hagyta el Szabolcs vármegyét, úgy hogy a román parancsnokság engedélyével folyó hó 25-én meg is kezdte működését csendőrségünk... A szabolcsmegyei csendőrség Nyíregyháza külterkein és az összes járásokban fog őrködni a közbiztonságon. Örönként 2-3 román katona is be lesz osztva. Egyelőre a csendőrség minden tagja kardot és forgópisztolyt kapott de remény van arra, hogy rövidesen karabéllyal is fel fogják őket szerelni. Amikor a szabolcsvármegyei csendőrség ismét megkezdte működését jól esik megemlékeznünk arról, hogy úgy a régi fegyelem megmaradásában, mint az újra szervezésben kiváló érdemei vannak a szabolcsi csendőrök nagyszerű parancsnokának Kricsfalussy Jenő alezredesnek” – olvasható a Nyírvidékben.²⁴ Augusztus közepén jelent meg aztán egy rövid hír, miszerint Nyíregyházán, Mándokon, Ibrányban, Tiszapolgáron, Nagykállóban, Nyírbátorban, Nyírbélteken, Nyíraczádon, Nyírmihálydiban, Újfehértón, Kisvárdán, Tiszalökön, Demecserben, Kemezsén, Nyírbaktán, Nyírmadán, Nyírábrányban és Máriapócon a magyar csendőrök mellé román csendőröket osztottak be, akik a fegyverhasználat jogával is felruházva, bármikor felléphetnek a nem megfelelő módon viselkedő román katonákkal szemben.

Május végén megjelentek az első rekvirálási rendeletek is, melyeket a megszállók igen sajátos észjárás szerint hajtottak végre. 1919. június 7-re a polgármester rendkívüli közgyűlést hívott össze, ahol soron kívül két fontos bejelentést is tett. Az egyik szerint: „A megszálló román katonai parancsnokság bizonyos nagyobb mennyiségű anyagok és cikkek 48 óra alatti beszerzésére utasította őt, különben a várost sújtó 500 000 lej pénzbüntetés terhe alatt.” A kért anyagokat a polgármester nem sorolta fel, azt viszont sajnálattal közölte, hogy a lakosság azon része, mely ezen cikkekkel rendelkezik, a felhívásnak nem tett eleget, amiért is velük szemben a legszigorúbb eljárást fogja alkalmazni.

A másik bejelentés már a rendelet végrehajtásáról szólt. A román térparancsnokság ugyanis jó néhány tekintélyes, vagyonos nyíregyházi polgárt kezesként, magyarul túszként fogatott le, hogy egyrészt követeléseit végrehajtsa, másrészt, hogy mindenfajta románellenes népmozgalmat, kommunisztikus célú megmozdulást csírájában elfojtsa. Az iratok között megtalálható ezen személyek neve: Haas Ignác, Reichmann József, dr. Schön Viktor, Gaál Béla, dr. Elekes Aladár, Hoffmann Mihály, Kreisler Lajos, Bleich Ignác, dr. Hoffmann Mór, dr. Bartos Sándor, Gyulaházi Artúr, Nemes Sándor, Répánszki János, Vajda Emil, dr. Stetz Sándor, Stein Ignác és Stein Sámuel.²⁵ Közülük június 6-án dr. Elekes Aladár, dr. Schön Viktor, Gaál Béla és Haas Ignác levélben fordultak a polgármesterhez, hogy a közgyűlés közbejöttével hasson a román parancsnokságra, hogy nemcsak a polgári társadalom tagjait kell túsul fogni, mert éppen ők nem ellenségei a rendszernek, s az ő személyük nemcsak hogy nem rettentí vissza, hanem még inkább ingerli is a baloldali elemeket tiltott cselekmények elkövetésére, tehát személyük nem garan-

23. Marjay, 1931. 198. o., ill. Negyven éve, 1959. 103–104.

24. Nyírvidék, 1919. máj. 29. 3.

25. SzSzBMÖL. V.B.186. XII. 1947/1919.

cia. Kérik, hogy a tüszok kiválogatásakor a lakosság minden osztályából szedjenek olyanokat, akiknek személye a politikai nyugalmat garantálja.²⁶ Nem tudjuk, hogy lett-e valamiféle eredménye ezen akciónak, valószínűleg semmi.

A június 23-i, szintén rendkívüli közgyűlésen a polgármester azt is javasolta, hogy a képviselőtestület küldjön ki mellé és a tanács mellé egy állandó bizottságot, „melynek feladata lesz véleményező és tanácsadó szervként működni a tanács mellett mintegy helyettesítve a képviselő testületet, minthogy most olyan időket élünk, hogy a képviselőtestület sürgős összehívására minduntalan szükség lehet, ez pedig a legnagyobb nehézségekkel járna.” A későbbi és közkeletűbb nevén „rekviráló bizottság” (hiszen neki kellett a román parancsnokságtól a nap minden órájában a legváltozatosabb igényeket előteremteni és kielégíteni) tagjaivá dr. Murányi Lászlót, Énekes Jánost, dr. Fuhrmann Lajost, Kiss Samut, Antal Jánost, Epbinder Károlyt, Surányi Istvánt, Paulusz Mártont, Kovács János jánosbokori, L. Kovács Jánost, Bogdán Ferencet és Barla Sándort jelölték ki.²⁷

Az igények és a követelések pedig egyre szaporodtak! A városban ugyanis nemcsak a megszálló csapatok foglaltak el és tettek tönkre minden középületet (laktanyákat, iskolákat, szállodákat, hivatalokat), zavarták és lakásaikban háborgatták, fosztogatták a polgári lakosságot, hanem rendszeres „vendégei” voltak a településnek a frontra igyekvő, illetve onnan pihentetésre visszatérő alakulatok is. Mind a várostörténeti munkákban, mind a polgármesteri jelentésben, mind pedig az iratokban (melyek főleg a tűzifa és egyáltalán a faáruk rekvirálásáról szólnak) jó pár csapattest nevével találkozunk. Ezek a következők: 2. vadászadosztály, 16. hadosztály, 5. gárda-huszárezred, 16., 45., 83., 87., 90., 98., 99. gyalogezred. A 2. vadászadosztály alosztályaiból ismerjük a 3/I. vadász zászlóalj, a hadosztály kórházát, híradó osztály 1. századát, a 14. hidász zászlóalj 1-2. századát. Az iratokban szerepel még a 24. gyalogezred, a 22. tűzérezred, a 10. gárda-huszárezred neve is.²⁸ A Nyírvidék 1919. július 4-i számában közlik, hogy a 2. vadászadosztály bírósága a Nica Nikolae 4. tűzérezredbeli katona ellen megkísérelt gyilkosságért golyó általi halálra ítélte Matolcsi Péter és Deme József nyíregyházi lakosokat és húszévi kényszermunkára Bojtos Györgyöt. A 2. vadászadosztály szedetett össze egyébként a rekviráló bizottsággal még júliusban 10 000 db karót és nagy mennyiségű drótot, vasanyagot, melyet egyrészt a Nyíregyházán őrzött vörös hadifoglyok táborának megerősítésére, másrészt a fronton drótakadályok építésére használt fel. Ezen rekvirálás a Nyíregyházi Asztalos és Faanyag raktárnak 10 660, az Ehrenfeld és Guttmann cégnek 4274, Stark Ignác vállalatának szintén 4274, a Weinberger és Klein vállalkozásnak 16 031, valamint Klár Lajos cégének 9845 korona kárt okozott.²⁹ Ugyancsak ezen hadosztály katonái rekviráltak (néha persze fizettek is) a konyhák számára, valamint a kótaji Fisch malom részére, ahol a hadosztály szükségleteire őrltettek, tűzifát. Mindezen akciók a sóstói erdőt tették ritkábbá, szegényebbé. A javaikért, családjukért a fosztogatók ellen jogosan fellépők sorsa ezekben a hónapokban egyértelmű volt, a halotti anyakönyvekben jó néhány név mellett szerepel a „golyó által bekövetkezett elhalálozás”.³⁰ Bevezették a botbűntetést, a helyi kereskedőktől kalodák készítéséhez faanyagot rekviráltak.³¹ 1919. augusztus 14-én újabb ítéleteket közölt a Nyírvidék. A román 16. hadosztály bí-

26. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. jún. 7. K. 14783/1919.

27. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. jún. 25. K. 15579/1919.

28. Hager, 1929. 66. o., ill. SzSzBMÖL. V.B.186. III. 1235/1919.

29. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. szept. 5. K. 18950/1919.

30. Margócsy, 1987/a. 170.

31. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. K. 15780/1919.

rósága augusztus 9-én „... 3. Bacsóka József nyíregyházi lakost egy évi fogházra és Fitkonidesz József nyíregyházi lakost hat hónapi fogházra ítélte, mindkettőt bolsevizmus propagálásáért. 4. Szelkó András és szökésben lévő Alexa András nyíregyházi lakosokat három-három évi fogházra, azonkívül Petrovenszki András és Vizi Pál nyíregyházi lakosokat két-két évi fogházra ítélte, mindannyit azért, mert egy román járőrt megtámadtak...”³²

1919. július 17-én, valószínűleg a vörös hadsereg tiszai ellentámadásának elhárítására földmunkára rendeltette ki a román parancsnokság dr. Bencs Kálmán polgármesterrel és Kiss Sándor rendőrkapitánnyal Nyíregyháza férfilakosságát. A rendelet szerint a 15 és 50 év közötti férfiaknak július 19-én reggel 7 órára kellett ásóval vagy lapáttal és négy napi élelemmel gyülekezniük a Vásártéren, a külterületeken lakóknak pedig a Messzelátó-tanyán, Cigánybokorban, Markóbokorban, Királytelek-tanyán. „...A megjelenés kötelezettsége alól fel vannak mentve: 1. A köztisztviselők és alkalmazottak, vagy közügyet szolgáló magánhivatalok nélkülözhetetlen tisztviselői (p. bankok). 2. Lelkészek, orvosok és gyógyszerészek. 3. Nyilvánvaló nyomorékok vagy 30 százalékon felüli hadirokkantak. 4. Élelmezési üzletek egy alkalmazottja, Korona, Kiskorona, Bocskay vendéglők személyzetének fele... Minden tanyabokorban a közbiztonság fenntartására 4-6 férfi visszahagyható. A munkálatok a helyi napszámnak megfelelően a katonai hatóság által díjaztatnak...”³³

A hatalom, természeténél fogva, nem kímélte az újságot sem. Július végén a Nyírvidék főszerkesztőjét, dr. Vietórisz József főgimnáziumi igazgatót valamilyen mondvacsínált félreértés alapján eltávolították és internálták a megszállók, s az érdekében megindított mozgalom kéréseit teljesen figyelmen kívül hagyva, csak egy hónap múlva engedték szabadon.³⁴

A vörös hadsereg által 1919. július végén megindított tiszai offenzíva kudarca, a román csapatok Budapestre való bevonulása, a tanácskormány lemondása után a megszállt területeken a helyzet szinte gyökeresen megváltozott. Ha eddig még voltak is illúziók, hogy a román királyi hadsereg csak a bolsevizmus letörésére, a rend és biztonság megóvására jött, augusztus eleje után mindez a múlté lett. Egy-két nap alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a megszállás célja az ország kirablása, természeti és anyagi kincseinek elszállítása, elpusztítása. Egyre ritkább a rekvirált javakért való fizetés, helyette az erőszakkal történő foglalás, a gépek, üzemek leszerelése, elszállítása, a lakosság terrorizálása a valóság. A városi közgyűlés mindezt már csak tehetetlenül szemlélheti, s amikor a gazdasági intéző - a sok közül - bejelenti, hogy a császárszállási gazdaságban addig 1020 mázsa szénát vittek el a katonák igazolvány és térítés nélkül, a határozat csak annyi, hogy a kárt a vagyoneleltárból törölni kell.³⁵ Hasonlóképpen töröltették mindazon evőeszközök hiányát, mely a 16. román hadosztály sóstói tisztí étkészletében keletkezett eltávozásuk után.³⁶

A román katonaságnak helyt adó középületek, iskolák, szállodák, laktanyák sem vészelték át sértetlenül a megszállás 10 és fél hónapját. Igazán jó példa a beszállásoltak viselkedésére a Korona Szállóban történtek. 1919. december 5-én Papp Lajos bérlő kérte Kovács Tibor városi mérnököt és Borbély János gazdasági intézőt, hogy együtt mérjék fel a szállóban, különösen annak nagytermében keletkezett

32. Nyírvidék, 1919. aug. 14. 2.

33. Nyírvidék, 1919. júl. 19. 1.

34. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. Kgy. 381. sz.

35. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 16. K. 18070/1919.

36. SzSzBMÖL. V.B.186. 705. dob. III. 1705/1919.

károkat. Az 1919. december 5-én kelt jegyzőkönyv tanúsága szerint a nagyteremben betörték 15 különböző nagyságú ablakot, a nagyterem ajtajának nagy ablakát, a feljáró ajtó két ablakát, az étterembe vezető ajtó nagy ablakát, leszakítottak és elvittek két elektromos falikart, a nagyteremben másfél négyzetméteren a parkettát kiégették, mert ott a román katonák tüzet raktak, úgy melegedtek. Minden helyiségben a falakat leverték, újra kell mindenütt festeni. Három hét múlva, mire sikerült mindent kitakarítani, az 1919. december 27-én folytatólagosan felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint a mellékhelyiségek minden pissoire-ját és ülőkéjét is összetörték a megszállók. A kár 2223 koronára rúgott. A bérlő szerint korábban is voltak rongálások, de ez az utóbbi, Szávu őrnagy századának műve már akkora, hogy a kijavításához a városnak kellene segítséget adnia.³⁷

Itt kell szólnunk a város magatartásáról. Amikor a település iparosai, kereskedői, a városi ingatlanokat bérlők kártérítésre jelentkeztek, a képviselőtestület – saját jól felfogott érdekében – arra az álláspontra helyezkedett, hogy ahol a román katonaság miatt a magyar magánfelek károsodtak, az magánügy, ott a várossal szemben követelésük nincs. Hasonlóképpen válaszoltak Papp Lajos kérésére is, előhozva a bérleti szerződést, mely szerint a bérlő kötelessége a várostól átvett színvonalon üzemeltetni a szállót. Így nem akartak fizetni a fakeskedőknek sem, holott a kiadott faanyagot a rekviráló bizottság vitte el, s csak jóval később, az 1920-as évek elején – perrel – kapták meg a kártérítést az érdekeltek.³⁸

1919. szeptember 2-től már ott diszelgett a Nyírvidék címlapjának jobb felső sarkában a román cenzor neve is.

1919 őszétől az immár katasztrofális szénhiány miatt egyre többször borult a város teljes sötétségbe, a közhivatalok sorra jelentették be munkájuk felfüggesztését tüzelőanyag beszerzéséig, október 28-tól a debreceni vonaton kívül minden személyszállító járat szüneteltette közlekedését egészen november 6-ig. Azután is rendszeresen a sajtón keresztül hívták fel az utazóközönség figyelmét, hogy melegen öltözzenek, mert a vasúti kocsikban nincs fűtés továbbra sem, csak a mozdony utáni néhány, a mozdony által még átfűthető kocsiban. Mindezekon kívül a vagonok nagy részben az ablakok üvegeit még nem mindenütt sikerült a MÁV-nak pótolnia. A helyzetet tovább nehezített, hogy elegendő mennyiségű tűzifa sem állt a város lakossága, üzemei, hivatalai rendelkezésére, s a város polgármesterének minden befolyására szüksége volt, hogy legalább minimális mennyiségű tűzifát tudjon biztosítani a lakosságnak.

Az 1919. augusztus 29-i közgyűlés felszólította a Villamosági Rt., hogy szeptember 1-jétől kezdje meg az áramszolgáltatást, mert ha nem, a szerződést felbontják és az abból származó károk a részvénytársaságot terhelik majd. Akkor már három hete szünetelt az áramszolgáltatás, de a helyzet azután sem javult számottevően. Hasonlóan nagy nehézségekbe ütközött a tűzifa biztosítása. A város tűzifa szükséglete egy évre mintegy 3000 vagon fa volt, de a sóstói erdőben vágásra kijelölt területen ennek csak egytizede állt a rendelkezésre, ezért a közgyűlés a vásárlás mellett döntött. Steiner Gyula makói erdőtulajdonostól vettek 500 vagon tűzifát, a vagonokat 100-100 mázsával számítva, vagononként 2500 koronáért. A két éves vágású első osztályú bükk hasábfát a bilini állomáson adták fel. A polgármesteri hivatal Janovics Vilmos és Társa kolozsvári céggel is tárgyalta 1000 vagon egy és két éves vágású első rendű bükk hasábfá szállításáról.³⁹

37. SzSzBMÖL. V.B.186. III. 713. dob. 2534/1919.

38. SzSzBMÖL. V.B.186. 700. dob. III. 1178/1919., ill. V.B.186. 701. dob. III. 1213/1919.

39. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. K. 20314., 21135/1919.

November elején a román térparancsnokság rendeletben szabályozta a vendéglői és kávéházi árakat, külön a civilek és a katonák számára, ám arról nem szóltak, hogy a vendéglősök és a kávéházak tulajdonosait, bérloít ki fogja kárpótolni az árbevétel ilyen kieséséért. Néhány példa az ekkor érvénybe léptetett áokról: „A nyíregyházi italmérők árjegyzéke. A Nyíregyházán székelő román királyi katona csapatok részére. Bor ára katonáknak 3 deciliter 3 korona, civileknek 3 deciliter 3 korona 60 fillér. Borpárlat ára katonáknak 1 pohár 1 korona, civileknek 2 korona. Kávésok árjegyzéke. Reggeli fehér kávé katonáknak 1 korona, civileknek 2 korona. Fekete kávé katonáknak 1 korona, civileknek 1 korona 20 fillér. Tea rummal katonáknak 1 korona, civileknek 3 korona. Butellás bor katonáknak 5 korona, civileknek 8 korona. Kávéházi italok és ételek... Csokoládé civilnek 6 korona, tiszteknek 4 korona... 1 palack pezsgő civilnek 65 korona, tiszteknek 55 korona... A Korona szálloda étel és ital árjegyzéke... Marhasültek 11-12 korona. Borju sülték 11 korona. Sertés karaj 12 korona. Sertés sülték 11 korona. Szárnyasok 20 korona. Halak 16-18-20 korona. Őzsülték 12 korona. Torták 4 korona, tészták 3 korona 60 fillér. Borok 1 liter asztali bor 12 korona. 1 liter rizling, vagy siller 14 korona. Menü 9 korona. Tiszteknek 25 százalék engedmény...”⁴⁰ A későbbi alispáni és polgármesteri jelentés azonban arról szól, hogy dacára a megállapított áraknak, a román katonaság - kevés kivételtől eltekintve - ezen mérsékelt árakat sem fizette meg, hanem erőszakkal, sokszor fegyverrel fenyegetőzve követelt ételt, italt magának.

1919 október–novemberében George Clark antant-megbízott eredményes tárgyalásai, Horthy Miklós és a nemzeti hadsereg budapesti bevonulása, Huszár Károly, az antant által is elismert kormányának megalakulása után feléledtek a remények a románok közeli kivonulásával kapcsolatban. Ezeket hűtötte le a Nyírvidek november 26-i számától kezdve folyamatosan megjelenő térparancsnoksági „Figyelmeztetés”, mely így szölt: „Az utóbbi időben nagyon nagyon elterjedtek a kósza hírek a román hadsereg visszavonulásáról. Ezek a hírek nem felelnek meg a valóságnak, mert a román hadsereg csak a Tiszáig üríti ki a megmaradó Magyarország megszállott részeit. Akik az ilyen híreket a legkisebb mértékben is terjesztik, le lesznek tartóztatva és hadbírószág elé állíttatnak az érvényben lévő rendeletek értelmében.”

1919. november első felében a hadifogolytáborban kiütéses tifuszos megbetegedéseket észleltek, s bár mindent elkövettek mégis 12 városi polgár is megbetegedett, sőt elkapta a kórt és meghalt dr. Bányay Emil ezredorvos is.⁴¹

1919. december közepén Marculescu ezredes helyőrségparancsnokot a szélsőséges magyarellenességéről és erőszakosságáról ismert Frunzescu alezredes váltotta fel. Első rendelete (december 13.) a kíméletlen rekvirálásról szölt, felmentést a már teljesen kifosztott lakosság közül senkinek sem adott. A kétnyelvű (román-magyar) rendelet teljes szövege így hangzik: „Mi: Frunzescu alezredes Szabolcsvármegye kormánybiztosa a kormányzó tábornok úr nevében a következőket rendelem el: 1. Az összes gabona és szemes gabonafélék mennyiségét, amelyet a magyar civil lakosságnak tudva és kiszámítva a román katonaság részére önként felajánlott és írásban elvállalt - azt megállapított módon a katonaságnak osszák szét. 2. A megszállott katonai kerület parancsnokságának feladata, hogy a kerületben levő hatóságok igénybevételével az összes gabonaneműeket a fent említett vállalatnak megfelelően szerezze be és ezen formális és beleegyező kötelezettség alól senkit sem menthet fel. 3. Felmentési kérvénynek helye nincs, miután ezen felmentési

40. Nyírvidek, 1919. nov. 5. 3.

41. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. dec. 30. Kgy. 581/1919.

kérvények elkészetteknek és szántszándékosoknak minősítendő, hogy ezek által a megszállott katonai parancsnokság által elrendelt gabona-beszállítást elhalaszták és elkésessék. Ennélfogva alólirott, felhívom a vármegye összes hivatalait és közegeit - ezen jelen közigazgatási rendeletem pontos és szigorú betartására, reklamációk kizárásával - és ott, ahol a civil magyar hatóságok közbenjárása és eszközei elégségesek nem volnának, a katonaság kényszer úton fog érvényt szerezni rendeletemnek. Ezen rendeletem tudomásul és szigorú mihez tartás végett közzétetik a vármegye területén létező összes hírlapok, újságok és folyóiratokkal kihirdetés végett, kifüggesztendő a vármegye összes városaiban és falvaiban. Nyíregyháza, 1919. december 13. Frunzescu alezredes, Szabolcs vármegye katonai biztosa.”⁴²

Az ekkori közállapotokat igen érzékletesen jellemzi Kiss Sándor nyíregyházi rendőrkapitány 1919. december 15-én kelt jelentése. Ebből idézünk most részleteket: „Jelentem, hogy napról-napra tűrhetlenebb és elkeserítőbb a helyzet, melybe bennünket az elbizakodott, fékevesztett, fegyelmezetlen román katonaság sodor.

Eddig sem volt előttük a tulajdon szentsége valami különösen tisztelendő elv, vagy fogalom, de az utóbbi időkben ezenkívül az élet biztonságát is nagy mértékben veszélyeztetik.

Ma már rablóbandákba verődve fosztogatnak, úgy bent a városban, mint kint a tanyákon. Folyó hó 8-án a II. Manda-bokorban lakó egyik gazdához állított be 4 fegyveres román és pénzt követeltek s miután a gazda csak 81 koronát tudott adni, rálöttek s kinezések után karján megsebesítették, majd kívülről 6-8 lövést adtak be az ablakon és 2 drb kézigránátot dobtak be a lakásba.

Hasonló eset történt 7-én, vagy 8-án Klár Leó tanyáján, hol az ispánt rabolták ki és az éjjeli őrt lábán meglőtték...

A Berkovics-féle vendéglőben elszállásolva volt vendégeket, az egyes szobákban megtámadták, tőlük pénzt követeltek...

Róth Samu vendéglőst, mert egy románnak adott borért annak árát követelte, megverték...

A rendőrségi épületben a parancsnoki szoba ablakát belőtték...

Tűzbiztonság érdekében, ha a színházban szivarozó román katonákat figyelmeztetik, azokat megverik.

Rendőrtiszteket, mert a tulajdonjog megvédésében szót emeltek, puskatussal bántalmazták.

A tanyákon mindennap lovasszekeret, aprómarhát, tehenet és disznót lopnak a fegyveres román katonák.

Minden tiszt saját szobájának berendezésére bútorokat és egyéb berendezési tárgyakat rekviráltat és azt elutazásakor, minden esetben magával viszi.

Kovács András házába egy este több katona bement, a háziakat kizavarta és ők ültek a már megterített asztalhoz.

A Korona vendéglőben a pincért, mert a részeg katonáknak több italt nem adott elég gyorsan és pénzt kért, nyakon szúrták...

Tegnap napon a közraktárt törték fel, az ott posztponáló rendőrt súlyosan elverték, mikor segítségért szaladt, utána lőttek...

Ugyancsak tegnap éjjel Nagy Lajos levéltárnokról húzták le a kabátot...”⁴³

Az év utolsó napján a város hadifogolytáborában (a barakktáborban) őrzött mintegy 5000 vöröskatonából, akik elsősorban a Székely Hadosztály katonái voltak, 35-en alagutat ásva maguknak, megszöktek. Frunzescu alezredes dühöngött. 3. számú

42. Jósza András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67. 127. 1.

43. Szabolcs vármegye alispánjának jelentése. Nyíregyháza, 1920. 124–127.

rendeletében, mely 1920. január 6-án jelent meg a Nyírvidékben és az utcákon felrótta a magyar nemzetnek, hogy az „a bolsevizmus uralomnak fájdalmait bizonyára még nem felejtette el, mikor nem volt semmi tiszteletben tartva, ezen fájdalmas és szomorú emlékezetű uralomtól való megszabadulás csak egyedül a román király hadseregének köszönhető. A román királyi hadsereg a rendelkezésre álló eszközök igénybevételével helyreállította a rendet, és mindenkinek megadta a lehetőséget, hogy nyugodtan élvezhesse a békesség áldásait otthonában és családjában, ellenben mindazokat kik a volt magyar vörös hadsereget alkották – foglyul ejtette és fogolytáborba helyezte el őket.” Ezek után felszólította a helybeli lakosságot, a csendőrséget és a rendőrséget, hogy a még bizonyára a városban vagy a környéken bujkáló vöröskatonákat 48 órán belül kerítsék elő, ha nem, „úgy a város lakossága, valamint képviselte a törvény következményeit fogják elviselni.”⁴⁴

Bencs Kálmán polgármester a román megszállás utolsó idejéről szóló jelentésében még azt is hozzáfűzte, hogy ezután Frunzescu alezredes a városra 500 000 korona büntetést rótt ki, öt 15 napra állásából felfüggesztette, Kiss Sándor rendőrkapitányt és Buday János csendőrszázadost egyhavi fizetésükre megbüntette, s mindettől csak a debreceni román zónaparancsnokság utasítására állt el.⁴⁵ Frunzescu a legkeményebb szigorral igyekezett a rendet fenntartani, minden társas összejövetelt megtiltott, még a városi képviselőtestület ülését is, így az csak 1920. március 19-én, a román kivonulás után ült össze abban az évben először.

Az mind inkább romló viszonyra jellemző, hogy a megszálló parancsnokság még januárban eltávolították Ujfalu Dezső főispánt, mert ő nem volt tovább hajlandó együttműködni a románokkal, s helyébe Rónay Jenő bankigazgatót nevezték ki prefektusnak, aki viszont el sem foglalta hivatalát. Ugyanakkor Joan Cizmas tábori lelkész kapitány, a helyi cenzúra vezetője egyre szigorúbb rendeletekkel próbálta elejét venni a mind jobban feléledő levelezésnek, a szaporodó – és be nem jelentett – színház-, moziműsoroknak: „A román királyi cenzúra hivatalától. 2. sz. Működésem ideje alatt több szabálytalanságot tapasztaltam, mely szabálytalanságok részint megnehezítik a cenzúra hivatalát, részint megakadályozzák a postaforgalom gyors lebonyolítását. A további szabálytalanságok és kellemetlenségek kikerülése végett újból felhívom a közönséget valamint az összes hivatalokat a következő szabályok pontos betartására: 1. A fennálló katonai rendeletek értelmében úgy a hiv. mint a magán jellegű levelek csak nyitva adhatók fel postára. 2. A levél feladójának - pontos olvasható neve és lakása a levélboríték hátlapján feltüntetendő. 3. Névtelen leveleket feladni büntetés terhe alatt tilos. 4. A privát-jellegű levelek 2 oldalnál nagyobb tartalmuak nem lehetnek, - nagyobb tartalmu leveleket vagy táviratokat a cenzúra nem továbbít. 5. Minden magán vagy hiv. jellegű hirdetmény, falragaszromán és magyar nyelven nyomtatandó. 6. Minden nyilvános helyiségben előadandó műsor mozi vagy színházi előadás, vagy beszéd csak előzetes cenzurálás után engedélyezhető. 7. A helybeli és vidéki nyomdák feigyelemtetnek, hogy cenzurálás nélkül, semmiféle néven nevezendő nyomtatványt, meghívót stb. nem szabad kinyomtatni.”⁴⁶ 1920. január 12-én Frunzescu alezredes úgyis mint a vármegye katonai kormánybiztosa, úgyis mint Nyíregyháza helyőrségparancsnoka 4. számú rendeletében tudatta, hogy bár előzőleg felszólította a lakosságot a telefonok és

44. Jóna András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67.390.1.5. (A hadifoglyok számát kissé túlzásnak érezzük. A Nyírvidék 1920. február 10-i száma arról tudósít ugyanis, hogy 6-án és 7-én bocsátották el a városból a vörös hadifoglyokat, mintegy 800 főt, akik a csendőrség felügyelete mellett rendben elhagyták a várost.).

45. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

46. Nyírvidék, 1920. jan. 10. 1.

lőfegyverek bejelentésére és beszolgáltatására „– mindezek dacára újabb időben Elekes László demecseri lakosnál egy telefon, Klein Ignác nyíregyházi lakosnál pedig egy Mannlicher-fegyver találtatott. Mindkettő tudta, hogy az illető rendelet kihágásáért katonai hadbírótság elé kerül, mindenféle néven nevezendő eszközhöz folyamodott, hátha sikerül a reájuk várandó büntetés terhe alól felszabadulni... Ennélfogva mi: Frunzescu alezredes, Szabolcsvármegye kormánybiztosa és Nyíregyháza helyőrség parancsnoka, következőket rendelem el: 1. Akiknek birtokában még telefon vagy bárminemű fegyver van, azokat az illetékes térparancsnokságoknak azonnal bejelenteni és beszolgáltatni kötelesek és ezeket a térparancsnokságok nyilvántartásba és raktárba helyezik el. 2. Mindazok, kik vadászati fegyver-engedéllyel bírnak és vadászati fegyverük van, a vadászati engedélyüket bemutatni kötelesek, bebizonyítani tartoznak, hogy miféle fegyvernem birtokában vannak, mert magától értetődik, hogy vadászati fegyver alatt sem karabin (karabély - B. J.), sem pedig katonai lőfegyver értendő, hanem 1 vagy 2 csövű vadász-fegyver. 3. Épp a magyar nemzet érdekében felhívom a vármegye közönségének figyelmét, hogy ezen rendeletem, valamint az előbbi rendeletek tiszteletben tartására és pontos végrehajtására.”⁴⁷

Másnap újabb rendelet hagyta el Jóba Elek nyíregyházi nyomdáját, melyen Frunzescu mellett Mateicu főhadnagy, a térparancsnok neve is szerepelt. Ebben, a szám nélküli, rendeletben újabb megszorításokról értesülhettek a vármegye és Nyíregyháza lakói: „Tudomására hozzuk mindenkinek, hogy 1920. január hó 13-ával kezdődőleg este 10 órakor az összes korcsmák, kávéházak, vendéglők, mozgósínházak és más hasonló helyiségek bezárandók. Este 11 órán túl az utcákon járni tilos. Akik ezen idő után az utcán találtatnak, bekisértetnek. Folyó hó folyamán magánjellegű családi mulatságra engedélyt senki sem kaphat. A mai nappal kezdődőleg a villanyfény este 11 órakor eloltandó. Ugyancsak a mai nappal kezdődőleg az összes órák a vasúti óra szerint igazítandók. Az összes helyi üzletek raktárak helyiségeiben a közszemlére kitett árucikkek árai feltüntetendők...”⁴⁸

1920. január végén a megszálló parancsnokság elrendelte a 12 éven felüliek népszámlálását, melynek eredményeként kiderült, hogy Nyíregyházán 28300 ember élt akkor, ebből 13 111 férfi és 15 189 nő. A lakosság túlnyomó többsége magyar: 28 047 fő, a többi más nemzetiségű (német 86, tót 72, cseh 20, lengyel 18, bolgár 17, zsidó 15, orosz 10, román 7, szerb 4, horvát 2, rutén 1, francia 1).⁴⁹

„Eleinte azt hittük, hogy talán azt akarják megállapítani, hogy hány idegen nemzetiségű egyén tartózkodik Nyíregyházán, későbbben azt hittük, hogy talán termény requirálással fog összefüggni ezen népszámlálás, semmi esetre sem gondoltuk azonban azt, hogy aljas gondolkodásukkal egy újabb hadi sarcot akarnak kiróni a városra az által, hogy az összeírott 12 éven felüli lakosok részére személyazonossági igazolványt állíttatnak, amelyet mindenkinek 4 koronáért kellett megváltani. Ennek végrehajtására azonban már idejük nem volt, a pénzt azonban behajtották az állampénztáron.” - írta Bencs Kálmán⁵⁰, majd a jelentésében még hozzátette, hogy „Frunzescu lehetetlen szereplése felettes katonai hatóságának is feltűnhetett, mert hirtelen elvezényelték és helyette Lazarescu ezredest küldték Nyíregyházára, aki megértő magatartásával a megszállás hátralévő napjait tűrhetővé tette számunkra.”⁵¹

47. Jósa András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67.390.1.6.

48. Uo.: 67.390.1.3.

49. Nyírvidék, 1920. jan. 31. 3.

50. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

51. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről. 4.

1920. február 26-án jelent meg a sajtóban az erdélyi csapatok főparancsnokának, Mardaescu tábornoknak a felhívása, mely szerint a román csapatok az antanattal és a magyar kormánnyal történt megegyezés értelmében kiűrik a Tiszántúlt. A magát a rend és béke „örének”, a jogrend és polgári biztonság „védelmezőjének” tekintő, az atrocitásokról mit sem tudni akaró román hadsereg ezen közleményét szó szerint idézzük: „Azon órában mikor a román hadsereg kiűri a Tiszától keletre lévő területet, a román csapatok parancsnoksága ezen terület polgárságának tudomására hozza, hogy a román megszállást csakis a magyar vörös hadsereg 1919. évi nyári támadása idézte elő. Ezen terület békés polgársága igazságosan és részrehajthatatlanul ítélve nem tagadhatja el, hogy csak a román hadaknak köszönhető megmentése a megsemmisítő bolsevizmustól, amely sietett megsemmisülésbe és pusztulásba vinni az egész magyar nemzeti vagyont, elpredálni és hamuvá változtatni mindenkinek vagyonát és tulajdonát. Azon pillanattól, mihelyt a román katona a Tisza partját uralta, mindenkinek a joga, becsülete és élete biztosítva volt, a polgári közigazgatás, iskola, igazságszolgáltatás és a magyar nemzeti egyház semmi által sem volt megakadályozva, sőt ellenkezőleg a román katona védelme alatt folytathatták menetüket. Ha talán a büszkeség egy pár pillanatra megsemmisítette az igazságérzetet, a halhatatlan történelemnek kötelessége lesz elismerni, hogy csak – hála a román hadseregnek – meg lett gátolva a magyar nemzet és állam megsemmisülése, hasonlóan le nem tagadható, hogy a megszálló csapatoknak feltétlenül szükséges rekvirálások törvényes feltételekkel és megfelelő kártalanítás mellett történtek, számon tartva ezen kötelezettség alól felmenteni a szegény lakosokat. Köszönetet mondunk a helyi polgári hatóságoknak, kik hivatásukat jóakarattal és pontossággal teljesítették. Köszönetet mondunk még az összes lakosoknak, kik felismervén a román hadseregben felmentőjüket, alázatot és meghallgatást adott kétség nélkül. Együttal felhívjuk a figyelmet, hogy azon esetben, ha valamely bujtozató (fellázadó) csoport a vörös gárda volt megbízottjának befolyása alatt, a visszavonulás tartalma idején merényletet követne el valamely katona élete, hivatalnok, vagy román állampolgár ellen, vagy megkísérli megsemmisíteni a román hadsereg anyagát, akkor a román hadsereg menetében megáll, vissza fog térni azon területre, amelyen a merényletet elkövették, a merénylőket kideríteni, elfogni, azonnal kivégezni a háborús törvények teljes szigorával. A terület át lesz adva rendben a magyar hatóságoknak oly módon, hogy a polgárság csendre bízva legyen.”⁵² Március 1-jén hazaindultak a megszálló csapatok a városból, az 5. gárda-huszárezred és a II/39. tűzérosztály kivételével. Ők is hamarosan eltávoztak, március 10-én Nagy Ákos vezérőrnagy átvette a helyőrségparancsnokságot, a reggeli vonattal pedig Debrecen felől megérkezett az antantmisszió. A következő szerelvény a nemzeti hadsereg első alakulatát, a Láng Boldizsár százados parancsnoksága alatt álló soproni 13. honvéd gyalogezred géppuskás századát hozta a városba. A teljes soproni gyalogezred ünnepélyes bevonulása Bugsch Aladár ezredes, dandárparancsnokal az élen, két nappal később történt.

1920. március 13-án a bevonuló csapatokat a vasútállomáson Énekes János prépost, Paulik János evangélikus lelkész, a vármegye nevében Virányi Sándor főjegyző, a város nevében dr. Vietórisz István helyettes polgármester, a kispagzák nevében Kovács András (János bokori) fogadta. A diadalívnel elvonuló csapatokat Nagy Ákos vezérőrnagy, a Városháza előtt összegyűlt több ezer lakos előtt Mikecz István alispán és dr. Bencs Kálmán polgármester fogadta. A bevonuló és az itt

⁵² Nyírvidek, 1920. febr. 26. 1.

állomásozó tényleges tisztikart a polgármester vacsorára hívta, este a tűzoltók és a lakosság fáklyás felvonulást rendezett a katonaság tiszteletére.⁵³

Az ünneplést betetőzte, hogy április 15-én Horthy Miklós kormányzó is felkereste Nyíregyházát.

Az ünnep elmúlt, a károk számbavételének ideje következett. A március 12-én érkezett jóvátételi missziónak a város vezetése bemutatta a románok által itt hagyott középületeket, s a küldöttséget vezető Nosseda olasz tábornok mélységesen felháborodott azon a vandalizmuson, mellyel a megszálló katonaság a város lakosságát és a csapatkórházat, valamint a barakk-kórházat tönkretette.⁵⁴ Azonnal megkezdődött a károk összeírása. Gazdaságról gazdaságra, házról házra jártak az összeíró biztosok, s a listák ijesztően magas számokat mutattak. Az egész vármegyében közigazgatási költségek fedezésének ürügyén 1 millió 850 ezer koronát hajtottak be a megszállók, melyet az állampénztár képtelen volt kifizetni, s így ezt az összeget arányosan osztották fel az egyes települések között. Nyíregyháza 489.000 korona befizetésére kapott felhívást.

Alapos statisztika készült a rekvirált termények mennyiségéről és az állatok számáról. Ezekből idézünk néhány számadatot: 405 q búza és rozs, 775 q burgonya, 33 q zsír, 22000 q száraz takarmány, 2414 q szalma, 4606 q árpa, tengeri, zab, 234 kocsiló, 375 tehén, 115 ökör, 214 sertés, 512 bárány, 912 juh, 8472 baromfi, 15 hl pálinka, 3435 hl bor. Ezekhez jönnek még az elrabolt tenyészállatok, kincstári lovak, csikók. „E felsorolás alapján a megszálló román csapatok által az egyes gazdaságokból elrekvirált élelmiszerek, élő állatok és italok végösszege 1920. márczius havi érték szerint 29 millió 620 274 koronát tesznek ki. Az elrekvirált állatokat részben lábon hajtották el, részben szekereken és vasúton szállították el. A város által közvetlenül élelmezett megszálló katonák élelmezésének költsége: 40.586 koronát tett ki. A mezőgazdasági termelést a román megszállással kapcsolatban a kárfelvételek alapján 3 millió 644 761 korona károsodás érte” – olvasható a polgármesteri jelentésben.⁵⁵

Hasonlóképpen felmérték az elvitt mezőgazdasági eszközök nagyságát is, ezek értéke 2 millió 914 ezer 150 korona volt, amiből a megszállók mindössze 57 667 koronát fizettek ki. A részükre teljesített fuvar költség 1 millió 900 ezer korona, ebből 1000 koronát térítettek meg, azt is a „fehér”, tehát a tanácsköztársaság alatt kibocsátott pénzzel.

A mezőgazdasági termelésben tartósan okozott károk (állatok, gépek elvitele) mellett a legjelentősebben a városi erdő károsodott. A polgármesteri jelentés szerint a nagyarányú kivágások miatt a város faellátásának biztosításához 1920-ban az 1921–23-ra tervezett vágást is fogyanatosítani kellett. A polgármesteri jelentés hasonlóan igen részletes kimutatást készített az elhurcolt mezőgazdasági gépekről, felszerelésekről: 107 szekér, 4 autó, 1 szecskavágó, 5 cséplőszekrény, 14 ponyva, 5813 zsák, 175 kg petróleum, 25 hintó, 8 eke, 1 vetőgép, 3 benzinmotor, 333 hordó, 205 pár lószerszám, 34 mázsa szén bánta a román megszállás hónapjait.

Az 1920-ról szóló polgármesteri jelentés felsorolja a város nagyobb és kisebb ipari üzemeinek, kereskedelmi vállalkozásoknak, hitelintézeteknek, bankoknak és közhivataloknak a kárait. Ezek összesen 12 millió 046 ezer 488 koronát tettek ki. Kimagasló érték benne az iparosoktól, kereskedőktől elvitt áruk 6 millió 237 ezer 629 koronás, valamint a közhivatalokból elrabolt 3 millió 295 ezer 780 koro-

53. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

54. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

55. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről. 5–6.

na értékű berendezési tárgy és 1 millió 324 ezer 433 korona értékű készpénz és értékpapír. Ezzel az óriási összeggel szemben áll a megszálló parancsnokság által kifizetett 460.337 korona térítés.

Óriási kár érte a magánháztartásokat is. A megszállók elvittek 237 bútort, 538 felsőruhát, 2087 db háztartási cikket, 4397 db fehér- és ágyneműt, 277 db ékszert és 491 pár lábbelit, összesen 2 millió 954.060 korona értékben.

„A kár összeírások alapján Nyíregyháza város közhatóságait, termelőit, ipari és kereskedelmi vállalatait, pénzintézeteit, valamint a város közönségét összesen 54 millió 213 ezer 629 korona károsodás érte, ebből megtérítettek a megszálló csapatok 422 320 koronát... A román megszállással kapcsolatban 8 emberélet esett áldozatul” – jelentette dr. Bencs Kálmán polgármester.⁵⁶

A polgármester és a városi tisztviselőkar megszállás alatti magatartásának elbírálását maga Bencs Kálmán kérte a képviselőtestülettől az 1920. március 19-én tartott ülésen. Levelében – többek között – az alábbiakat írta: „Szabolcsvármegye direktóriuma 1919. év márc. 24-én állásomból felfüggesztett és én azt újból a jogfolytonosság elvéből kifolyólag a román megszállás bekövetkeztével 1919. április 29-én foglaltam el... Lelkemnek minden ereje, akaratomnak minden törekvése arra irányult, hogy a megszállással járó zaklatásokat és kellemetlenségeket tőlem telhetőleg enyhítsem, ezektől a lehetőségekhez képest városom polgárságát megóvjam.

Ezen célom elérésében igyekeztem minden oly eszközt megragadni és felhasználni, mely a tisztességgel, becsülettel, hazám és városom iránti szeretettel nem állott ellentétben.

Hogy ezen törekvésem mennyiben sikerült, azt bírálja el a tekintetes képviselőtestület.

Tudatában vagyok azonban annak, hogy a megszállás csaknem 10 hónapja alatt egy idegen fegyveres hatalom akaratát és rendeletét kellett kényszerűségből végrehajtanom, amelyek a lakosság anyagi kárára voltak, és éppen ezért ennek következményeit levonva kérem a tekintetes képviselőtestületet, hogy a román megszállás alatt tanúsított magatartásom, de egyidejűleg tisztviselőtársaim hivatalos működésének megvizsgálására is egy bizottságot kiküldeni méltóztassék.” A képviselőtestület ennek elbírálására dr. Meskó László elnöklete alatt dr. Murányi Lászlót, Barzó Pált, Kovács András jánosbokori és dr. Kovách Elek képviselőtestületi tagokat bízta meg. E bizottság számára a házipénztár elkészítette a megszállás alatti kiadások teljes jegyzékét, ami 271 tételszám alatt 269 828 koronáról szólt. Mindezt alaposan átvizsgálva a bizottság az 1920. augusztus 13-án kelt jelentésében mind a testületi tagok, mind pedig a polgármester minden eljárását, kifizetését teljesen jogszerűnek ítélte, hozzátéve, hogy ezek a kifizetések – még a vesztegetési, és a román tisztek mulattatására költöttek is – csak azt az egy célt szolgálták, hogy ezen személyek jóindulatát megnyerjék a városra nehezedő kíméletlen rekvirálási terheket csökkentésük.⁵⁷

Korábban már említettük, hogy a megyére kivetett megszállási költségekből Nyíregyháza 489 000 korona befizetéséről kapott értesítést Mikecz István alispántól. Ezt az összeget a város a vagyon alapján a helybéli lakosságra, üzemekre vetette ki. A tekintélyes, 210 nevet, üzletet tartalmazó listán 1000-tól 30 000 koronáig terjed a fizetendő összeg.⁵⁸ Természetes dolog, hogy senki sem akart fizetni! Nem

56. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről 9.

57. SzSzBMÖL. V.B.186. 765. dob. II. 55/1920.

58. SzSzBMÖL. V.B.186. 712. dob. III. 2390/1919.

elég a világháború, két forradalom, a román megszállás minden kálváriája, a rekvirálások, még a megszállás költségeit is a lakosságnak kell állnia! Hatalmas mennyiségű fellebbező irat, kérelem érkezett a polgármesteri hivatalhoz, a legkülönbözőbb indokokat felhozva. A legtöbbször visszatérő panasz, hogy a románok már elvittek mindent, a gazdaságot, a műhelyt, a boltot tönkretették, nincs miből fizetni, sőt a lakosság a várostól várna segítséget, támaszt, semmint még újabb fizetési meghagyást. Sokan perre mentek, jogi úton próbálták megtámadni a képviselőtestület döntését, ám a város most nagyon határozottan viselkedett. Egyezkedésekkel, végrehajtások kilátásba helyezésével, részletfizetések engedélyezésével végül is 1922-re átutalta a vármegye számlájára a megszállási költségeket, bár a korona vágtaöz inflációja következtében már sokkal egyszerűbb volt a tartozás kiegyenlítése, mint két évvel korábban.

A román megszállás 10 és fél hónapjának igen értékelését emígyen adta meg Bencs Kálmán polgármester az 1920-ról szóló jelentésében: „Megszálló csapatot az őszinte hála olyan érzésével soha nem fogadtak, mint mi a román csapatokat 1919. április 27-én. A felszabadulás tudtával láttuk bevonulni az idegen csapatokat és igyekeztünk elnyomni a keserű mellékízt. Hiszen ez a diadalittas csapat nem bennünket győzött le, hanem csak Pogánynak a bandáját. Nemzetünket egy bünszövetkezet gúzsban tartotta és a kívülről jött segítség elvágta kötelekeinket. Megtelt tehát lelkünk hálával. Mikor 10 hónapi uralom után - melyre borzongva tekintünk vissza - búcsút intettünk főlsszabadítóinknak, a hála kihalt a lelkünkéből. Búcsút intettünk és keblünkéből a főlsszabadulásnak ugyanolyan sóhaja tört elő, mint amikor a vörös brigantik eltávoztak. Búcsút intettünk a keserűségnek, kiábrándultságnak és a haragnak olyan érzésével, mely telve volt elfojtott indulattal. Úgy emlékszünk vissza a román világra, mint egy második borzalmas álomra.”⁵⁹

Irodalomjegyzék

- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárok. Jósa András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Cserenyák, 1989.: Cserenyák László: A polgári demokratikus forradalom. In.: Szabolcs-szatmári Szemle. Felelős szerkesztő: Mező András 1989/1. Nyíregyháza, 1989.
- Hadtörténet, 1985.: Magyarország hadtörténete 2. köt. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Háger, 1929.: Szabolcsvármegye fejlődése és kortörténete. Szerk.: Háger László. Nyíregyháza, 1929.
- Jenei, 1959.: Jenei Károly: Szabolcs-Szatmár megye a tanácsköztársaság idején. In.: Negyven éve. A tanácsköztársaság Szabolcs-Szatmár megyei története. Nyíregyháza, 1959.
- Marjay, 1931.: Marjay Keresztély: Nyíregyháza katonasága. In.: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye közsései. Szerk.: Hunek Emil. Budapest, 1931.
- Margócsy, 1987/a.: Az őszirózsás forradalomtól a felszabadulásig. In.: Nyíregyháza története. Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. sz. Szerk.: Cserenyák László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.
- Negyven éve, 1959.: Negyven éve. Nyíregyháza, 1959.

59. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről 9.

történelem

Fodor László

A nyírmeggyesi Szondi család gyökerei

Bevezetés

„Meggyesen, ha megdobnak egy kutyát követ, Szondit talál el” – mondták egykor. Családom őregjeitől hallottam ezt, az első hallásra talán negatívan csengő szólást, a Szondinál tekintélyesebb familiák nevével is (pl. a Heteyvel Nyírgelse, vagy a Komoróczyval Hodász esetében). A szólás háttere az, – az egykor kisnemesek lakta vidékeken, mint pl. Szatmár és Szabolcs megyék egyes részein, nem ritka jelenség – hogy némely család tagjai olyan mértékben megsokasodtak, hogy jelenlétük már-már a lakhelyüket adó falu jellemzőjévé vált. Így volt ez a Szondi család és Nyírmeggyes esetében is.

Ma a telefonkönyv közel 40 olyan nyírmeggyesi előfizető nevét tartalmazza, akit Szondinak hívnak. A közeli Mátészalka – amelynek Nyírmeggyes a vonzaskörzetébe tartozik – adataival ennek a számnak a másfélszeresét kapjuk. Az iwiw (internetes) magyar ismeretségi hálózat adatai is – mintegy 60 személy, csak az említett településeken – azt a vélekedést erősítik, hogy a népes családnak hosszabb idő óta e vidék ad otthont. A többi környéki településen is fel-fel bukkan ez a név – viselői nagy valószínűséggel mind-mind rokonai egymásnak. A rokonság fokát azonban lehetetlennek tűnő vállalkozás volna felgöngyöltetni.

Már a 17–19. századi adatokat – különösen a legnagyobb haszonnal forgatható, egyházi anyakönyveket és a nemességvitató perek anyagát – vizsgálva sem állítható össze a teljes családfájuk, olyan nagy volt a családtagok – köztük azonos keresztnévű kortársak – száma. Egy jómódú, legalábbis középbirtokos család esetén joggal számolhatnánk saját levelesládával, vagy akár már meg is írt családtörténettel, a Szondiak azonban legfeljebb a kisbirtokosok kategóriájába tartoztak, s – épp a szaporaság és a vagyon elaprózódása miatt – még oda sem minden családtag, s akik mégis, hát azok sem sokáig. Akinek maradt, az a földjét művelte, akinek nem, az igyekezett tanulni és hivatalt viselni, katonáskodott, vagy épp elment – adott esetben módosabb rokonaihoz – szolgálni. Tipikus armalista, „hétszilvafás” nemes családról van tehát szó.

Nyilván ez is oka annak, hogy a település földrajzi nevei közt igen kevés nyoma van a család több évszázados itteni jelenlétének. Egy csekély birtok emlékét idézik fel ezek Nyírmeggyesen, és a közeli Hodászon. Szondi Kis Károly nyírmeggyesi gazdának ugyanis mindkét faluban volt egy kis földje, Nyírmeggyesen a Szondi-tag,

vagy más néven Kis Károly-tag, illetve Hodászon a Szondi Kis Károly-tag, valamint a rajta álló (1980-ban még lakott) tanya.¹

Ennek megfelelően a család megkülönböztetésére használt, címbeli jelző nem birtokra utaló, nemesi előnév, hanem csupán az elmúlt, mintegy 250 évben a legtöbb Szondinak lakóhelyül szolgáló települést jelöli, amivel a családot más Szondiaktól megkülönböztetem. Az általam használt névváltozat pedig, végén az „i”-vel, annak felel meg, ahogyan a ma élő családtagok maguk is használják, viselik. A Szondy sem volna azonban fellengzés, vagy kevésbé autentikus, hiszen a család 18–19. századi, hivatalos irataiban többnyire az szerepel.

A család vallása – 300 éve dokumentáltan, de minden bizonnyal annál is régebb óta – református. A vallást természetesen gyakorolták, s szép számban gyakorolják ma is. A presbitérium tagjai közt ma is szerepelnek Szondyak, hagyományos családi ülőhelyük, a Szondi-szék pedig a nyírmeggyesi református templom előkelő helyén, mégpedig a presbiteri székektől balra, a legelső sorban van.

Ahogyan a szomszédos Gebén (a falu neve ma Nyírkáta) született nagyapám – Jeney Ferenc (1903–2000), Jeney Gábor és Szondi Sára dédunokája – mondta nekem egykor, saját nagyapját idézve: „aki itt református volt fiam, az mindig volt, és nemes”. Ez igaz a Szondiak esetében is, eredetükről azonban ma már maguk a családtagok sem tudnak ennél sokkal többet.²

A falu honlapján, pl. azt olvashatjuk a család gyökereiről, hogy „Itt találtak rá a drégelyvári Szondi család utolsó sarjára, aki paraszti sorban élt, s akit vitézzé avattak a háborúban tanúsított magatartásának elismeréséül.”³ Ilyen, a pusztánévazonosságra épített, és lássuk be: tudatlanságból fakadó, vagy arra építő kijelentések egész korábbi történetírásunkat beárnyékolják, és sajnos – számos másik, környékbeli település internetes oldalát is böngészgetve állíthatom – mai történelemszemléletünket, azonosságtudatunkat is megfertőzik. Sietek tehát kijelenteni: szóban forgó Szondijainknak (akárcsak a ma élő többi, hasonló nevű családnak) semmiféle bizonyítható kapcsolata nincs az 1552-ben elesett drégelyi várkapitányhoz.⁴ (Mellékesen jegyzem meg: „drégelyvári Szondi” család soha nem is létezett). A mondat második fele azonban már igaz: a család egyik József nevű tagját, Ferenc (1862–1937), református egyházközségvezető és Iszlay Eszter fiát, 1923-ban valóban vitézzé avatta a kormányzó. Érdemei közt négy, különböző fronton teljesített katonai szolgálat állt, öt kitüntetéssel. (Emberünk egyébként – a fentiek

1. KÁLNÁSI Árpád, *A mátészalkai járás földrajzi nevei*, Debrecen, 1989, KLTE, 96–97, 392, 396. A könyv nyírmeggyesi adatközlői közt egyébként több családtag is szerepelt: Szondi Endre (1928) ny. tanácselnök, Szondi Sándor (1924) tanár és Szondi Sándorné Lengyel Etelka (1928) tanító. Megjegyzem: az általam 2009. január 4-én kérdezett Szentléleki Gyuláné (sz. Szondi Ida, 1925, Szondi Károly és Bernáth Zsófia lánya, Szondi Károly (egy saját gyűjteményemben lévő irat szerint 1896-ban) nyírmeggyesi bíró unokája, illetve Bernáth István és Jeney Eszter ükunokája, Jeney Gábor és Szondi Sára (sz. 1797) szőpunokája) úgy tudja, hogy ez a Szondi Kis Károly kisbirtokos volt, az első világháború idején nősült meg, de vele az ő családja rokonságot nem tartott.

2. Sőt, mára már a nemesi származás emléke is egészen elhalványult, noha a családról sokat tudó Szentléleki Gyuláné (ld. az előző jegyzetet) megemlítette, hogy apja szerint régen a családnak „kutyabőre” is volt. (Ezen emlék mellett persze felbukkant a Szondi Györgytől való leszármazás lehetősége is, ami rontja a családi emlékezet hitelességét.)

3. <http://www.nyirmeggyes.hu/tud.htm> (letöltés: 2009. december 17.)

4. Megjegyzem, maga a családtörténeti szakirodalom sem tudta e hibát kikérülni. Egy másik, hasonló nevű család legendái alapján, de mindenféle okadatolás nélkül emlékezik meg a Szondi Györgytől való, állítólagos leszármazásról, pl. KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok X.*, Bp., 1931., 211. Hasonlóan járt a magyar családtörténet atyja is, aki a részletek ismeretének hiányában ráadásul több, hasonló nevű családot is összekevert egymással: NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, X., Pest, (1857–1868), 803–804. KÖSZEGHY Sándornál az egyik Pest megyei család tagja (Kenesseyné Szondy Zsuzsanna) egyenesen Drégelyi előnévvel jelenik meg, emögött alighanem ugyanaz a hibás koncepció áll, mint a többi család esetén. – vö. *Pest vármegye nemes családai*, in: Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., szerk. Borovszky Samu, 1910, Bp. (Arcanum DVD Könyvtár IV., Családtörténet, heraldika, honismeret, Bp., é. n., ISBN: 9639374725).

tükrében talán nem is annyira meglepő módon – tizenegy testvér egyike volt, akik közül, rajta kívül még négyen érték meg a felnőttkort.)⁵

Az alábbiakban e család gyökereiről, vagyis első néhány nemzedékének tagjairól számolok be, a rendelkezésre álló források feldolgozása alapján. A bemutatás a 17. század első harmadától a 19. század elejéig terjed. A nagy lélekszám, a belső rétegződés és az időmúlás mára homályba borították a Szondiak közös gyökereit, identitását. Bízom abban, hogy e tanulmány ismét közelebb hozza a nagycsalád tagjait egymáshoz. Céлом azonban nem kizárólag egy család bemutatása, hanem az is, hogy a tiszántúli armalista családok hatalmas tömegéből egyet kiemelve, annak életviszonyaiba betekintve, magára a tömegre, illetve a típusra világítsak rá.

A család eredete

A család neve, a Szondi, lakó-, illetve származási helyet jelöl. Bács megyében feküdt hajdan a Szond nevű település (ma Szonta, a szerbiai Vajdaságban), de hogy ehhez a családnak volt-e valóban köze, mára nem bizonyítható. A család első ismert tagja Borosjenő várában katonáskodott, amely az egykori Zaránd megyében feküdt, s csupán néhány napi járóföldre esett Szondtól. A végvári vitézek gyakran hányatott sorsáról alkotott elképzeléseink azonban nem engedik, hogy ebből a körülményből következtetést vonjunk le. Minden esetre tény, hogy Szondi nevűekkel a 15–17. században az országnak szinte minden tájegységében (ide értve az Ecsedi Uradalom területét, a család későbbi lakhelyét is) találkozunk.⁶

A család 1630-ban nyerte el a nemességet. A többi, hasonló nevű családtól való megkülönböztetésnek ma ez az egyik meghatározó szempontja. A nemességszerzés tényét család-keletkeztető körülményként kell értékelnünk: a nemességszerzőtől való leszármazás, illetve a nemeslevél birtoklása biztosította ugyanis a későbbiekben a család létalapját meghatározó jogállást, a nemesi kiváltságot, a (legalábbis részleges) adómentességet. A családtörténeti szakirodalom egyébként igen keveset tud a családról, azonban a nemességszerzés legfontosabb adatai (ti. hogy egyáltalán létezett egy Szondi család, amelyik 1630-ban nyert nemeslevelet) ismertek, több helyen is megjelentek.⁷

A nemességszerző esetünkben Szondi Márton volt, aki 1630-ban, saját társadalmi rétegének ideáltípusát megtestesítve, végvári vitézként szerezte a kiváltságot: Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelem borosjenői végvárában volt lovaskatona. Az általa kiérdemelt armális rajta kívül egyedül fiát, Lászlót említi. Ez fontos adat: ha ugyanis Mártonnak 1630-ban lett volna más, életben levő közeli rokona (felesége,

5. Szatmár; Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék (1924–1938), II. (személyi adattár), szerk. Fábián Sándor, 1939, Bp., Magyar Városok Monografiája Kiadóhivatala, 105.

6. Az elterjedésre ld., pl. KÁZMÉR Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*, 1993, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1022. Az ecsedi uradalom területén említett Szondy nevű személy egyébként nemesember, Szondy János (Johannes Szondj) volt, aki 1614-ben Bátor mezővárosban (ez ma Nyírbátor) lakott. Erre ld. MAKSAY Ferenc, *Úrbáriumok XVI-XVII. század*, 1959, Bp., Akadémiai Kiadó, 808. Őt tekinteni azonban a család őseinek, csak találgatás volna. Jóllehet, növeli ennek valószínűségét a család későbbi lakhelye, Ecsed közelsége és vonzó hatása, de rontja azt az illető nemes volta, lévén, hogy a minket érintő család csak később, az armálissal szerezte nemességét.

7. Pl. KEMPELEN *idézett művének* 21. oldalán – Gorzóra hivatkozva – említi, hogy Címereslevelet Brandenburgi Katalintól 1630. jun. 20. Sz. Márton és László kaptak. Az érintett időszakban egyébként több Szondy család is szerzett armalist. Így Szondy Máté 1619-ben (utódai Gömörben éltek), vagy a már említett Szondyak (Sondi János) 1652-ből, akiknek az utódai Szabolcsban és Pestben éltek. Vö. *Illésy Gyűjtemény, A Magyar Országos Levéltár családtörténeti cédulagyűjteménye*, CD-ROM, Arcanum Digitéka (é. n., ISBN: 9789639374034). Utóbbi forrás egyébként, közmondásos széleskörűsége ellenére, a minket érdeklő családról nem tartalmaz semmilyen adatot.

testvére, más gyermeke, akire a nemesi kiváltság kiterjedt volna), az oklevél azokat is megnevezte volna.

Az oklevél szövege a címerszerző különös hadi érdemeit nem részletezi, tisztségét nem említi. Érdekes azonban megemlíteni, hogy egregiusnak nevezi őt, ami a nemesek és esetleg a rangot szerzett katonák (mint egykor a drégelyi kapitány, Szondi György) címe volt. Előbbiről persze itt aligha beszélhetünk, hiszen az adományozást részletező (igaz, sablonnak tekinthető) szövegrész leírja, hogy a fejedelemsnő őt és fiát kiemelte előbbi, nem nemes állapotukból, amelyben születtek.

A Szondiak Ecsed városában

A család első ismert szatmári lakhelye Ecsed (ma Nagyecsed) városa. Bálint nevű tagja (a nemességi iratok egyértelmű tanúsága szerint, a nemesi oklevélben szereplő László fia) 1682-ben tette ott le a városi polgárok esküjét. Az eseményről egy rövid bejegyzést tartalmazó ecsedi városkönyv⁸ kettős névvel említi őt: „Czondi Szabó Bálintt,” amiből arra következtethetünk, hogy szabómesterként kereste kenyerét. Tekintélyes, köztiszteletnek örvendő polgár lehetett, hiszen 1697-ben ő („Szondi Balint uram”) lett a város főbírája. Tisztségét becsülettel viselte, a feljegyzések szerint „...az Ecclesia penzerül és Birosaganak idejébe kezében forgott holmi kölcsegrül igaz szamot adott...”

Ecseddel, mint első ismert szatmári lakhellyel, látszólag szerencsénk van, amennyiben a város református egyházközségének már a 18. század első évétől van anyakönyve.⁹ A mátrikula adatai azonban igen szegényesek; abban többnyire csak a család fejét, (Szondi) Szabó Bálint urat elmítik, 1701 (István nevű fia keresztelője) és 1711 (Kata lánya keresztelése) között. A század első harmadában rajta kívül mindössze Márton nevű fiát találjuk még meg, aki 1723. április 12-én feleségül vette Tucz Ersókot (azaz Tusz Erzsébetet), Meggyesről. Ettől a pillanattól kezdve azonban egyáltalán nincs további adat a család ecsedi jelenlétére. Igaz, az 1795/96-os években még bekerült két bejegyzés, ami a családot érinti, de ezek is azt egyértelműsítik, hogy a család innen végérvényesen elköltözött: eszerint „Meggyesi Szondy Lajosnak” ebben az időszakban itt keresztelték, majd temették János nevű kisfiát.

A Szondiak tehát alig több, mint egy nemzedéknyi időt töltöttek a városban, s már tovább is álltak. E magatartás mögött valószínűleg olyan összefüggések kereshetők, amelyek túlmutatnak a családtagok személyes sorsán. Az erdélyi fejedelmek egykori magyarországi székhelye ugyanis hanyatlott, az érintett időszakban veszítette el kiváltságait, a település funkcióját meghatározó várat lebontották, a lakosok pedig, köztük az olyan családok tagjai, amelyeknek nemesi kiváltságaik a városétól függetlenek voltak, s esetleg sikerült az egykori ecsedi uradalom birtokaiból egy kis részt megszerezniük, sorra költöztek ki belőle.¹⁰

8. Ecsedi Városkönyv. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza (a továbbiakban: SzSzBMLt.) V. 364. fol. 6. (A jegyzőkönyv 2008 márciusában, amikor kezembe vettem, még nem rendelkezett végleges levéltári jelzettel.) Ismertetését HENZSEL Ágotától, ld. *A nagyecsed városkönyv*, Levéltári Szemle 2006/4, 17–23. Az ismertető egyébként éppen egy olyan oldalról közöl fotót, amelyik „Szondy Sz. Bálint” főbírátságát örökíti meg. <http://www.leveltaros.hu/LSZ2006-4-3.pdf>

9. Magyar Országos Levéltár mikrofilmár, A. 252. tekercs.

10. A jelenségre másik példaként a Tárkányi családot hozom fel. – FODOR László, *Tárkányiak a 17–19. századi Szatmárban*, Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2005/3., 343–357.; Ecsed történetét illetően ld. DANKÓ Imre, *Nagyecsed*, 1994, Debrecen, Ethnica, 149.

A család átköltözése Nyírmeggyesre

A család 1724 és 1742 között kerülhetett Nyírmeggyesre. A két említett évszám Szondi Mártonra vonatkozik, az egyik a házasságkötéséhez (mint láttuk, megyesi lányt vett el), míg a másik az új lakóhely közösségének vezetésében betöltött szerepéhez kapcsolódik. 1742-ben ugyanis (a református templom falán lévő, az egykori renoválást megörökítő, de 1979-ben sajnálatos módon lemeszelt, felirat szerint) „N. Szondi Márton” Nyírmeggyes bírása volt.¹¹ Nem tudni mikor, de vélhetőleg nem odaköltözése évében, vagy közvetlenül azt követően választották meg.

Noha említés nincs róla, ekkorra kellett esnie a mai Szondiak többségének őse, Szondi Zsigmond átköltözésének is (aki 1720-ban még bizonyosan a városban lakott). Ő ekkor már házas lehetett, s felesége is minden bizonnyal ecsedi volt. Erre utal legalábbis, hogy az asszony később a végrendeletében említésre méltó hagyományt juttatott az ecsedi református egyházközségnek. 1760-ban, a már említett ecsedi városkönyv azt írja erről, hogy „Nyirmedjesen lakozo nemzetes es vitézlő Szondi Sigmondne Asszonyomat Isten o Felsége az Szomoru halál által kiszollitvan halálának előtte Istenes indulattyabol es szándékából testamentaliter hagyott az Ecsedi Sz. Ecclesia számára hat v. Forintokat id. est v. 6.”

A nemesi kötelezettségek és kiváltságok gyakorlása

A megyei levéltár első sorban a nemességgel kapcsolatos iratokban (nemesi összeírások, nemességi perek jegyzőkönyveiben, okirati bizonyítékaiban) őriz adatokat a Szondiakra. Az összeírások, illetve eljárások célja egyfelől a katonai szolgálatra kötelezhetők, másfelől az adómentességet élvezők körének a meghatározása volt. Az időrendet követve az alábbi adatokat találjuk.

A család többször is igazolta nemességét a megye hatósága előtt. 1720-ban az ún. taksás nemesek vizsgálatakor az akkor még Ecseden lakó Zsigmond szerepelt, aki kiváltságainak védelmében, az 1630-ban kapott nemeslevélre hivatkozott.¹² Abból, hogy a taksás nemesek közé sorolták, arra következtethetünk, hogy nem volt saját birtoka, hanem a másén lakott és gazdálkodott, ami után taksát (adó) fizetett a vármegyének.

Az összeírások közül egyre – az 1754/55-ös, országos nemesi összeírás adataira – a család-, illetve helytörténeti szakirodalom is hivatkozik. A szatmári családtagok közül eszerint az országos nemesi összeírás során egyedül Szondi Mihályt vették fel a kétségtelen nemesek sorába, mégpedig a nem birtokos nemesek kategóriájában.¹³

1797-ben – az akkori inszurrekciós összeírás során – Sámuel szerepelt, akit a második svadronba osztották be.¹⁴ Az 1802-es katonaállítás idején a birtok alapján kellett vállalat tenni, ekkor a Szondiak – mint akik a szegényebb birtokosok

11. *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II*, szerk. Entz Géza, 1987, Bp., Akadémiai Kiadó, 205. Megjegyzem, az N. betű a nemességet jelölte, aminek esetünkben különös jelentősége van. Egy hagyományos faluközösségben ugyanis a bíró jobbágy volt, s aki falusi bíróságot viselt, az könnyen elveszithette nemességét. Ahhoz az N betűhöz tehát viselője nagyon is ragaszkodhatott. Ma már – a lemeszelés okán – nem ellenőrizhető forrásunk a bírón kívül csak a (szintén nemes) kurátort említi még a feliraton szereplők közül. Ebből azt valószínűsíthetjük, hogy a többségében nemesek lakta községnek ekkor még csak egyetlen önkormányzata volt (a nemesek vezetője lesz később a hadnagy – e tisztséget is többen töltötték be a családból).

12. SzSzBMLt. IV. A. 501/e 230. cs.

13. BILKEI GORZÓ Bertalan, *Szatmár vármegye nemes családjai*, pk. 1912, Nagykároly, 59.; *Szatmár vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Bp., 1907, 500.

14. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 238. cs.

kategóriájába tartoztak – két, hat-hat fős csoportot alkotva fizették egy-egy katona felszerelését, így Ferenc, István, András, Mihály, Antal és Lajos a Fodor Jánosét, Gábor, János, Gergely, László, Lászlóné és György pedig a Szondi Mártonét.¹⁵

1809-ben, a Napóleon ellenében elrendelt nemesi felkeléshez készített összeírás során már 22 Szondi nevű nemes családfőt írtak össze Szatmárban, azon belül is Gebén, Nagykárolyban és Nyírmeggyesen.¹⁶ Minden bizonnyal ugyanazon család tagjai ők, s az sem véletlen, hogy előfordulási helyük ekkor is, mint akár korábban, de később is, az egykori Ecsedi Uradalom, illetve a Károlyiak birtokaihoz köthető. Alább az összeírás¹⁷ (1811-ben és 1813-ban aktualizált) adatai következnek:

1. A Gebén lakó Ferencről ekkor feljegyzik, hogy a „maga telekén” lakik, azaz legalábbis egy telek a tulajdonában volt. Egy lánya élt vele, akinek a nevét – az összes lánygyermekéhez hasonlóan, sajnos – nem írták le.
2. Nyírmeggyesen a 66 éves, ugyancsak maga telkén lakó öreg Szondi Ferencet 30 éves, Ferenc nevű fiával írták össze, aki ténylegesen részt vett a felkelésben. Neki volt egy József nevű, 6 éves fia, valamint egy csecsemő lánya.
3. Ugyanott az 55 éves, öreg Szondi István is a maga telkén lakott, István (24), Mihály (19), János (16 éves, inszurgens) és Imre (13) nevű fiaival, valamint egy 8 éves lányával.
4. Közép Szondi István 40 éves volt ekkor, maga telkén lakott Albert (10), Benjámin (5), János (1) nevű fiaival, két lányával, s feljegyezték még róla, hogy az ő öccse volt Ferenc.
5. Ifjabb Ferenc (27 éves) nő, fia Dániel.
6. Az ifjabb István, akinek (25) csak egy lánya volt, a maga telkén lakott.
7. Gábor (33), fia volt Imre (6 éves, 1813-re meghalt) és Zsigmond (1813-ban egyéves), és volt 2 lánya még.
8. Az 52 éves András és 3 lánya saját telken laktak.
9. Szondi Mihály (40) ugyancsak a saját telkén lakott, Mihály (16) és Ferenc (9) nevű fiaival, illetve 4 lányával (akik közül a nagyobbik 12 éves volt).
10. Idősebb Ferenc (34) taksás telken lakott, mert „apja nem adott neki,” egyébként a helybeli nemesek hadnagya volt. Imre (9) és Zsigmond (1,5 éves) mellett egy lánya (3) született.
11. Legifjabb Szondi Ferenc (16), Istvánnak az öccse, saját telkén lakott két lánytestvérével.
12. József (18) Szondi Lajosnál szolgált, gyalogos inszurgensnek vették fel.
13. A betegesnek írt Gergely (48) taksás volt, ugyancsak hadköteles fia Mihály (16), a kisebbek pedig János (10) és Gergely (5), akik mellett még 4 lánya is volt. 1813-ra újra nősült, abból a házasságból született fia Zsigmond.
14. Az ugyancsak taksás Antalnak (44) már 15 éves fiát, Ferencet is beírták, rajta kívül még Mihály (5 éves) és János (1) nevű fiai voltak, valamint egy 11 és egy 9 éves lánya.
15. Öreg Szondi János (60) is taksás volt, fia Ferenc (13).
16. Az ifjabb (33 éves) Jánosnak 7 éves lánya mellett fia volt György (5), Zsigmond (3), Miklós (1), illetve 1813-ra Benjámin (akkor 1 éves). Birtokjogi helyzetét

15. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 199.

16. KÁVÁSSY Sándor, *Nemesi vezeté- és keresztnévek Szatmárban az 1809. évi inszurrekció összeírás alapján*, = Helytörténeti tanulmányok VII., szerk. Gyarmathy Zsigmond, 1989, Nyíregyháza, 165.

17. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.

- tekintve ugyancsak taksásnak minősült, de szolgálja (Kovács Sámuel) is volt, aki szintén nemesember.
17. Lajos (38) is taksás, Ferenc (10), Imre (8) és János nevű fiai mellett egy 14 és egy 3 éves lánya volt, akik mellé 1813-ra még egy Sára nevű született.
 18. Györgynek (50) a lába volt beteg, ő taksás volt, hadrafogható korú fiai pedig a beteg kezű Ferenc és a lovas inszurgensként szereplő János (mindketten 22 évesek). Kiskorú gyermekei Bálint (12), Benjámín (2) és 3 lány (10, 8 és 4 évesek).
 19. A 20 éves András az előbbi György fia (külön lakott, tehát külön vették fel), taksásként. Nős volt, de (még) gyermektelen, ténylegesen inszurgeált.
 20. László (45) ugyancsak taksás, fiai László (13), a csecsemő Mihály, s volt még 3 lánya is.
 21. Az utolsó meggyesi családfő Mihály (28), felkelő volt, fia Menyhért (5) és Zsigmond (1 esztendő).
 22. Nagykárolyban pedig öreg Szondi Andrásné volt a családfő, fiai István (28) és Ferenc (22), aki inszurgens volt, s 1811-re Tasnádra költözött.

1809-ben tehát a család tagjai még csak 3 településen éltek, s a Szondi nevet viselő 22 családfőből 20 egyetlen helyen, Nyírmeggyesen. Az itteni családfők mintegy harmada (8 fő) saját földdel rendelkezett, közel fele (9 fő) taksás volt, vagyis adózott a más tulajdonában lévő föld használatát után. Egy közülük rokona, Lajos házában szolgált, rajta kívül még két nemesembert írtak össze valamelyik Szondi (Lajos és az egyik János) szolgálatában, azaz másik oldalról nézve két Szondiról tudjuk, hogy volt szolgálja. Ezek a Szondiak taksások voltak, ebből az feltételezhető, hogy a segéderő nem az úri kényelmet szolgálta, hanem a gazdálkodáshoz, vagy esetleg valamilyen mesterség gyakorlásához kellett. A többiek vagyoni helyzetéről nem árulkodik az összeírás, illetve azt, hogy a családok miből is éltek, nem rögzítették.

Az összeírás, mint láttuk – későbbi kiegészítésként –, egyebek mellett megadta viszont, hogy az összeírás alapján ténylegesen kit soroztak be az inszurrekció során. Noha a szatmári sereget soha nem vetették be – mivel felszerelésével elkéstek –, mégis érdekes, hogy kit, melyik csapattestbe osztottak be. A lovasok ugyanis jellemzően a jobb módú, míg a gyalogosok inkább a szegényebb családtagok közül kerültek ki. Rangot pedig a birtok, esetleg korábbi katonai tapasztalat alapján lehetett szerezni.

A könyv formájában elérhető névjegyzékből kiderül, hogy a szatmári lovas-ezred ezredeskapitányi osztály első svadronyában közvitézkedett Szondi József, Szondi Ferenc és Szondi János, a második svadronyába sorozták Szondi Jánost. A Szatmár megyei 11. gyalogzászlóalj 2. századának közvitéze volt Szondi József, 4. századának pedig strázsamestere volt Szondi Ferenc.¹⁸ A két jegyzék adatai egyébként láthatóan nem egészen fedik egymást, a könyv szerint Szatmárból 2-2 Jánosnak, Ferencnek és Józsefnek kellett lennie. A levéltárban lévő összeírás viszont ehelyett 2 Jánost, illetve 1-1 Ferencet, Józsefet, Andrást és Mihályt említ. Ennek okát ma már aligha deríthetjük ki (talán a következő pontban bemutatott, kettős névhasználat okozott félreértést), tény minden esetre, hogy a létszám így is, úgy is éppen 6 fő.

18. A szabolcsi lovasezredről is vannak adataink: annak egyik fourierja volt Szondi György, zászlótartója Szondi István, de ugyanitt közvitézkedett egy másik Szondi István is. – Rugonfalvi Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés, II., Budapest, 1911, 175, 176, 212, 214, 344, 347.

Az összeírások adatairól térjünk át a nemesi perekre. Nemességi perek folytak a család kérelmére 1763-ban, 1766-ban, 1801-ben, 1807-ben és 1842-ben is.¹⁹ Ezek iratai sajnos nem minden esetben maradtak fenn. A család első nemzedékeit illetően ez nem nagy veszteség, mivel a későbbi eljárásokban általában felhasználták a korábbi eljárások dokumentumait is, s így azok legalább másolatban (egy-egy későbbi eljárás aktájában) rendelkezésre állnak. Az 1842-es per anyagának hiánya, pl. azonban megnehezíti, hogy az akkor élt családtagokat összekössük 18. századi őseikkel.

1766-ban pl. a család aktájának külzetére egy egyszerű családfa formájában felvezették a nyírmeggyesi Szondi család akkor élő férfi tagjainak nevét, illetve a címerszerzőtől való leszármazását és egymáshoz való rokonságát, az akkori kérelmezőtől kiindulva. Ez számunkra nélkülözhetetlen adatokat jelent, amelyeket az anyakönyvek és a fent idézett összeírások adataival csupán kiegészíteni tudunk, de pótolni nem. Ezek szerint Zsigmond Bálintnak a fia volt, aki pedig Lászlóé. Saját magán túlmenően az alábbiak nemességét kérte igazolni: a két fia és unokái, úgymint László, s annak Miklós nevű fia, illetve Mihály, s annak Ferenc, Mihály, János, Gábor, István, András, György, Gergely és László nevű fiai; a testvére, Márton, s annak István nevű fia; valamint atyafiai, ti. a néhai István fia István fiai, azaz István, Gergely, János, Sámuel, Mihály, Ferenc és András.

A rendelkezésre álló iratok között kiemelést érdemel még egy 1766-ban felvett tanúvallatás jegyzőkönyve, valamint a nemeslevél másolata. Ezekről a következő pontokban esik szó bővebben.

Családi kapcsolatok és társadalmi helyzet a Nyírmeggyesi Református Egyházközség iratai alapján

A nyírmeggyesi anyakönyvek adatait céloznak megfelelően csak az első, mintegy öt évtizedben vizsgáltam. Ez is mintegy 500 bejegyzés feldolgozását jelentette.

A 19. század utolsó harmadában keletkezett adatok azt mutatják, hogy akkoriban 12 olyan aktív, Szondi nevű családfő élt a faluban, aki már 1766-ban, a nemesi perben is szerepelhetett: 2 Mihály, János, György, Gergely, Gábor, András, 2 László, 2 István és Ferenc. Összevetve a neveket a nemesi peranyag neveivel, szembeötlő, hogy a 12 név Szondi Bálint egykorú utódainak nevével tökéletesen megegyezik, azok közül egyedül Miklós hiányzik. Ő László fia volt, 1766-ban még egyetlen gyermek lévén, csecsemőkorú lehetett, valószínűleg korán meghalt.

Gergely és Gábor nevű fiú csak Bálint unokái között volt, azaz megállapítható, hogy Bálint utódainak legalábbis egy része Meggyesen lakott. A keresztnév ismétlődése miatt vélhető, hogy ha István utódai is Meggyesen éltek volna, velük eggyel több Mihálynak, Istvánnak, stb., kellene lennie, mint amennyi az anyakönyvekből kiolvasható. Hiányzik továbbá az anyakönyvből a Sámuel név, amelyik csak István utódainál szerepel. Róla viszont biztosan tudjuk (ld. alább), hogy nem itt született. Ezen körülmények arra a következtetésre vezetnek, hogy noha a nemesi perben minden családtagot nyírmeggyesi lakosként jelöltek, István utódai valahol másutt laktak.

Az anyakönyvezés kezdetétől (az esketéseknél ez 1789-et jelenti) 1839-ig (a második anyakönyvvel bezárólag) a következő családnevek fordulnak elő a Szondiak házastársai között Nyírmeggyesen, a származási hely megjelölése nélkül, azaz (az 19. SzSzBMLt. IV. A. 501. 202, 228. cs.; SzSzBMLt. IV. A. 501/e 237. cs., jegyzőkönyv, Szondy alatt; illetve GORZÓ, i. m.

anyakönyvek gyakori pontatlanságait is figyelembe véve) többnyire helyből: az Áts, Balogh, Barát, Csahtózi, Cselényi, Csighy, Demeter, Fekete, Gáti, Gere, Iszlay, Kajor, Katona, Komlóssy, Kónya, Kovács, tasnádi Kovács, Kerekes, Mészáros, Oláh, Orosz, Oszlányi, Pankotai, Papp, Pető, Pócsi, Sarka, Sikesdy, Szántó, Szentpétery, Szepes, Szűcs, Tóth, Torma, Tömpe, Török, Vadon és végül a Vargha. (Ezek közül a Kovács és a Vargha a kisebb birtokú, helyi földesurak közé tartozott, a Sikesdyeknek több másik faluban is voltak jobbágjai, egy-egy Tömpe, Török és Gere hadnagy vagy kurátor is volt, míg a Vadon, a Szántó, a Pankotai vagy a Pető nem volt nemes). A szomszédos Gebéről (ma Nyírkáta) a Bartha, a bátori Bertók, a hadházi Fijók, a Jeney, a Jesztreby, a Lengyel, a Nagy, a Papp, a Szügyi és a Varga családok tagjai közül ugyancsak nagy számban kerültek ki a házastársak. E kapcsolatok egyértelmű bizonyosságai annak, hogy a megyesi lakosokat – nem csak a Szondi család tagjait – a legszorosabb szálak a gebeiekhez kötötték a környékbeli települések lakói közül.²⁰

Kisebbszámú más települések családjaiból is kerültek házaspárok, ilyen a géresi Balogh, a Dibáczy és a Torkos Hodászról, a Körössy és a rétközi Radványi Jármiből, a Képes és a matolcsi Szabó Mátészalkáról, a veszkői Budaházy Kántorjánosiból, a Kelemen Tunyogról, a Szabó Györtelekről, a Szegedy Panyoláról, a Tóth Fehérgyarmatról, s a Szabó Vitkáról. Közelebbi szabolcsi települések lakói is szóba jöttek, mint a Szécsy Rohodon, vagy a Kapta és a Nyíry Nyírbátorban.

A temetési anyakönyvi adatok (amelyek az első időkben a meghalt feleségek lánykori nevét csak igen ritkán tüntették fel) alapján 1766 és 1839 között a fenti listát csak egyetlen névvel egészíthetjük ki, ez a Rätz. A gyermekek keresztelésénél a 19. század elejétől feltüntették az anya nevét, így itt olyan családnevek is felbukkanhatnak, amelyeket egyébként csak az anya származási helyének esketési anyakönyvéből bogarászhatnánk ki. 1766 és 1824 között (az első kötetben) ilyen módon is csak két további névhez jutunk azonban, mégpedig a Géressyhez (e család Mátészalkán lakott) és a Fülöphöz.

Az anyakönyvekből kiderül, hogy a családban a meglehetősen magas szaporulat mellett igen jelentős volt a gyermekhalandóság, főleg a koraszülöttek (idétlenek) esetében. A még náluk is rosszabb életkilátásokkal bíró ikrek születése, viszont mindössze két pár esetében fordult elő (az 1809-es összeírásból kimaradt Szondi József és Oszlányi Mária ikrei, István és Mária, 1811-ben, majd az egyhetes korában meghalt Borbála és Erzsébet pedig 1818-ban születtek; Szondi L. Imre és Fekete Mária ikreit pedig 1823-ban, 3 naposan temették). Törvénytelen (házasságon kívüli) gyermekre is csak igen kevés példa volt (1794-ben Szondi Zsuzsanna fia, Imre, illetve 1820-ban Mária fia, János, majd 1823-ban ugyancsak Mária fia, József).

A növekvő lélekszám mellett nem volt immár elkerülhető a rokonok egymás közötti házassága. Igaz, a 19. század első harmadából még csak egyetlen adatot találtam arra, hogy egy Szondi egy másikat vett volna el feleségül (mégpedig 1817-ben Mihály, Borbálát, Jánosnak a lányát), a későbbiekben már ez sem volt ritka, nem is szólva a nőági rokonok egymás közötti házasságáról.

A Szondiak gyermekeiknek többnyire az adott korban szokásos neveket adták. Kivétel ezalól Gergely és mátészalkai Géressy Anna lánya, Marcella, 1815-ben. A még ritkább Medéna nevet adta 1804-ben született lányának Ferenc és felesége, géresi Balogh Julianna.

20. A nyírmeggyesi református anyakönyveket helyben, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában, Debrecenben kutattam, az A 2538 sz. mikrofilmen.

Az említett Szondi Ferenc egyébként 1823-ban a helybeli nemesek hadnagya volt, s lányát egy gebei földbirtokoshoz, Fijók Andrásához adta feleségül. Aligha tévedünk, ha őt ezek alapján a család egyik jobb módú, tekintélyes tagjaként kezeljük. Ugyanígy azt a Jánost, akit a gebei anyakönyv említ a meggyesi nemesek hadnagyaként, 1831-es esküvőjekor (a feleség Varga Borbála, Ferenc lánya volt, Gebéről).

Az anyakönyvek egy-egy családtagot más módon emelnek ki, pl. 1816-ban Istvánt Sikesdy Évától született lánya, Borbála keresztelésekor nemes úrnak titulálta a lelkész, míg a többi családtagnál általában megelégedett a nemes jelzővel, vagy annak rövidítésével. A megkülönböztetés értelme gyakran egyszerűen csak az volt, hogy az azonos nevet viselő kortársakat be lehessen azonosítani. Eleinte az ifjabb jelző esetenkénti (azaz korántsem következetes) alkalmazása, illetve kisebb számban az idősebb, vagy egyszerűen csak az öreg és az ifjú szó biztosította ezt. E jelzők – a mai szokástól eltérően – csak az azonos nevűek korára és korkülönbségére utalnak, apa-fiú kapcsolatra viszont nem feltétlenül.

Később ez a módszer már elégtelennek bizonyult. A névnek valamely betűvel való kiegészítése lett a leggyakoribb megoldás, amit az 1810-es évektől alkalmaztak, (a korra utaló jelzőkhöz hasonlóan) kizárólag férfiak (apák és vőlegények) esetén.²¹ 1810 és 1830 között Szondi G. Ferenc, Szondi A. Ferenc, Szondi Gy. Ferenc, Szondi Gy. János, Szondi L. János, Gé (sic!) Szondi Mihály vagy Szondi L. Imre és Szondi L. István családfők nevének illetően kiegészítése egy-egy további, mégpedig az illető apja által viselt, keresztnévet takarja. Ezt igazolja egy-egy olyan, későbbi bejegyzés, amelyik két keresztnévet is tartalmaz. Ezt tapasztaltam, pl. az 1831-es kolerajárvány idején elhunyt húszegynéhány családtagból négy, úgymint Szondi Gergely János, Szondi István Ferenc és Szondi István Ferencné, Tóth Zsuzsanna, valamint Szondi János Ferencné, Lengyel Borbála esetén. Noha sem a betűk (rövidítések), sem a keresztnévek anyakönyvi bejegyzése nem volt következetes, az anyakönyveken alapuló családrekonstrukció és az 1809-es összeírás adatsora alátámasztja a feltételezést: az első keresztnév az apáé, s a második a saját.

A nagy családi puzzle (egy leszármazási tábla) kirakása azonban ilyen, közvetett bizonyítással sem lehetséges maradéktalanul. Az 1766-os nemességi perben szereplők, s az anyakönyvezés (egyébként ugyanazon évre datálódó) kezdeteinél feljegyzett családtagok egy részét ugyanis nem lehet kétséget kizárólag összekapcsolni. Ennek oka részint az anyakönyvezés gyatra színvonala (sok eseménynek egészében, vagy pl. esketésnél a szülők nevének és a házasulandók életkorának az említetlenül maradása), másrészt, hogy a családban már akkor is többen (pl. unokatestvérek) viselték egyszerre a legtöbb keresztnévet. Bármilyen sajnálatos is, aligha róhatjuk fel a 18. század végén, 19. század elején élt Szondiaknak, hogy nem könnyítették meg a 21. századi családtörténész dolgát a nevük következetes megkülönböztetésével.

Ha már azonban az egykori családtagok „felelősségét” firtatom, az általuk közölt adatok helyességéért, nem hagyhatom említés nélkül az 1809-es összeírás,

21. A korjelző megkülönböztetés alkalmatlansága abban állt, hogy ha a megkülönböztetésre az egyik érintett halála miatt már nem volt szükség, azt az életben maradt családtagnál sem alkalmazták tovább. Így egy-egy személy adatai később nem voltak összekapcsolhatók. Ha viszont arra volt szükség, ugyanazon családtag más, újfajta megkülönböztetést kapott. Így az 1816-os esketési bejegyzés szerint Lengyel Borbála férjét még ifjabb Szondi Ferencként hívták, míg később Szondi János Ferencként szerepelt. Az esküvőre egyébként éppen egy napra (január 30-ára) esett nemes Szondi Ferenc ifjú legény és Kajor Anna („a nemes és nemzeti néhai boldog emlékeztető Kajor Ferenc árvája”) esküvőjével. Ez a családtag Kajor Anna férjeként némely későbbi bejegyzésben Szondi A. Ferencként szerepel.

és az anyakönyvi adatok összevetésének az életkor meghatározására vonatkozó eredményét. Az összeíró biztosok számára bediktált adatok ugyanis gyakran (akár 2-6 évvel) fiatalabbnak állítják a gyermekeket, a valós koruknál. Azt, hogy emögött tudatlanság, vagy a besorozás elkerülésére irányuló szándék állt-e, nem tudom. Így, az ifjabbik János és Jesztreby Julianna 1799-es születésű (Borbála nevű) lányát 7, 1803-ban született, Zsigmond nevű fiát 3 évesnek mondták. György és Rátz Katalin János és Ferenc nevű fiai állítólag mindketten 22 évesek voltak, holott János 3 évvel idősebb volt öccsénél (1786-ban született). Bálint nevű öccsük 1795-ben született, de csak 12 évesnek mondták. Sorolhatnám a példákat, valószínűleg kivételesnek tekinthető, ha egy családfő pontos adatokat adott meg. Ilyen volt, pl. a 40 esztendőes Mihály, a Kovács Sárától született Mihály (1792), Sára (ti. a legidősebb, 1797-es születésű lány, a későbbi Jeneyné) és Ferenc (1800) nevű gyermekeit illetően (Klára és Zsuzsanna nevű lányainak azonban már nem csak a nevét, de és korát sem diktálta be).

Az anyakönyvek alkotta képet szervesen egészítik ki a kurátori számadások és a presbitérium jegyzőkönyvei.²² Ezek sajnos csak a 19. század elejétől vannak meg, s meglehetősen hézagosak, de így is elárulják, hogy a kiterjedt gazdálkodást folytató községgel (illetve egyházközséggel) szinte minden Szondi kapcsolatban állt: a jobb módúak pl. rendszeresen adományoztak, illetve vásároltak valamit, mások földet béreltek vagy épp kölcsönt vettek fel. Csak néhány érdekes adatot felidézve a század első feléből: 1808-ban néhai Szondi Ferencné Csigi Sára 20 forintot hagyományozott, Szondi Ferenc kurátor pedig aranyozott keresztelő poharat ajándékozott. 1815-ben néhai Szondi Lászlóné Vargha Erzsébet asszony 35 forintot hagyott az egyháza, amit Mihály nevű fia fizetett be. Szondi Mihály gyakran vett fát, szénát, vagy épp földet az egyházközségtől. Az özvegye (Kovács Sára) 1831-ben, a kolerajárvány idején kerek 300 forintot tudott kölcsönözni a községnek. Szondi József és Ferenc földet bérelt, Lajos, Gábor és egy másik Mihály egyszer néhány forintot kölcsönt vett fel, másszor kisebb adományokat jutott, pl. a templomtorony építésére, stb.

A jegyzőkönyvek pontos képet adnak a helyi közösség ügyeinek intézéséről is. Az érintett időszakban a világi közösség vezetője a nemeseknél a hadnagy, vagy főhadnagy volt. Az anyakönyvi adatokat kiegészítve, 1810-ben a család György nevű tagja volt a hadnagy, 1822–24-ben Ferenc, 1829–33-ban János, 1835–38-ban (egy másik) Ferenc. Tőle János vette át a tisztséget (aki addig kurátor volt), aztán Gergely, s így tovább.

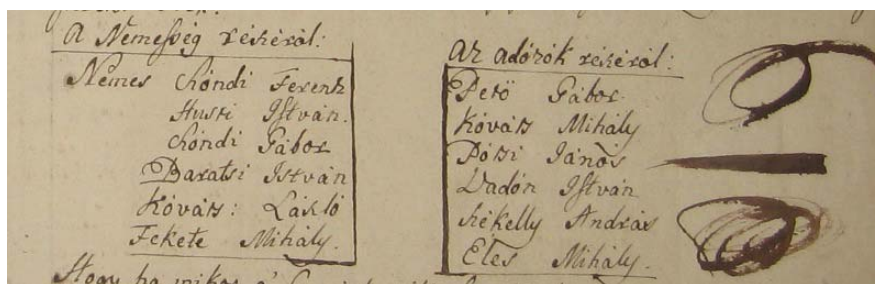
Az egyházközség vezetője a kurátor (gondnok) volt. A főkurátor valamelyik földesúr volt (az érintett időszakban a néhai Sulyok Imre vejei követték egymást e tisztségben), aki mellé minden tavasszal, ún. számadó kurátort is választottak, ténylegesen ő látta el a gondnoki feladatokat. Számadó kurátor volt 1806–1807-ben Szondi György, 1810–11-ben Ferenc, 1812–13-ban ifjabb János, 1814–15-ben ismét Ferenc, 1819–21-ben is ő, 1827-ben, 1829–30-ban is (amikor bizonyos „eklézsiai zűrzavarok és egyenlenségek” miatt lemondott), majd 1832–33-ban egy másik Ferenc, 1838–39-ben János, 1840-ben megint Ferenc, végül Gergely.

Jól látható, hogy a hadnagyi és a kurátori tisztség 2-3 család tagjai közt oszlott meg, amelyek közül az egyik mindig Szondi volt, de a Szondiak közül sem mindenki kerülhetett e posztokra. A presbiterségre sem túl nagy számban aspirálhattak, de a presbitérium hat nemesi helyéből általában kettő szintén a Szondiaké volt,

22. Molnár Imre lelkész úr szíves közreműködésével ezeket 2010 tavaszán a helyszínen tekinthettem meg.

legalábbis a 19. század közepéig. E személyeknek magaviseletükkel, jó erkölcsükkel is ki kellett emelkedniük a közösségből, a társadalmi rétegződésnek ez is szempontja volt.

Részlet a presbitériumi jegyzőkönyvből (1825, a presbiterek névsora)

A kisebb vétkek (pl. gyalázkodás) elkövetőit (akár a hadnagyot, mint 1810-ben Szondi Györgyöt is) egyszerűen megbírságolták. A magaviseletük alapján azonban már a közösség peremére kerültek, pl. a megesett lányok. Az ilyenek gyermekei a Szondi nevet kapták ugyan, ami a családhoz tartozásukat jelezte, de ők nemesi előjogokat már nem örökölhettek. Egy ízben, 1844-ben olyan, családi események zajlottak le, amelyek az egész község életét feldúlták. Kiderült ugyanis, hogy özvegy Szondi Mihályné (született Szondi Borbála) néhai lányának, Eszternek a „fajtalankodásait” eltűrte a házában, majd pedig amikor a lány megesett, a terhesség megszakítása érdekében mind a gyermekágyban, mind a szülés alatt „a bába segédelmével ... veszedelmes kuruzsolásokkal gyötörte” őt. A gyermek ennek ellenére megszületett, ezért az asszony – a kínzásokba belehalt lánya, és saját vétkeit titkolandó – másik faluba vitette, és 15 hétig meg sem kereszteltette azt. Az eset napvilágra kerülése után az asszony unokájának, Szondi János pedig a fiának ismerte el a csecsemőt, a presbitérium ennek ellenére feljelentéssel fordult a magasabb egyházi szervekhez és a szolgabíróhoz.

A család tagjai más megyékben

1766. augusztus 2-án a nemesség igazolását szolgáló eljárásban, az okirati bizonyítás (véltetőleg a nemeslevélnek vagy másolatának a bemutatása) mellett, három tanú vallomását rögzítették. Erre Fehérgyarmaton került sor, (az anyakönyv tanúsága szerint az akkor alig egy hónapja, vagyis az eljárás ideje alatt elhunyt) Szondi Zsigmond kérésére és javára. Ennek a jegyzőkönyve érdekes adatokkal szolgál számunkra, mégpedig első sorban a család Szabolcs megyei tagjairól.

A feltett kérdések azt igyekeztek megvilágítani, hogy ismerték-e a tanúk a Nyírmeggyesen lakó Szondi Bálintot és annak apját, az Ecseden lakott néhai Bálintot; tudják-e, hogy ez a Bálint a kisvárdai lakos néhai Mihálynak a testvére volt; illetve, hogy ez a Mihály holta napjáig nemesi szabadságban élt, s ha igen, látták-e a nemeslevelét.

Az első tanú Kiss Gábor, mintegy 63 éves kállói lakos, Kállay Ferenc taksása volt. Ő mind a Nyírmeggyesen lakó Szondi Zsigmondot, mind pedig annak apját,

az Ecseden lakott néhai Szondi Bálintot jól ismerte, amint annak a házában is volt. Bálintnak a Mihállyal való „hűséges atyafiságáról” pedig onnan tud, hogy volt nekik Kállóban is egy Szondi István nevű rokonuk, akinél a tanú, mint árva gyermek lakott, s akinél gyakran látta, ahogyan a három kedves atyafi összegyűlt.

A második kérdezett személy Papp Anna, a fábiánházi Papp István mintegy 62 éves felesége, jól ismerte Szondi Zsigmondot, de hogy Bálint az ő apja lett volna, azt már nem tudta. Azt viszont megintcsak bizonyosan állította, hogy Bálint és Mihály testvérek voltak, lévén hogy egy évvel azelőttig ő maga is Kisvárdán lakott, mégpedig „tű szomszédgya lévén és kereszt komája néhay Szondi Mihálynak” gyakran látta, hogy Bálint meglátogatta Mihályt, s ilyenkor gyakran maga a tanú is velük mulatott. Mihály nemesi szabadságáról is tudott, ráadásul „látta szemeivel is midőn egyéb ruhákat szellőzni az felesége ki rakott volna, hogy az nemes levelet két egyes karszékre ki tévén az verőfényre szellőztette.”

A harmadik tanú a kisvárdai lakos Márton István volt, a Vandernath grófok mintegy 80 esztendő s taksása, aki csak a harmadik kérdésre tudott választ adni. Eszerint Szondi Mihályt jól ismerte, s tőle hallotta, hogy Ecseden is van rokona. Szerinte Mihály holta napjáig háborítatlan nemesi szabadságban élt, a „nemes levelet is látta, amikor egy időben az tanunak lába lövés miá sebben lévén gyógyította említett Szondi Mihály, ki is az ládájából olloját ki vévén nemes levelét mutatta ezen tanunak és ezt mondotta, Márton Bátya, jó volna ez Kednek.”

A szakirodalomból tudjuk ezeken kívül, hogy a család egyik tagja, Sámuel²³ – református lelkészként – Mezőtúron telepedett le. 1801-ben fiaival, Istvánnal, Sámuellel és Józseffel együtt igazolta a nemességét új lakhelyén, mégpedig a Szatmár megye hatósága által kiállított bizonyítvány segítségével. Ezek az adatok kétségtelenül a minket érdeklő családra vonatkoznak, hiszen a szatmári bizonyítvánnyal utalt az 1630-ban nyert nemeslevélre.²⁴

Ráadásul Nyíregyházán, a megyei levéltár (immár többször hivatkozott) nemességi iratai között is fennmaradtak ezt alátámasztó adatok. A 20. században (véltetőleg 1932-ben) ugyanis utólag beraktak a család iratanyagába egy családfát, amely noha részben hibás (az oldalsági rokonságban rosszul mutatja be egyes, korai családtagok kapcsolatát) és korban is jóval későbbi, az elszármazottak utódairól pontos, anyakönyvi kivonatokon alapuló összeállításnak tekinthető. Eszerint az említett Sámuel apja István, vagyis ő minden bizonnyal azonos azzal a Sámuellel, akit (testvéreivel együtt) hiába kerestünk a nyírmeggyesi anyakönyvben. Sámuel és Nagy Ilona fia, István, 1776-ban született, mégpedig Nagykállóban. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az 1766-os kimutatásban szereplő, néhai István azonos személy az első tanú által emlegetett Istvánnal, a nagykállói atyáival, vagyis a család ezen ága Nagykállóban lakott.

Noha a családfa további adatai kívül esnek kutatásom időhatárán, néhány közülük mégis említésre méltó. Így az, hogy István (1776) felesége Dobosi Julianna lett, akitől 1811-ben, Tiszaszentimrén, Lajos nevű fia született. Lajos is prédikátorként tevékenykedett, Tóth Teréziától 1845-ben Törökszentmiklóson jött világra Lajos nevű fia. Ő Kunmadarasra került tanítónak, bilkei Lipcsey Zsuzsannától három fia, László (1879) gyógyszerész, György (1881) és Lajos (1887) született. Ez a László, és Nagy Máriától született lánya, Ilona (1917, Kunhegyes), 1932-ben a m.

23. Talán azonos azzal a nagykállói születésű Szondy Sámuellel, aki 1772-ben még a debreceni református főiskola diákja volt, majd onnan Mezőtúrra került, a leányok tanítójaként. THURY Etele, *Iskolatörténeti adattár II.*, Pápa, 1908, 309.

24. OROSZ Ernő: *Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai*, Eger, 1906, 282.

kir. belügyminisztérium előtt igazolta nemes származását.²⁵ Az imént bemutatott családfa ehhez az eljáráshoz készülhetett.

Végül ki kell térnem arra, hogy noha igyekeztem István többi utódját is felkutatni, e téren sajnos nem jártam eredménnyel. Szondi nevű (nemes) emberekről a szabolcsi levéltári anyagban számos említést találtam, ezek azonban nem tartoztak a családfához. (Nagykállóban már a 17. században lakott egy Szondi család, amelyik a minket érdeklő családtól eltér, nemességet is máskor, ti. 1652-ben kapott.)²⁶ Csupán e tanulmány megjelentetése kapcsán értesültem arról, hogy az 1630-ban megnemesített Szondi család nagykállói ága ma is létezik, nevüket Szondy alakban viselő tagjai őrzik a nemeslevél egyik másolatát, s (az alább leírttól csak kis mértékben eltérő) címet is festettek maguknak.²⁷ E szál felgöngyölítése azonban immár más lapra tartozik.

Még néhány szó a nemeslevélről, illetve a fennmaradt másolatról

A család armálisa a nemességvitató perek anyagában, másolatban maradt ránk. Az eredetit, mint az imént láttuk, a 18. század derekán még a Kisvárdán lakó Mihály őrizte. Azt, hogy később hová kerülhetett, nem tudhatjuk (minden esetre ma egyik levéltár címeres levél gyűjteményében sincs nyoma). Tény azonban, hogy a szatmári családtagoknak elegendő volt egy hiteles másolat is ahhoz, hogy kiváltságait érvényesítsék. S tény az is, hogy e kiváltságok eltörlését követően (1848) már arra sem volt szükség.

A rendelkezésünkre álló másolat szövege az eredetiével hűen megegyezik. Ezt igazolja a megyei jegyző által 1766 júniusában rávezetett záradék (miszerint a jegyző a másolatot az eredetivel összevetette). Ehhez az oklevelet a szatmári családtagok vélhetőleg kölcsönkérték kisvárdai rokonuktól.

Érdekes továbbá, hogy a másoló (esetleg valamelyik családtag) szokatlan módon igyekezte az oklevél egész külső megjelenését követni, legalábbis erre utalnak az eredeti nemeslevelekre általánosan jellemző szövegkiemelések (nagybetűk), elválasztások, a kihirdetési záradékoknak a hátlapra másolása, vagy a címerkép helyének kijelölése a papiros bal felső sarkában. Olyannyira lekötötték azonban a külsőségek, hogy a szövegben számos hibát vétett, amelyeket aztán a jegyző korrigált. Így, pl. helytelenül írta le Kovacsóczy kancellár nevét és a fejedelemsné egyik titulását, illetve elfeledkezett a függőpecsét megemlítéséről. Még ő sem vette észre azonban, hogy a másoló Szondi László helyett két ízben is Szondi Miklóst írt.

Mindezek ellenére az a körülmény, hogy csak másolat áll rendelkezésünkre az eredeti helyett, mindössze egyetlen okból lényeges: magát a címet ugyanis nem volt szokás a szöveggel együtt lemásolni (a meglehetősen kézügyességet igénylő al-

25. GERŐ József, *A Magyar Királyi Belügyminisztérium által igazolt nemesek*, 1867–1937. Bp., 1938, 356.

26. A Kállóban lakó Szondyak igazolják nemességüket 1725-ben, majd 1751-ben, 1755-ben, 1757-ben és 1767-ben is. – SzSzB-MLt. IV. A. I. fasc. 617. a. n. 52/1669, prot. 14. fol. 67., fasc. 618. a. n. 55/1671, fasc. 89. a. n. 129. E család kállói előnévvel (de Kálló) szerepel; SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 627. a. nro. 80/1725, prot. 19. fol. 65. (Elenchus productionalis nobilitarium.); SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 695. a. n. 192/1751 (testimoniális levél), prot. 21. fol. 376 és 107/1755; SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 52. a. n. 345/1757, fasc. 68. acta nro. 977/1767; A 19. század fordulóján éltek Szondyak még Székelyben is. – SzSzBMLt. IV. A. I. 1286. (Elenchus rerum nobilitarium 1790–1807.); Geszteréd földesurai közt is megtaláljuk e másik Szondy családot. – FÉNYES Elek, *Magyarország Geographiai szótára* I., Pest, 1851, 46.

27. Németh Péter szíves közlése alapján. E címer leírása: csücskös talpú tárcsapajzs kék mezejében zöld hármashalmon páncélos kar kivont, görbe karddal, nyitott sisak, sisakdísz: leveles koronából kinövő három liliomszál, takarók: kék–arany, vörös–ezüst.

kötésre nem is volt szükség), ezért azt a szövegben szereplő címerleírás alapján kellett rekonstruálnom.

A címer leírása az oklevél szövege alapján, de a heraldika modern fogalmaival élve, a következő: álló, kerek talpú tárcsapajzs vörös mezejében páncélos kar kivont, egyenes karddal, zárt sisak, sisakdisz: leveles koronából kinövő, három fehér lilium, pajzstakarók: vörös-ezüst, kék-arany (az oklevélszöveg szerint a takarók meg nem határozott, „különböző színűek,” a címerképen azonban vélhetőleg az említett, leggyakoribb színekben festették meg őket).²⁸

A Szondi család címere

A szerző vízfestménye az oklevélben szereplő leírás alapján

Fontos adat még az oklevél pontos keltezése, valamint az érvényességhez szükséges kihirdetések záradékolása. Az oklevél kelte Gyulafehérvár, 1630. június 20. Az erdélyi országgyűlésen egy évvel később (1631. június 17-én), Zaránd megyei Borosjenőn tartott közgyűlésén pedig 1631. december 4-én hirdették ki, ellentmondás nélkül.

Rövid összegzés

A Szondi család első néhány nemzedékét viszonylag jól fel lehetett tární. A bemutatás persze nem teljes, a család egyes tagjaira további adatokat lehetne keresni, pl. Kolozsvárott, ahol az egykori, még megmaradt szatmári levéltári anyag jelentős része található.

28. A címerleírást egyébként (latinul, vélhetőleg egy másik másolat alapján) közli: Áldásy Antal, *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei* III, Bp., 1937, 220–221.

A vizsgált időszak adatai (csakúgy, mint a napjainkból rendelkezésre álló, szórványos adatok) azt mutatják, hogy a család idővel olyan kiterjedt lett, hogy gyakran már az azonos nevű családtagok sem tartották számon az egymással fennálló rokonságukat. A családnév és a keresztnév elégtelenné vált a családtagok egyedi azonosítására.

A nagy lélekszám nyilvánvalóan a csekély vagyon elaprózódásával, illetve családon belüli rétegződéssel is együttjárt. A Szondiak közt voltak jobb módúak és szegények, jó erkölcsűek és kevésbé tisztességesek egyaránt. Kétség kívül kiemelkedtek társaik közül, akik a helyi közösség vezetőivé váltak. Az adott kornak megfelelő poszton, volt köztük városi főbíró és falusi bíró, illetve nemesek hadnagya és egyházgondnok egyaránt (ahogyan később, az általam már nem vizsgált 20. században, bíró és tanácselnök is). Aligha tévedünk, ha a másik oldalra soroljuk azokat a (minden bizonnyal többséget alkotó) családtagokat, akik néhány holdnyi parcellán, gazdálkodásból próbáltak megélni, vagy másnak a szolgálatába, illetve napszámosnak szegődtek, s nemességükről is lemondtak. Ily módon a családról alkotott kép egyáltalán nem egységes, viszont az egész község társadalmáról, életéről is árulkodik.

Nyírmeggyes ma: művelődési központ és könyvtár

Kökényesdi Papp István

Balkányiak a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcban

Amikor a száműzetés fanyar sorsára jutott II. Rákóczi Ferenc fejedelem hozzákezdett az Örök Igazságnak ajánlott Emlékiratainak megírásához, a magára maradt ember mélyen önmagába tekintő számadásával ebben a mondatban foglalta össze történelmet jelentő közszereplését: *„Nem félek őszintén kinyilatkoztatni oh török igazság, kinek jelen munkámat ajánlám, hogy egyedül a szabadság szeretete és a vágy hazámat felmenteni az idegen járom alól, volt célja minden tettemnek.”*¹

II. Rákóczi Ferenc ezen céljainak elérését a balkányi lakosok anyagi áldozatokat is vállalva, hisz 1708-ban a francia gyalog gránátosok egy éves osztályát tartja. élelmezi és szállással látja el, szabadságszeretetükkel és a szabadságharcban való aktív részvételükkel segítették elő. A szabadságharcban összesen százharman vettek részt a balkányi lakosok, akik nagyrészt Kárándy Mihály és báró Palocsay György ezredeiben harcoltak. A szabadságharc alatt öten különböző katonai tisztségekre tettek szert, nyolcvanheten lovasként, tizenegyen pedig gyalogos katonaként szolgálták Rákóczit.

A fejedelem, gencsi és érmihályfalvi Gencsy Zsigmondot, balkányi földesurat, 1703. október 26-án ezredeskapitánynak nevezi ki. 1703 október végén már gr. Károlyi Sándor hadtestének egyik ezredese egészen 1705. májusáig. 1705. október 4-én megkapja az elhunyt Kaszás Pál ezredét, melyet 1706. augusztus 10-én a Karika-hágónál bekövetkezett haláláig vezényel.²

Alkalmam nyílt átolvasni azon leveleket, amiket Gencsy ezredes úr írt a feleségének Balási Katának. E levelezésből érdemes kiemelni a Kecskeméten 1704. július 23-án keltezett levelet, melyben így ír: *„... Az nagyhatalmú Úristen – az méltóságos generális Károlyi Sándor urammal megegyeztetvén, – szerencsével is megáldott, mert Szent-Gotthárdnál a német tábort felvertük; másfél ezeren nem voltunk, hét ezeren voltanak (a németek), kiben nem ment el másfél száznál több; melynek zászlóit, dobjait most viszem kegyelmes úrunkhoz... és végül kéri: az gyermeket mindenek felett taníttasd, heverni ne hagyd.”* Gencsy csaknem minden egyes levelében feleségének lelkére köti, hogy fiát, Sámuel-t taníttassa. Itt jegyzem meg, hogy Gencsynek 1706-ban bekövetkezett halála után a fiú taníttatásáról a fejedelem gondoskodott.³

1. II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig, fordította Vas István, Bp., 391–392. (Archivum Rákóczián. III. osztály I. köt.)

2. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban, Budapest, 2005. História, 157.

3. A Gencsy család balkányi levéltára (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár = SZSZBML).

Rákóczi fejedelem elismerte és jutalmazta is Gencsy Zsigmond balkányi földesúr szabadságharcban tanúsított helytállását. A fejedelem Gencsy Zsigmond ezredes-főkapitánynak „a nemzet igaz ügyéhez való szeretetét s egyszersmind annak előmozdításában és pártfogásában az üdökhöz és alkalmatossághoz képest mutatott minden készségeiért és véghez vitt dolgaiért a biharmegyei Mihályfalva falubeli *fiscalis* portiót adományozza.”⁴

Gencsy Zsigmond ezredes-főkapitány halálesete Thaly Kálmán szerint a következőképpen történt: „Gencsy az erdélyi szélekről a Szolnok felé szekérvártól fedetten nyomuló Rabutint megtámadta, hegyes törét egy ponyvás társzekérbe dőfte. A szekérben vasas németek voltak, s puskalövésekkel viszonzván a kurucok támadását Gencsyt keresztüllőtték a ki is elesett.”⁵ Károlyi Sándor generális ezt írja az özvegynek: „hazájáért, nemzetéért, özvegyekért és árvákért tevén, életét vitézi módon örök becsületire fordulván annak jó emlékezeti vigasztalja kegyelmedet.”

A másik balkányi, aki komoly tisztséget szerzett a szabadságharc alatt az somossi Somossi László volt, akit 1708 szeptember 20-án ajánlottak be a Nemesek Társaságba, a következő országos méltóságok: Buday István, Kállay Ferenc, Laskai Péter, Orosz Pál (generális), Lónyay Ferenc és Ilosvay Bálint. 1709. január 06-tól a szabadságharc végéig a Nemesi Társaság gregariusus volt. A szabadságharc után lengyelországi emigrációba ment.⁶ II. Rákóczi Ferenc így ír Emlékirataiban a Nemesek Társaságáról: „... száz nemesből álló századot avattam föl Nemesek Társasága néven, és én lettem az ezredesük. Akik ebbe beléptek, azoknak a vármegyéjüktől hiteles bizonyítványokat kellett hozniok, hogy régi nemesi családból származnak. Karabéllyal, karddal és pisztollyal voltak fölfegyverezve, s ketten közülük mindig a szobám ajtaja előtt álltak őrt. Gyalog és lovon is gyakorol-

4. Internet Wikipédia

5. A Gencsy család balkányi levéltára (SZSZBML).

6. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Budapest, 2005, História, 388.

tattam őket. Az volt a tervem, hogy idővel katonai rendet alapítok Isteni Gondviselés elnevezéssel és e századnak kellett volna a rend alapjául szolgálnia.

Alezredesük, Kemény Simon, a hasonló nevű fejedelem unokája, e század élén lakásom elé lovagolt és miután az egész század leszállt a lóról, kihallgatási terembe vezette őket. Ott felolvasta alapszabályaikat és megesküdtek, hogy háborúban soha nem hagyják el egymást és, hogy nem követnek el semmilyen, nemességükhöz méltatlan cselekedetet. Ezek után a társulás jeléül valamennyiüket megöleltem.

Ez az intézmény nemes versengést támasztott Magyarország és Erdély egész nemességében és egy napon beváltotta volna várakozásomat, ha Isten, akit dicséret illet meg mindenért, amit tesz, nem rendelkezett volna másképpen.⁷

Főhadnagyi rangot szerzett Kökényesdi Pap Ferenc. Itt érdemes megemlíteni, hogy a Kökényesdi család vetési ágából származó Kökényesdi László volt a Magyar Respublica és az erdélyi fejedelemség követe, valamint II. Rákóczi Ferenc franciaországi diplomatája.⁸ Szőledi Koczogh Mihály, Ocskay brigadéros ezredében lett hadnagy.⁹ Szentistváni Gaál Ferencz pedig alhadnagy volt.¹⁰

Még egy szép gesztus, ami megmutatja a balkányi emberek segítőkészségét és példát mutat önzetlenségből is. A balkányi katonák jelentős része Kárándy Mihály ezredében szolgált. 1706. októberében Kárándy ezredes-kapitány egész ezrede egyetértésével az ezred zsoldjából 20 Ft 6 dénárt küldött a debreceni református kollégium diákjainak, melynek egy részét a pénztárba tették, a többit maguk között osztották szét a diákok.¹¹

Most pedig következzen az a nyolcvanhét balkányi lovas és tizenegy balkányi gyalogos névszerinti felsorolása, akik a harctéren bármikor készen voltak akár az életüket is adni a nagyságos fejedelemért, Magyarország szabadságáért:

TISZTEK

1. Gencsy Zsigmond, gencsi és érmihályfalvi	ezredes
2. Somossi László, somossi	gregárius
3. Pap Ferenc, kökényesdi	főhadnagy
4. Koczogh Mihály, szőledi	hadnagy
5. Gaál Ferencz, szentistváni	alhadnagy

LOVASOK^{12*}

1. Afra András	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
2. Afra János	SZSZBMOL IV/1. Fasc. 5. No. 89. 1704.
3. Bagosi Miklós	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
4. Balkányi János	Palocsay György ezredének tizenegyedik komp.
5. Balkányi Mihály, hírnök	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
6. Bartha Ferencz	Nemes Vármegye Zászlója alatt
7. Bartha János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában

7. II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig, fordította Vas István, Budapest, 391–392. Archivum Rákócziánium III. osztály. I. köt.

8. Mészáros Kálmán: Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban, 43.; Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? 248–249.

9. Nagymáté Albert: Emléklapok, Balkány nagyközség múltja és jelenéből, Nyíregyháza, Jóba Elek Könyvmondója, 1913. 85.

10. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Szabolcs Vármegye 451.

11. Géresi Kálmán: A debreceni református kollégium külső történetének vázlata 1848-ig. Gimn. Ért. 1894/1895. 30–32.

12. Gr. Károlyi Sándor hadainak mustrakönyve, 1705., 1706., 1708. évről, ld. MOL. filmgyűjteménye az 5523. sz. és a 14289. sz. film, ill. doboz; SZSZBML IV/A/1. Fasc. 5. No. 89. 1704.; SZSZBML IV/A/1. Fasc. 6. Act. No. 166 1705.; SZSZBML IV/A/1. 148. cs. Fasc. 6. Act. No. 167. 1705.; Helytörténeti tanulmányok IX. Nyíregyháza, 1993. A SZSZBML Kiadványai.

8. Bartha László	Nemes Vármegye Zászlója alatt
9. Bán János	SZSZBMOL IV/A/1. Fasc. 6. Act. No. 167. 1705.
10. Bán Péter	Nemes Vármegye Zászlója alatt
11. Biri János, tizedes	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
12. Bodnár János	Palocsay György ezredének hetedik kompániájában
13. Borbély János	SZSZBMOL. IV/A/1. Fasc. 5. No. 89. 1704. 45.
14. Czakó György	Nemes Vármegye Zászlója alatt
15. Csereszneyei András	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
16. Csereszneyei István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
17. Csongrádi Márton	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
18. Csucs Ferencz	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
19. Csus István	Nemes Vármegye Zászlója alatt
20. Csucs Mihály	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
21. Csuha Gáspár	Nemes Vármegye Zászlója alatt
22. Deák István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
23. Dézsi Gáspár	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
24. Elek György	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
25. Elek Palkó	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
26. Elek Zsigmond	Nemes Vármegye Zászlója alatt
27. Eötvös László	SZSZBMOL IV/A/1. Fasc. 6. No. 166. 1705.
28. Erdélyi Ferkó	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
29. Galgóczi András	Nemes Vármegye Zászlója alatt
30. Hagymás Mihály	SZSZBML IV/A/1. Fasc. 5. No. 89. 1704. 147. d.
31. Harami István	SZSZBML IV/A/1. Fasc. 5. No. 89. 1704. 147. d.
32. Harami János, tizedes	Palocsay György ezredének tizenegyedik komp.
33. Hetei Miklós	Palocsay György ezredének hetedik kompániájában
34. Imre János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
35. Jármí János, szolnoki	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
36. Karmonczai András	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
37. Katona János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
38. Keresy János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
39. Kerékgyártó János	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
40. Kiss Gergely	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
41. Kiss Géza	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
42. Kiss Jankó	Palocsay György ezredének tizenegyedik kompániájában
43. Kiss Tóth István	Nemes Vármegye Zászlója alatt
44. Koczogh Anrdás, szőledi	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
45. Kondos Miksa, tizedes	Palocsay György ezredének negyedik kompániájában
46. Kovács Benedek	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
47. Madár György	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
48. Madárs István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
49. Madár János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
50. Makrai István	Nyuzó Mihály ezredének ötödik kompániájában
51. Makrai Samu	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
52. Máté János	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
53. Molnár Péter	SZSZBML IV/A/1. 147. d. Fasc. 5. No. 89. 1704.
54. Nagy András	Palocsay György ezredének ötödik kompániájában
55. Nagy György	Palocsay György ezredének tizenegyedik kompániájában
56. Nagy István (25 éves)	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
57. Nagy István (29 éves)	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
58. Nagy Pesta	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
59. Nagy Zsolt	Palocsay György ezredének hetedik kompániájában
60. Nemes János, tizedes	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
61. Néző Ferenc, tizedes	Esze Tamás ezredének nyolcadik kompániájában

62. Oláh András	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
63. Oláh Mihály	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
64. Ozsváth István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
65. Ozvát István	Károlyi Sándor ezredének ?
66. Ozsváth Mihály	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
67. Pap András, kökényesdi	Palocsay György ezredének ötödik kompániájában
68. Pap György, kökényesdi	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
69. Pap István, kökényesdi	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
70. Pásztor János	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
71. Priny Gáspár	SZSZBML IV/A/1. 147. d. Fasc. 5. No. 89. 1704.
72. Sutton András	SZSZBML IV/A/1. 148. cs. Fasc. 5. No. 167. 1705.
73. Sutton Mihály	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
74. Szabó István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
75. Szabó Mihály	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
76. Szabó Zsigmond	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
77. Szilágyi Pál, tizedes	Gencsy Zsigmond ezredének staabjában
78. Szűcs Ferenc	Nemes Vármegye Zászlója alatt
79. Szűcs György	Nemes Vármegye Zászlója alatt
80. Szűcs István	SZSZBML IV/A/1. 148. cs. Fasc. 6. Act. No. 167. 1704.
81. Tót András	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
82. Tót István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
83. Tót Miklós	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
84. Török János	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
85. Turi Ferenc	Kárándy Mihály ezredének negyedik kompániájában
86. Tüzi Ferenc	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
87. Veres István	Kárándy Mihály ezredének ötödik kompániájában
-
GYALOGOSOK	
1. Esztró Mátyás	SZSZBML IV/A/1. 147. d. Fasc. 5. No. 89. 1704. 45.
2. Elek István	SZSZBML Kiad. Helyt. Tan. IX. Nyíregyháza, 1993.
3. Elek János	SZSZBML Kiad. Helyt. Tan. IX. Nyíregyháza, 1993. 314.
4. Galgóczi Mihály	Nemes Vármegye Zászlója alatt

László Gézané

Az első hírlapok nyomában Beregben, Szabolcsban, Szatmárban, Ugocsában és Ungban (1845–1885)

A magyar sajtó történetét és térségünk első lapjait tanulmányozva kirajzolódnak előttünk azok a feltételek, amelyek egy-egy megyében vagy annak székhelyén segítették az első periodikumok megjelenését. Ezek között kell említenünk a mindenkor kormány sajtópolitikáját, a törvényes keretet, amely gátolta vagy támogatta a hírlapok kiadását.

Az adott megye, település társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésének azon szintjét, amelyen biztosított volt a lap előállításához szükséges szellemi és anyagi erő. Amikor a megyeszékhely polgársága már nem elégedhetett meg az országos lapok késéssel érkező helyi tudósításaival. Amikor elodázhatatlanná vált egy összefogást és nyilvánosságot követelő nemes törekvéshez (pl. a megyeszékhely áthelyezése, egy megye közigazgatási önállóságának megtartása) a közönség megnyerése, e „hírnek” minél rövidebb idő alatt minél szélesebb körhöz való eljuttatása. Az általunk vizsgált térségben az ilyen nemes cél mindig segítette az ügy holtpontról való elmozdulását. A lapkiadás elindítása és életbenntartása megszállott, elkötelezett személyeket követelt, akik felismerve a sajtó erejét, áldozatot nem ismervé mindent elkövettek azért.

A 19. század negyvenes éveit a bécsi kormányzat kompromisszumok felé hajló politikája és ennek nyomán a cenzúraviszonyok enyhülése jellemezte. Ebben az időszakban, 1845-ben jelent meg Kassán és Ungváron térségünk első periodikuma.

Ellinger István és János kassai nyomdászok¹ az általuk 10 éven át 1825–1836 között kiadott Felső-Magyarországi Minerva, általuk Magyar Minerva² néven említett tudományos és szépirodalmi folyóirat, egy 8 éve megszűnt sajtótermék helyett kértek engedélyt a *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap* megjelentetéséhez. A Helytartótanács 1845. január 21-én a hirdetményi lapok körét meghaladó írások, továbbá az egyházi, politikai és tudományos értekezések mellőzésének kikötésével hagyta jóvá a kérelmet. Ellingerék a lap kéziratát, miután azt Magyar József kassai

1. Ellinger János József 1786-ban alapított officinát Kassán, amelynek élén 1810-től 1846-ig fia, István (1780–1850) követte. Tőle is fia, János György (1814–1880) vette át a stafétát, 1846-tól 1876-ig vezetve az üzemet, aki 1846–1850 között fióknyomdát is nyitott Ungváron.

2. *Magyar Minerva* címen a folyóirat egyetlen száma sem jelent meg. Ezt a címváltozást az 1837. évi előfizetési felhívásban jelezték. A magyar sajtó története, 337. A *Felső-Magyarországi Minerva* szellemi irányítója és mecénása Dessewffy József (1771–1843) gróf, költő, politikus és publicista, aki gyermekkorát Szabolcs megyében töltötte. 1795-ben Napóleon ellen Szabolcs vármegye nemesi felkelő seregébe jelentkezett, majd 1825-ben e vármegye országgyűlési követe.

cenzor elutasította, Csurgovich János ungvári prépost, könyvvizsgálóval bíraltatták el. Magyar meggyőződése szerint Ellinger István és János nem tartotta magát a lapengedélyben leírtakhoz, ezért a Helytartótanács Könyvvizsgáló Osztályán jelentette őket. Az újság fennmaradt számaiban megjelent gazdaságelméleti, olvasásra, ismeretgyarapításra ösztönző úgynevezett vezércikkek és játékszíni bírálatok egyértelműen szétfeszítették a hirdetményi lap kereteit. Ellenben a kiadók és – a magát megnevezni nem kívánó – vezércikkíró a reformkor előremutató eszmeiségét terjesztették. A Helytartótanács megtiltotta a Kassán nyomtatott lap Ungváron való bíráltatását és abban hirdetményi lapok „tartalmát” meghaladó írások publikálását, amely annak megszűnéséhez vezetett. A Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap Ellinger István és János elkötelezettségének és a cenzúrával szembeni leleményességének köszönhetően látott napvilágot, s a kettős megjelenési hely (Ungvár és Kassa) miatt válhatott térségünk első sajtótermékévé.³

A kedvezőtlen hazai és ungi sajtóviszonyokra utal, hogy azt csak 16 év szünet után követte újabb hírlap.

A törvényes keret, az 1848-as forradalom és szabadságharc vívmánya, a XVIII. tc. még csak a polgári sajtószabadság kezdetét jelentette, mert sajtóvétség címen számtalan büntetést helyezett kilátásba és a lapok után óvadékot írt elő. A bachi abszolutizmus elrendelte a lapok utólagos ellenőrzését. Az 1852. május 27-i sajtótörvény egyebek mellett újraszabályozta a kaució nagyságát és bevezette a megintési rendszert. 1857-ben császári rendelet írta elő a kaucióköteles lapok után fizetendő bélyegadót. Ellenben az enyhülés és kölcsönös kompromisszumkeresés időszaka, az 1860–1861-es évek kedveztek az országos és a helyi lapkiadás, az ellenzéki orgánumok megszületésének. Így válhatott az fontos politikai tényezővé, a politikai nyilvánosság biztosítójává 1860-as évek közepére.

Ilyen körülmények között látott napvilágot 1861. július 1-jén, Ungváron a *Kárpáti Hírnök*. Ez Ellinger János korábban említett ungvári fióknyomdájában készült, amelyet ekkor már Jáger Károly vezetett. A *magyar nyelvért, és műveltségért*, mint a nemzet megtartó erejéért küzdő ellenzéki hetilap mintegy félévig töltötte be hívatását. Alapítója, szerkesztője és kiadója Mészáros Károly,⁴ aki vezércikkeiben nemzetgazdaságunk hanyatlásának okát a magyar nyelv és a nemzeti öntudat elvesztésében látta. Véleménye szerint ehhez nagymértékben hozzájárult az ung megyei magyar községek orosz és oláh görög katolikus püspökségekhez való csatolása. A magyar lakosság az idegen nyelven folyó szertartás befolyása alá került. A lap magyar nyelvért folytatott küzdeleméhez Széchenyi Istvánnak a Magyar Tudományos Akadémiához 1858. nov. 6-án kelt levelét is közölte, amelyben tiltakozott „a tudományok magyar nyelven való művelésére” történő utalásnak az Akadémia alapszabályából való törlése ellen. A lapszerkesztő egy görög katolikus magyar püspökség (e körül hírlapi vita kerekedett, az ellenvélemények is helyet kaptak az újságban) magyar színház, magyar kisdédóvók és iskolák felállításában látta a kiutat. A lap hangsúlyozta a nemzeti önállóságért, a szabadságért folytatott

3. Erről részletesebben A *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap* Időutazás egy eltűntnek vélt hírlappal a reformkori Magyarországra és Kassára. c. dolgozatomban írtam. Megjelenése a Magyar Könyvszemle. 2010. 2. számában várható.

4. Mészáros Károly, (hajdú-doroghi) (1821–1890) ügyvéd, volt cs. k. törvényszéki ülnök, újságíró, politikus, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc résztvevője. A kárpátaljai ukránok (ruszinok) és a görög keleti egyháztörténet jeles kutatója, az első Ung megyei takarékpénztár megnyitója, az első választott kárpátaljai magyar parlamenti képviselő, a Kárpáti Hírnök (1861), Kárpáti Lapok (1861), Ungvári Hírlap (1862), Felvidék (1863–1866), Ung és más lapok megalapítója és szerkesztője. In Színnyei József: Magyar írók élete és munkái mek.niif.hu/03600/03630/ a továbbiakban: Színnyei.

küzdelem fontosságát, s e sajtóharcban politikai jelképekhez folyamodott, pl. több írást szentelt a magyar szabadságharcnak, a Martinovics-féle összeesküvésnek, Martinuzzi (Fráter) György „életharcainak.” Máskor a világeseményekről szóló krónikák között, mint a nagyvilág központjáról olvashatunk országunkról, ahol a művelt világ legszentebb érdekeiért harcolnak. A haza közérdekű ügyeiről való politizálást azzal veti el a kandallónál elmélkedő Notradamus⁵, mert honvédőink (Deákok, Eötvösök stb.) ezt törvényes keretek között ügyis megteszik. Ennek ellenére országunk láthatára borulni kezd – írta Mészáros Károly, Bécs Magyarországnak minden jogát megtagadta. A *Kárpáti Hirnök* újságírói segítségével hitelesen tárja eléink hazánk és Ung megye magyar lakosságának a hatalommal szemben folytatott megrázó és reménytelen küzdelmét.

A *Szatmári Értesítő*t Ábrai Károly⁶ indította el 1861-ben, Börkey Imre⁷ szerkesztői címe alatt⁸. A lap kiadóhivatala a helyi tudakozó intézetben⁹ volt, amelyben a felelős szerkesztő és kiadótulajdonos valószínűleg érdekeltséggel birt. A lap előfizetői díjmentesen kaphattak felvilágosítást az intézetben feljegyzett tárgyakról, továbbá az ott leadott megrendeléseiket a *Szatmári Értesítő* külön rovatban háromszor ingyen közölte. A nyomdai munkálatokat Debrecen város könyvnyomdájában végezték¹⁰. A hetenként megjelenő sajtótermék mintegy életben maradását biztosítva előbb a Szatmármegyei Gazdasági Egylet, a Nőegylet közlönye, majd ezek mellett a Nagy- és Felsőbányai, Nagy-Károlyi, Szinyér-Váraljai és a Fehérgyarmati Tudakozó Intézetek híradója¹¹ volt. Ez gazdasági, kereskedelmi jelleget kölcsönzött a sok tekintetben hirdető újságra emlékeztető lapnak, de egy állandó előfizetői tábor is biztosított. Az olvasók az említett egyesületek munkájába, közéleti tevékenységébe is betekintést nyerhettek. A szerkesztők felhívást tettek közzé és ismertették a Szatmárban 1862-ben megrendezésre kerülő nagyszabású gazdasági kiállítást. A pénzintézetek történetéhez nyújt adalékot a felállítandó szatmármegyei takarékpénztár alapszabályainak tervezete. Ezek mellett, csekély számban közérdeklődésre számot tartó cikket is olvashatunk, pl. Egy utazó szatmári látogatásainak tapasztalatai vagy Börkei Imre A cselédrendszeréről, az üzleti rendszerről. Gyene Károly országgyűlési képviselő a Szatmár-Németi felsőbb protestáns nőnővelde ügyében közzétett nyilatkozatából megtudjuk, hogy az alig egy hónapja nyílt intézetben az oktatást végző gimnáziumi tanárok fizetésére nem maradt anyagi fedezet, ezért mindannyian ingyen végzik munkájukat.

A másik szatmári lap az öt hónappal később, 1862 januárjában induló *Tárogató* a *Szatmári Értesítő*höz is kötődő Börkey Imre kiadásért felelős szerkesztő, Ábrai

5. Turner Ferenc (1814–1888) orvos. 1837-től Ung vármegye járási orvosa, 1848–1849-ben honvéd törzsorvos. 1867 után belépett a magyar kir. honvédségbe, 1869–1877-ben ezredes orvos. Verseket, novellákat írt, írásai az országos lapokban és több ungvári helyi lapban jelentek meg. A *Denevér* c. élcslap szerkesztője. In <http://www.tankonyvtar.hu>.

6. Ábrai Károly (Szatmárnémeti 1830–1912) tanár, szerkesztő, író. Családi neve 1871 előtt Figura. Első írásait Julius álnéven publikálta az *Életképekben*, amelynek 1846-tól állandó munkatársa. 1853-tól Szatmáron ref. segédlelkész és gimnáziumi tanár, lapszerkesztő. In Szinnyei

7. Börkey Imre a *Szatmári Értesítő*, a *Tárogató*, a *Nyír* és a *Tiszavidék* szerkesztője. 1869 végén a Haza életbiztosító-társaság ügynöke volt. In: Szinnyei.

8. Borovszky Samu: Szatmár-Németi monografiája. 154.

9. Az értesítő iroda vagy hivatal elődje – mindkettő az üzletkötés és lebonyolítás biztonsága és kényelme érdekében jött létre. A szatmári tudakozó intézet közvetítő szerepet vállalt a hirdetés feladója és a hirdetés iránt érdeklődők között.

10. Arra vonatkozóan, hogy a nyomtatás miért nem a szatmári Kovács nyomdában történt, a későbbiekben tárgyalva Tárogatónál kapunk választ: technikailag nem volt megfelelő.

11. A lap 1861. első évfolyama a magyar és a határon túli közgyűjteményekből is hiányzik, ezért elemzésünk során csak az 1862. évfolyam számaira hagyatkozhattunk.

Károly lapvezér, valamint Zombori Gedő¹² főmunkatárs és Kovács Márton nyomdász¹³ nevéhez kapcsolódott. Az előfizetési felhívás szabadkozással kezdődött. Ha a lap pár hétig a rendes időnél valamivel később jelenik meg, az abból adódik, hogy új betűszedőjük és betűik még nem érkeztek meg. A szerkesztő ígérete szerint a technikai akadály elhárulása után mind a kiállítás, mind a szétküldés a legpontosabban történik. A *Tárogató* a honszeretet hangján vegyes tartalmú lapként akart a megye társalgóterme lenni. A szatmáriaknak ilyen ellenzéki, nemzeti érzelmű lapra volt szükségük, hiszen az 1862 decemberében megszűnt *Szatmári Értesítő* után még négy évig szolgálta az olvasóközönséget¹⁴. A vezércikkek a közvéleményt foglalkoztató kérdéseknek biztosítottak teret. Sokat, de nem mindent veszítettünk – jegyezte meg az 1863. évi első szám új évi köszöntője. Kérték a megyeszékhely Szatmárba helyezését, a szatmári törvényszék visszaállítását. Többször írtak a szatmári vasútról: Beszedics Vilmos azért veti el a tervet, mert a vasutat személyszállításra (nem lenne utas) és terményszállításra (nincs ipar, amely előállíthatná azokat) sem tudnák kihasználni. Egy másik szerző ennek az ellenkezőjét bizonyítva, attól a kereskedelem fellendítését várva a vasútépítés megszervezését sürgette. A szatmári gőzmalom létesítésének a terve is felvetődött a lap hasábjain. A cikk írója komoly számításokkal és érvekkel bizonyította annak fontosságát. „Elmélkedés a szatmár megyei, s egész hazánkbeli román érdekek felett” című írást (nyelvünkben tökéletesítsük magunkat, népünket neveljük, nemzetiségünk fenntartásáért minden lehető, jogost, megengedhető, de békést elkövetünk – olvashatjuk). A cikkek között helyet kaptak a Szatmár városi kövezetvám¹⁵ bevezetése körül fellángoló indulatok. Vajnai Károly: „Értsük meg egymást” címmel a Szatmár megyei birtokosokról írt, akik a kövezetvám bevezetése miatt elutasítják a megyeszékhely áthelyezését. A szerző a cél elérése érdekében az erők szétforgácsolása helyett összefogást sürget. A „Társadalom” című írásban az újságíró arra a kérdésre kereste a választ, más nemzetekhez képest milyen a magyar nemzet társadalma önmaga iránt. Igazságszolgáltatásunk rovatcím alatt a keresetlevél beadásától a végzésig, az ítélet kimondásáig tekintik át az ügyintézés kronológiáját, utalva annak lassúságára. Többször írtak a szatmári vasútról és a szatmári gőzmalomról. Tudósítottak a Szatmárnémeti ref. Gimnázium udvarán máj. 5-én rendezett Kölcsey ünnepélyről (az elhangzott beszédek teljes szövegével). A *Szatmári Értesítő* megszűnése után (1863) közölte a gazdasági egyesület, a vidéki és városi nőegylet, továbbá a Szamos-Tisza hat közlönyi híreit.

Jogosan vetődik fel bennünk a kérdés, Szatmárban hogyan élhetett egymás mellett egy évig (1862) az előzőekben ismertett két lap? Meglátásunk szerint más-más olvasói réteghez szóltak. A tudakozó intézettel összekapcsolt Szatmári Értesítő a kereskedők, gazdálkodók, továbbá azok számára nyújtott információt, akik képesek voltak pénzt áldozni biztosításra, akiket érdekelhetett a banki szféra (takarékpénztár). A *Tárogató* irodalmi rovata, kora társadalmi problémáival foglalkozó írásai a művelt polgárságnak biztosított olvasnivalót. Az üzleti élethez kötődő Értesítőt Börkey, a felelős szerkesztő laptulajdonos számtalan, elsősorban anyagi

12. Zombory Gedő ref. pap, 1836-ban született Marosvásárhelyen. 1861-től a Szatmári Református Főgimnázium tanára. Itt ismerkedett meg Ábray Károllyal, akivel együtt szerkesztette a *Tárogató* c. lapot, majd a Szatmári Közlönyt. Megalapította a Kölcsey-Társaságot. In Szinnyei.

13. Ez 1856-tól az első nyomda Szatmáron, amelyet Kovács apósától, Fuchs Ignác újvidéki nyomdatulajdonostól örökölt.

14. A *Tárogató* 1862. első évfolyama, a 2. szám kivételével, a magyar és a határon túli közgyűjteményekből is hiányzik, ezért elemzésünk során csak az 1863. évfolyam példányaira hagyatkozhattunk.

15. Ezt a város útburkolatának igénybevételeért vetették ki.

nehézség árán jelentette meg, miközben a Tárogatónál is hasonló pozíciót töltött be (a lap rendelkezésünkre álló második száma szerint). A fennmaradás reményében a lap második, (augusztustól-decemberig terjedő) évfolyamához csökkentett díjjal toborzott előfizetőket, majd 1862 decemberében emellett még tartalmi bővítést is ígért – az olvasóközönség mégis a *Tárogatót* választotta. A két lap majdnem azonos szellemi irányítói, munkatársai miatt a két lap egyesülését sem zárhatjuk ki.¹⁶

A kiegyezéssel ismét életbe lépett az 1848. évi XVIII. tc. a szabad sajtóról – 1867 és 1875 között élte a magyarországi sajtó legszabadabb korszakát. A sajtótörvény komoly védelmet nyújtott a laptulajdonosnak a törvényhatóságok, törvényszékek nyilvános üléseiről szóló hiteles közlések esetén. Ezzel a lehetőséggel élt is térségünk valamennyi kiegyezés után megjelent lapja. A törvény kizárólag politikai ellenzékiesség miatt lehetetlenné tette a vádindítást. A kormányzat pozitív sajtóirányítási eszközként alkalmazta a szubvenciót (főleg nemzetiségi lapoknál) és az ingyen példányok küldését. Vidéki és nemzetiségi lapoknál tipikussá vált a kauciókötelezettség állami átvállalása. Eltörölték a Bach-korszakban bevezetett hírlapi bélyeget.

A kiegyezést követő kedvező sajtóviszonyok az első nyíregyházi sajtótermék, a *Nyír* megjelenését is segítették. Szerkesztője és kiadója a *Szatmári Értesítő*nél és a *Tárogató*nál már említett, ott is hasonló feladatot betöltő Börkey Imre. A *Nyír* vegyes tartalmú hetilapként a politika mellőzésével a gazdaság, a kereskedelem az ipar és a tudomány köréből közölt értekezéseket. A politikai lapokat előfizetni nem tudó olvasókat kívánta tudósítani a hét legfontosabb politikai eseményeiről, de elhatárolta magát a pártküzdelmektől. Joggal feltételezhetjük, amikor e lap alapításának gondolata felvetődött, azt is mérlegelték, megjelenésével milyen segítséget nyújthat a megyeszékhelynek Nagykovácsból Nyíregyházára való áthelyezéséhez. Tudósított a leendő székhely élénk gazdasági és kereskedelmi életéről, jó közlekedési viszonyairól, teret és nyilvánosságot biztosított a kérdés megvitatásához. A hiányosságok felsorolása mellett már az első szám olvasói levele is arról szólt, hogy Nyíregyháza a közvélemény szerint és „saját előretörő szorgalma” alapján jelenleg is megyeközpont. Ismertette Szabolcsmegye bizottmányi ülésének eseményeit, részletesen írt arról az alkalomról, amikor a bizottsági tagok név szerint, érveik és ellenérveik ismertetése mellett szavaztak a megyeszékhely áthelyezéséről.¹⁷ Az első számokban bőségesen találunk ügynevezett közérdekű közleményeket. A földalon a vasúti menetrend, a pesti gabonaárak, a pesti és bécsi börze hivatalos árjegyzéke, a nyíregyházi gabonacsarnok üzleti tudósítása, továbbá a Nyíregyháza–Beregszász, és a Nyíregyháza–Nagyvárad–Szatmár–Nagybánya között közlekedő postakocsijáratok menetrendje olvasható. A későbbiekben a hivatalos ügyek mellett időnként itt kapott helyet a levelezés rovat, amelyben a megyeszékhely áthelyezésének kérdése a továbbiakban is többször szóba került. Az első-második oldalakon általában Gazdaság rovatcím alatt gazdasági, kereskedelmi értekezéseket is olvashatunk: a Felső-Tiszavidéki gazdasági egyesület igazgató választmányi ülésének jegyzőkönyvét, a nyíri bor előállításának fortélyait, a nyíregyházi Tudakozó közvetítő Intézet bemutatkozó írását, a helyi közlegelő hasznosítását. Több számon átnyúltak a cselédekkel kapcsolatos útmutatások, továbbá a Nyíregyháza és Ungvár között tervezett lövönatú vasút terve. A gazdasági életben történtek mellett folytatásokban közölték a Szabolcsmegyei Honvédegylet

16. Borovszky szerint Ábrai Károly 1862-ben a *Szatmári Értesítő*t *Tárogató* címen átalakította társadalmi, vegyes tartalmú lappá. Ennek ellentmondanak az *Sz. Értesítő* dec. 22-ig megjelent számai. In Borovszky: *Szatmár-Németi* im. p. 154. Feltevésünket az egyetlen fennmaradt *Tárogató* példánnyal nem tudjuk alátámasztani.

17. Szabolcs megye bizottmányi ülése. *Nyír*, 1867. 6. sz.

alapszabályát, a bizottmányi üléseken elhangzottakat. A kezdeti nehézségek után 1868-ban új arculattal jelent meg a Nyír. A közhasznú információk helyét átvették a tartalmasabb értekezések: pl. A vidéki lapszerkesztő és az olvasóközönség, Néhány őszinte szó városunk gazdálkodásáról. Néhány igénytelen szó a társadalmi egyletekről. Börkey 1868 júliusától októberig Szabolcs megye mellett a Hajdúkerület, 1869. márciusától Zemplén és Bereg megye érdekeit is képviselte lapjában.

Bereg vármegyében 1874. januárjában indulhatott meg a sajtókiadás. Janka Sándor,¹⁸ a lap tulajdonosa 1874-től 1890-ig majd 1895-től 1903-ig volt a *Bereg* felelős szerkesztője. A lapalapítás és kiadás nehézségeibe Janka visszaemlékező tanulmánya enged betekintést.¹⁹ Egy megyei lap tervét még Várady Gusztáv²⁰ készítette el, de az akkori nyomdaviszonyokon megbukott az ügy. A megye akkor élte legválságosabb időszakát. Intéző körök alkalmatlannak tartották az önálló életre, úgy ítélték meg, hogy nem akar haladni. Egy belügyminiszteri javaslatra 1873. karácsonyán be akarták olvasztani Ung megyébe. Ekkor a megyének még nem volt lapja, amelyben hangot adhatott volna közfelháborodásának. A megyei önállóság megmaradásának és a társadalmi közszellem fejlődésének segítéséhez indították meg a *Bereget*. E sajtóterméket akkor a megye legismertebb nevű és legbefolyásosabb személyei biztosították szellemi és anyagi támogatásukról. Ez sem volt elegendő, mert a megjelenést lehetetlenné tette a lap nyomdájának technikai elmaradottsága. Egy fél év múlva 1875. júl. 25-én megyei lapkiadó társulatot szerveztek, amely minden erőfeszítés ellenére csak egy félévig működhetett. A lap 1877. szeptember közepétől 1879. januárjáig szüneteltette megjelenését. Közben Munkácson úgy gondolkodtak, amennyiben Beregszászban nem folytatják a sajtókiadást, ők indítanak lapot. A rossz nyomdai viszonyok,²¹ és a munkácsi ajánlat szorításában Janka 1878 végén ismét közzétette a lap programját, amelyben szolid irányú társadalmi és megyei érdekű orgánumot ígért. Emellett a magyarosodás érdekében kívánt közreműködni, a megyei közigazgatás minden ágát ellenőrizni, bírálni, a községi életet fejleszteni akarta.²² A vezércikkek és értekezések igen megrázó képet tárnak elénk a megye társadalmáról, az ipar és a mezőgazdaság helyzetéről. Elég, ha csak a Bereg megye felvidékéről, A felvidéki pauperizmus okai, kiutkeresés vagy a Bajaink orvoslása című cikksorozatra utalunk. Ez utóbbi a további elszegényedés megakadályozásához a Malthus-féle népességi törvény széles körben való megismertetését ajánlotta. Egy másik cikk az anyagi jólét emelésének feltételét a munkában és a takarékoságban látta. Az írások önszegélyező fogyasztási szövetkezetek szervezésére, az iparosok, az iparügy fejlesztése érdekében ipatársulat-alapítására ösztönöztek. Rámutattak a birtokos osztály vagyoni süllyedésének okaira. Betekintést nyerhetünk a népszámlálási adatokba, a képviselőválasztási mozgalmakba. Az árvíz és az ellene való küzdelem 1881-ben sem kerülte el Bereg megyét. Nemzeti törekvésük életkérdés, hangsúlyozta a lap. A kormánytól a népiskolák számának növelését, azok mellé állami kisdedóvók felál-

18. Janka Sándor (1847–) állami polgáriskolai tanár és vizsgázott ev. ref. lelkész, laptulajdonosa és szerkesztője a Bereg című lapnak. Körülbelül ezer cikket és számos önálló művet írt. 1889-ben a millennaris mozgalmak elindítója volt Bereg vármegyében.

19. Janka Sándor: A „Bereg” 10 évi történetéből. *Bereg*, 1884. 1. sz. 1–3.

20. Várady Gusztáv (Gulács, 1836–1873) ügyvéd, író és költő

21. Mivel a beregszászi nyomda nem volt megfelelő Janka fióknyomda állítására kért ajánlatot, de nem kapott. Néhány számot Máramaroszigeten, Szatmáron nyomtattak. Nagy Lajos és Sallay Gyula vette meg és újította fel Deák nyomdáját, megteremtve ezzel a lap-nyomtatás feltételét.

22. A *Bereg* első három évfolyama hiányzik mind a magyar, mind a kárpátaljai közgyűjteményekből. 1879-ből egy szám áll rendelkezésünkre. A lap szerkezetére és cikkeire vonatkozó megállapításainkat az 1881. évfolyamra alapozhattuk.

lítását kéri, ehhez társadalmi összefogást is sürgetnek. Névmagyarosító egyletek alakítására ösztönöztek, amelynek fontosságát meg is magyarázták.

Ugocsában a nagyszámú és magas intelligenciával rendelkező lakosság már erkölcsi szegénynek érezte egy sajtótermék hiányát, amelynek pótlását a közélet iránt érdeklődők is fontosnak tartottak – olvashatjuk a lap programcikkében. Ennek ellenére nem kis anyagi és szellemi áldozatok árán indították útjára 1885. jún. 28-án az *Ugocsát*, amelynek alapítója és szerkesztője Lator Géza²³ megyei főjegyző volt. Nagyszöllősen a nyereség igen csekély reményében alapították meg az ehhez szükséges nyomdát. A szerkesztőség minden hatalomtól, befolyástól, pártérdektől függetlennek vallotta magát. Országos politikával nem kívántak foglalkozni, mert a főváros minden pártállású lapja elérhető számukra. A közérdek által vezetett lapjukban helyet biztosítottak a megye közigazgatási, közgazdasági és társadalmi kérdéseinek és azok megvitatásának. A közoktatás szempontjából fontosnak vélték a nemzetiségi viszonyaik megismertetését, a hiányok megszüntetését. Az első oldalon a közérdekű információk (vasúti menetrend) mellett vezércikkeket olvashatunk az állami iskolákról, az alacsony terményárakról, az ugocsa-i takarékpénztár kamatpolitikájáról (több számon keresztül), a tekeházai vashíd és az északkeleti vasút kapcsán arról, hogy a vasúti csomópont Nagyszöllős helyett miért Királyháza van. Írtak a kisbirtoki hitelszervezet hiányáról, a társadalmi morálról, a szegénységről és az általános tankötelezettség hiányáról, a népoktatás megyei állapotáról. Beszámoltak a felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők-, valamint a Máramaros-Ugocsa-i Református Egyházmegye közgyűléséről, a vidéki hírlapírók kongresszusáról és az emberéleteket követelő vérhasjárványról.

A vizsgálat tárgyát képező, hetenkénti periodicitással, általában négy oldal terjedelemben megjelenő lapok mindegyikében olvashatunk sajátos, csak az adott megye lakosságát foglalkoztató kérdésekről. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül e sajtótermékek időbeli szóródását, hiszen azok mintegy két évtized különbséggel jelentek meg. Mégis közös bennük a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelem (*Kárpáti Hírnök, Bereg, Ugocsa*), amely a jótékonyági táncmulatságok, rendezvények céljai között is megjelentek. Felháborodásuknak adtak hangot a közigazgatási változásokkal szemben, ha az önállóságukat sértette (Bereg és Ung megye összevonása). Nyíregyházán és Szatmárnémetiben a megyeszékhely áthelyezése mellett foglaltak állást. Valamennyi lap hiteles adatokat közölt a megyéről, a megyeszékhelyről, a közgyűléseken elhangzottakról. Nyilvánossá tették a gazdasági és kulturális egyesületek, pénzintézetek jegyzőkönyveit, alapszabályait. Viszonylag sokszor találkozunk a tudakozó és közvetítő intézetek, biztosító társaságok közleményeivel. E lapok jól szerkesztettek, az előzőekben részletesen tárgyalt vezércikkek mellett rovatcímek (Üzlet, Gazdász, Közigazgatás, Tanügy, Vegyes hírek) alá csoportosította a vidéki levelezőik segítségével megszerzett megyei híreket, eseményeket, az időjárást, vízállást, a piaci árakat. Sokszor tudósítottak tüzesetekről, amely az esetek többségében a tűzrendészeti szabályok figyelmen kívül hagyása miatt következtek be. A hírlapok sokszínű, érdekes rovatát képezték a vegyes hírek, amelyek betekintést nyújtottak a megyék, városok helyi eseményeibe. Nagy súlyt fektettek a hirdetésekre, amelyek fontos bevételi forrást jelentettek a lap számára. Ezek a bécsi érckoporsók bizományi raktárára való figyelemfelkeltésen kívül bort, házat és földet, mezőgazdasági gépeket kínáltak eladásra, bérbeadásra. A *Szatmári Értesítő*nek mintegy felét tették ki a hirdetések, például Börkey Imre újonnan nyitott fűszer, rövidáru, s norinberg (kozmetikai adalékanyagok) kereskedésére vonatkozóan.

23. Lator Géza (1857–1888) jog- és államtudományi doktor, megyei főjegyző.

A hirdetményi lap kivételével *Csarnok* vagy *Tárca* megjelöléssel, szinte valamennyi hetilapban olvashatunk szépirodalmat, verset vagy elbeszélést sokszor folytatásokban. A *Tárogató* című lap belbecsűnek, „ízlésfinomítónak, s erkölcsi irányúnak” minősítette szépirodalmi írásait. Az említett elbeszélések bestseller típusú történeteket dolgoztak fel. (Zombory Gedő: Két próba. Történeti beszély.) A versek a haza szeretetéről, a szabadságról vagy a szerelemről szóltak (Kállay István: A rab álma). A szerzők általában a megyék „helyi” írói, költői. Név szerint: Turner Ferenc, akinek versei, novellái a *Kárpáti Hirnökön* kívül országos lapokban is megjelentek. Gyöngyössy Sámuel nyíregyházi, majd nagykállói ev. ref. lelkész (*Nyír*), Kiss Endre adóhivatali ellenőr (*Nyír*), Szunyoghy Sándor,²⁴ aki több humorisztikus lapban is publikált (*Bereg*), Kabos Ede hírlapíró, színmű és regényíró (*Ugocsa*). Lukács Ödön ev. ref. espereslelkész (*Bereg*).

*Kik voltak e lapok szellemi közreműködői? Az általunk vizsgált lapok szerkesztői, hírlapírói mellékfoglalkozásként folytatták tevékenységüket. A „Bereg” szerkesztője szerint a megyében kevés az olyan intelligens ember, akit egyszer-másszor ne tudtak volna lapjuk számára megnyerni. A szerkesztők, munkatársak között találunk tanárokat: Zombory Gedő, Ábrai Károly (*Tárogató*), Láng Mihály nagyszöllősi polgári iskolai igazgató (*Ugocsa*), lelkészeket: Gyöngyössy Sámuel (a *Nyír* folytatásának, a *Tiszavidéknek* a felelős szerkesztője), tanár-lelkészt: Janka Sándor (*Bereg*). Bölcséleti és jogi doktort Dobránszky Péter,²⁵ jogászokat, ügyvédeket, politikusokat: Mészáros Károly (*Kárpáti Hirnök*), Lator Géza (*Ugocsa*), hivatalnokokat: Kiss Endre (tokaji) adóhivatali ellenőr, Papp Zsigmond megyei aljegyző, biztosító-társasági ügynök: Börkey Imre (*Szatmári Értesítő*, a *Tárogató*, a *Nyír*, majd *Tiszavidék*). Szinte valamennyien megszállott, elkötelezett emberek voltak. Janka Sándorról Szinnyei József pl. a következőket írta: a *Bereg* című lap majd minden rovatát kivált az első években maga írta. Janka, a lapra történő visszaemlékezésében említi, hogy a Deák nyomda technikai fejlesztéséhez 300 frt előleget adott, amelyet sohasem kapott vissza. A *Tárogató* 1863 márciusában közzétett költségvetése szerint 69 ft 51 kr. hiányt tartanak számon. A kiadó mégis a folytatást választja, mert úgy látja, a lap megszűnése „a jelenkorban megyénk szellemi haladásának sírköve lenne.”²⁶*

Kik lehettek-e lapok előfizetői, olvasói? Milyen példányszámban jelenhettek meg e hírlapok? Nyilvánvaló, hogy a laptulajdonosok mindent megtettek a lap életben maradásáért. Janka Sándor 1874-ben, 500 példányban készíttette a Bereget, amelyből 400 példányt küldött szét. Egy évvel később a lap előfizetési felhívása szerint abban bizakodik, hogy akad annyi felvilágosult, s a közügyek iránt érdeklődő egyén, amennyi szükséges vállalata fennmaradásához. Az *Ugocsa* mutatványszámát minden újságolvasó emberhez, minden közjegyzőhöz, minden lelkészhez, sok iskolához és községi elöljárósághoz elküldték, mégis sokan reklamáltak érte. A további számokat fél áron ajánlották a néptanítóknak, a községeknek és a jegyzőknek. A *Kárpáti Hirnök* 1861-ben 600 lelkes előfizetőről ír. A *Tárogatót* 1863-ban alig több mint, 300 példányban állították elő. A lap 200 előfizetője közül csak 150-nek nem volt tartozása, 50 olvasó küldte vissza a részére megküldött lapot a kiadóhivatalnak. Feltételezésünk szerint a vizsgált hírlapok egyebek mellett egyesületi, társasági közlönyként való megjelenése – amint erre korábban már utaltunk – is bővítette azok olvasótáborát.

24. Szunyoghy Sándor (1852–1880) joggyakornok, a *Bereg* munkatársa.

25. Dobránszky Péter (1845–?) a *Nyír* egyik újságírója, 1867 óta társadalmi s közgazdasági cikkeket, beszéleteket, külföldi leveleket írt a budapesti s vidéki lapokba, számos önálló mű szerzője.

26. *Tárogató*, 1863. 25. sz. 97.

A *Kárpáti Hírnök* előfizetési ára 1861-ben postaköltséggel egész évre 6 frt, helyben 5 frt új pénzben. A *Tárogató* előfizetési díja 1862-ben egész évre 7 frt, fél évre 4 frt. A *Nyír* 1868. előfizetési díja egész évre 5 frt 50 kr, házhoz vagy postán küldve 6 frt – ekkor a búza egységára alsó-ausztriai mérő szerint 4 frt 70 kr. Az előzőekhez képest alacsonynak tartjuk a 13–14 évvel később megjelenő *Bereg* előfizetési díját, amely egész évre 4 frt, fél évre 2 frt. Az *Ugocsa* 6 év múlva egész évre 6 frt-ért, félévre 3 frt-ért volt előfizethető. A lapok számonkénti ára viszonylag magasnak tekinthető. Például a *Tárogató* 1862-ben 8 újkr-ért, az *Ugocsa* 1885-ben 12 kr-ért árulta szárait. A *Szatmári Értesítő* az ajándékpéldányokkal megcélzott potenciális olvasóktól minden elkötelezettség nélkül azok megtartására kérte. A 17. számban mintha segélykiáltást olvasnánk, akik az augusztusi, decemberi folyamra még nem fizettek előfizetési díjat, azt folyó hó végéig pótolják, mert nem tudnak nyomtatni. Aki öt előfizetést gyűjtött, kapott egy tiszteletpéldányt a lapból. A vidéki levelezők munkáját is tiszteletpéldánnyal honorálták. A hirdetések a 30 kr. bélyegdíj, illetve a szöveg terjedelme utáni díj terhelte. A *Nyír* c. lapnál minden három hasábos profil sor után egyszeri hirdetésnél 5 koronát, többszöri hirdetésnél 4 koronát kértek. A *Szatmári Értesítő*nél a jótékony célú vagy szegény árvákkal kapcsolatos hirdetmények díjmentességben részesültek. A *Kárpáti Hírnök* a lapjukra előfizető kereskedőknek, mezőgazdáknak és iparosoknak kedvezményt adott, minden öt hasáb alatti hirdetést ingyen adhattak fel.

A hatalom, a cenzúra és a vizsgált helyi hírlapok viszonyára a *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap*nál konkrétan utaltunk. Az ellenzéki *Kárpáti Hírnök* szerkesztője azért búcsúzott el olvasóitól, mert a korabeli viszonyok és népmozgalmak között lehetetlenné vált a lap számára a kijelölt irány megtartása. A magát függetlennek valló, mérsékelt ellenzéki *Tárogató* 1861. évi kinyomtatott 2. számát Ábrai Károly „Lenkey és a Würtemberg huszárok” című elbeszélése miatt semmisíttette meg és kényszerítette új szám készítésére a hatóság. Börkey Imre, a *Nyír* szerkesztője ellen a „Nyíregyháza júl. 16.” (a Nyíregyházi baloldali kör programja), valamint a „Hajdúkerületből júl. 9.”²⁷ (a Hajdúkerület közgyűlési tárgyalásának hivatalos vázlata) címmel megjelent, az igazságügy miniszter szerint politikai tartalmú közlemények miatt azért indítottak sajtópert, mert nem tette le a politikai lapok számára előírt biztosítékot.²⁸ A vád ellenére a *Nyírt* nem tekinthetjük politikai lapnak, Börkey sem arra kért és kapott engedélyt. A lapot, annak első és második évfolyama alapján a független sajtóorgánumok közé sorolhatjuk a *Szatmári Értesítő*vel együtt. Bár a *Bereg* és az *Ugocsa* megindítása körüli nehézségek elbizonytalanítanak bennünket, a megváltozott politikai viszonyok között joggal feltételezhetjük, hogy az 1880-as évek elején mindkét lap a kormányt támogatta. Tették ezt a rájuk szakadt mérhetetlen nyomor enyhítéséhez és a nemzetiségi problémák megoldásához szükséges állami támogatás biztosításának reményében.

Az említett lapok nem voltak hosszú életűek, kivéve a többiekhez viszonyítva később indult Bereget, illetőleg Ugocsát, ám követték őket újabb lapok, mert ekkor már az olvasóközönség el tudta azokat tartani. Sajnálatos, de még erre az általunk vizsgált 1845–1885 közötti időszakra is jellemző az, amit 1836-ban írt a *Felső-Magyarország* egyik cikkírója: Az olvasók nagy hibája... a XIX. század első három évtizedében a magyar folyóiratokkal és könyvekkel szemben megnyilatkozó közönyösség. Száz ház közül alig egybe jár folyóirat. Mennyit költünk évente áldomásokra, lakomákra: nem lehetne ezek számát eggyel kevesbíteni s helyette folyóiratot rendelni? Vagy nem drágább-e *lelkünk testünknek?*²⁹

27. *Nyír*, 1868. 29. sz. 1–2.

28. A *Nyír* sajtópere. *Nyír*, 1868. 48. sz. 1–2.

29. M. Belezny M. Cecília: A Felső-Magyarországi Minerva 1825–1836. Eger. 31.

Ferenczi Imre

Adatok Kárpátalja kereskedelmének történetéhez: a Beregszászi Járásközi Árulerakat*

Az ismeretlen műkedvelő fotós felvételén a Beregszászi Járásközi Árulerakat épülete a beindítás után. Jobbról az alacsonyabb épületben az ammóniával működő hűtőagregátok helyezkedtek el. A gépteremben termelődött hőt, hasznosítás nélkül, egy nagyobb teljesítményű ventilátorral, az ablakokon keresztül a szabadba hajtották, ami az egyik szélső ablakon jól látható. A központi fűtés csak később épült meg, ezért a fűtést villanykaloriferekkel oldották meg az élelmiszerraktárban, ez is látható a felvételen. A terep ekkor még rendezetlen, de a lerakat már működött, mert a felvétel jobb sarkán, a palackok előtt jól látható a 200 literes kiszerelésű étolaj, amit egy ivano-frankovszki vállalat szállított akkor szinte az egész Kárpátalja részére. Az iparivasút-vágány az épület mögött volt

A beregszászi járásközi árulerakat az 1960-as évek elején a város különböző részein több, apró épülethelyiségben volt lehelyezve, közülük néhány a mai Bocskai utcán, a sokak számára ismerős ruhagyár szomszédságában és a Járási Fogyasztási Szövetkezet irodahelyiségeinek közelében, valamint a külvárosban, az úgynevezett Pipanyak környékén.

A megkérdezettek elbeszélése szerint az árulerakat 1964-ben még a teljesen a Beregszászi Járási Fogyasztási Szövetkezet alárendelt vállalatoként működött. Ekkor az árulerakat nagyon kezdetleges műszaki bázissal rendelkezett: a raktárhelyiségek

* Az írás elkészítését adatokkal támogatták: Kotner Klári áruismerő, Adám Dobra igazgatóhelyettes, Medvigy Margit jogász, Rendes Zoltánné könyvelő és a lerakat több dolgozója.

kicsik és rosszul megközelíthetők voltak. A megrendelt termékek szétosztását mindössze néhány lovas szekér és egyetlen gépkocsi végezte. A közeli falusi fogyasztási szövetkezet megrendelői a maguk és a vásárlóik érdekében sokszor saját vagy bérelt, kölcsönzött fuvarral érkeztek, hogy felgyorsítsák az általuk kiválogatott, vagy központilag szétosztott termékek gyorsabb kiszállítását. Ugyanis a legtöbb szövetkezeti üzletben teljesítmény után fizettek, s ez egyben az ott dolgozók bérének növekedését is jelentette, amit sokszor óriási áldozatok árán biztosítottak.

1965 augusztusában a járási fogyasztási szövetkezet és az árulerakat kettévált, de a vezetésben továbbra is a régi káderek maradtak, ami teljesen új feladatok elé állította őket. Ezt rövidesen az ilosvai és beregszászi járások egyesítése követte, így az árulerakat hatásköre is bővült. A Megyei Fogyasztási Szövetkezet keretein belül nemcsak a járásközi árulerakat ötlete valósult meg, hanem vele párhuzamosan létrehozták a Teherfuvarozó Vállalatot is, amely bérleti alapon szolgálta ki a járási fogyasztási szövetkezet kiskereskedelmi, közétkeztetési vállalatait, valamint az árulerakat igényeit elégítette ki különböző szállítási szolgáltatásokkal, mint az áruexpedicionálás, a személygépkocsival való kiszolgálás stb. Ennek következtében lényeges tehertől mentesültek az előbb említettek, mert a továbbiakban nem volt feladatuk a gépkocsipark bővítése, a szervizelése, üzemanyagellátása stb., amelyek addig az ők feladatkörükbe tartoztak.

Az árulerakat a járási fogyasztási szövetkezet többnyire a külvárosban, a piacon és nagyobb részt falvakban lévő üzleteit szolgálta ki élelmiszerrel és iparcikkkel, ezért a kiskereskedelmi hálózat vezetői úgy gondolták, hogy a lerakat minden kérdésben továbbra is az ő közvetlen irányításuk alá tartozik, amit érvényesíteni próbáltak. Ez a törekvésük hamarosan zátonyra futott az igazgató, Vaszilij Ivanovics Ferkó elhatározása következtében, aki hosszas erőfeszítéssel, nem kis fizikai, szellemi, és pszichikai áldozattal helyes mederbe terelte a lerakat jövőjét. A gyakorlatban pedig mögé állt a lerakat egész közössége. De ne feledjük el, ehhez kellett a Megyei Fogyasztási Szövetkezet elnökségének és a járási pártszervezetnek a teljes támogatása is.

Az egyetlen fotó, amelyen jól kivehető V. I. Ferkó alakja (az első sorban jobbról a második). Tőle jobbra a járási fogyasztási szövetség elnöke, később a Gasztronóm igazgatója, V. I. Ribcsánszkij, továbbá Jarosenko, a személyzeti osztály vezetője

Iván Vaszilij Ivanovics Ferkó mint ember és igazgató, nyugodt, megfontolt és tehetséges, okos, mi több, nagyon szerény vezetőnek számított és bizonyult, ennek ellenére tekintélye olykor egészen apróságokon nyugodott. Mindenki tudta róla, hogy rendszeresen irogat tudományos cikkeket. Ezeket a Szovjetunió Fogyasztási Szövetkezetei legfelső orgánumának folyóiratában a Kooperátorban közölte. Egyik munkáját magam is elolvastam, s az volt a véleményem, hogy az akkori időben a dolgozatnak már a megjelentetése is kisebb hőstettel ért fel. Sokan az abban leírtakat mások munkájának tulajdonították, tudatosan, megtévesztés céljából. Olyan híresztelések is terjengtek róla, hogy fogorvos felesége írta a számára e szakmai szempontból kifogástalan és érdekesítő dolgozatokat. Azt viszont el lehet képzelni, hogy a helyesírási hibákat jól képzett felesége javította ki, és stilisztikai változtatásokat hajtott végre segítségül. Magam is láttam néhány alkalommal a napi munkája után keményen dolgozni, a kéziratei fölé hajolva. De kutatásaim alkalmával nem sikerült olyan kollégával találkoznom, aki megerősítette volna tudományos sikerét valamilyen oktatási vagy tudományos intézetben. Azt azonban többen is közölték, hogy cikkei mellett könyve is megjelent a nagykereskedelem fejlesztésével kapcsolatos tapasztalatairól, kutatásairól és javaslatairól, amelyek többségét beépítette munkájába.

Közismert volt, hogy bizonyos szinten nem nézték jó szemmel e tevékenységét, kapcsolatát más felsőbb intézményekhez, komoly riválist láttak személyében, aminek hozadéka az lett, hogy ha egy mód volt rá, igyekeztek akadályokat gördíteni elé. Ezt személyesen tőle tudom, mert zárkózottsága ellenére, olykor elárult bizonyos szakmai dolgokat munkája nehézségeiről, mindazok ellenére, hogy nem voltunk baráti viszonyban. Szerettem vele társalogni, mert sok vonatkozásban példaképemnek tartottam, amiről ő természetesen nem tudott, viszont a tiszteletmet megérezhette, ezért alkalmi eszmecsereinknek ő sem volt az elrontója. Így kerültem vele előbb ismerősi, később pedig munkatársi viszonyba, aminek eredményeként végül egészen közről megismerhettem. Nagyon sok tekintetben rendkívül értelmes, intelligens és nem utolsósorban magas szaktudású embernek tartottam, ezért köztünk az olykori nézeteltérések ellenére is, késő idős koráig jó viszonyban maradtunk, ami még jobban növelte sajátos tekintélyét a szememben. Nem bizonyult haragtartó embernek. A toleranciát nemcsak a szótárból ismerte, de az élete folyamán hatékonyan gyakorolta is.

Egyedül, megfelelő helyi támogatók nélkül, természetesen kevésre vihette volna. Elemezvén tevékenységét, bámulatosnak tartottam, hogy milyen kifinomult érzékkel tudta összeválogatni a megfelelő munkatársakat (kádereket) mind a vezetésre, mind a legegyszerűbb munkafolyamatok végzésére. Hosszú éveken át az igazgató nagyszerű segítőjének bizonyult Anna Vasziljevna Dobonyi főkönyvelő. A kiváló szakembert úgy kell elképzelni, mint akinek a tapasztalt, okos döntéseiben ott lapult az asszonyi csalafintaság is. Az apró gondokat nagyszerűen kezelte, orvosolta lágy, békés természetével Juhász Anna főkönyvelőhelyettes, aki a hármas fogatot a háttérből a legnagyobb szerénységgel vezette. De rajtuk kívül sok olyan szakember, üzletkötő (áruszakismerő), raktáros dolgozott velük, akik emberi és szakmai teljesítményük csúcán voltak, amikor az igazgató irányítása alatt a vállalatok kerültek. Róluk a továbbiakban még szót ejtek.

Az igazgató és támogatói odaadó munkája révén a Beregszászi Járásközi Árukereskedelmi és Megyei Fogyasztási Szövetkezet különálló és rugalmas gazdasági egységévé vált, és ezt a helyzetét hosszú éveken keresztül meg tudta őrizni. A V.

I. Ferkó által kiépített gazdasági politikának, a járási fogyasztási szövetkezetek és a járásközi árulerakat partneri kapcsolatának köszönhetően, a valóságon alapuló ellentétek; az áruválaszték minőségi problémái, a szállítások egyenetlensége, bizonyos termékeknek a hiánycikkek listájára való felkerülése, majd azok termelésének beütemezése mindig napirendre kerültek. Ezek között különös helyet foglaltak el azok a termékek, melyek gyártása helyben megoldhatónak bizonyult a készletezési hivatal és az ipari kombinát keretein belül. Az ilyen termékekkel a járási fogyasztási szövetkezet sikeresen gazdagította nemcsak az élelmiszer- és iparcikk-kereskedelmének választékát, de a jövedelmét is, ráadásul különösebb ráfordítások nélkül.

Viszont tudni kell azt is, hogy a készletezési hivatal és az ipari kombinát a járási fogyasztási szövetkezet szerves egységei voltak, ezért a gondok elhárítása, ha nem is volt zökkenőmentes, de lényegesen kevesebb erőfeszítésbe került. A termelés beindítására néha kívülről nyomást kellett gyakorolni, különösen akkor, ha hiányzott a kellő belső kényszer és kezdeményezőkészség. Ezt az erkölcsi nyomást az árulerakat vezetősége gyakran művelte: „a legjobb védekezés a támadás” elve alapján a lehető legmegfelelőbb időben. Az árulerakat éves áruszállítási szerződésének teljesítése a kiskereskedelmi vállalatokkal szemben – ha nagyobb összegű kötbérek kifizetését nem is helyezték előtérbe, mert felsőbb kezdeményezésre, utasításra attól a felek eltértek – sokszor adtak komoly vitákra okot.

Az 1960-as évek közepén az árulerakat teljesen új műszaki bázishoz jutott, amely az akkori lehetőségekhez viszonyítva, akár modernnek is volt nevezhető. A következő fő építményekből tevődött össze: a lerakat irányításához szükséges kétszintes irodaépület, amelynek a földszintjén tágas előszoba a feljárathoz szükséges lépcsővel, étkező-büfé, előbb egy, majd később két terem az élelmiszerek és iparcikkek bemutatására és népszerűsítésére, ahol mindegyik raktárnak az üzletkötője és számlázója ült. A raktárban lévő árukészletet a számlázó vezette, pontos megnevezés szerint.

Elvileg az üzletkötőnek ezekben a helyiségekben kellett volna felvenni a megrendeléseket az üzletvezetőktől, felhasználva a bemutatóteremben lévő áru példányokat, a kartotékon lévő árukészlet figyelembevételével, a járási fogyasztási szövetkezet előzetes szétosztása alapján, s ha nem hiánycikkekről volt szó, az üzlet forgalmához viszonyítva. A gyakorlatban viszont a megrendelések felvétele a raktárakban folyt, néha tudatosan, máskor kényszerből mellőzve az üzletkötőket, mert így az anyagi felelősök (a raktárnok és az üzletvezető) közelebbi viszonyba kerülhettek egymással. Ez bizonyos közös, kölcsönös érdekek: pontatlan szállítás, nagyobb tételű áru befutása, stb. tisztázása érdekében történő találkozás lehetőségét biztosította mindkettőjüknek, ami tulajdonképpen szabálysértésnek számított, de a legtöbb esetben elnézték, mert ez a kiiktatás némileg felgyorsította a megrendelés kiszállítását.

A bemutatóterem szép és világos helyiség volt, itt modern üvegszekrényekben, ízlésesen helyezték el az eladásra szánt termékeket. A természetes és neonfényrel megvilágított teremben néha a legsilányabb szovjet termék is a lehető legjobb benyomást keltette a viszonteladókban, csak akkor esett hasra az üzlet vezetője, amikor már leszállították a terméket. Ugyanakkor az üzletekből csak ritkán kerültek vissza az áruk a lerakat raktáraiba, más helyen történő továbbadás céljából. Az ilyen szezonális akciókra csak akkor került sor, ha a járási fogyasztási szövetkezet vezetése erős nyomást gyakorolt az árulerakatra. Ugyanis nem voltak érdekelve a többletmunka elvégzésében.

Az üvegszekrények rendben tartása, a bennük lévő termékek frissítése a számlázók és az üzletkötők feladata volt, akiknek legalább kereskedelmi technikai végzettséggel kellett rendelkezniük. De az üzletkötők többsége főiskolai vagy egyetemi végzettségű volt.

A gyakorlatban az üzletvezetők többsége szóbeli megrendelésekkel jelentkezett a lerakaton, ami az elvárásokkal és a szabályokkal ellentétes volt. Ugyanis azt tartották, hogy az írásbeli megrendelés már némi munkáról tanúskodik, ezért szívesebben is foglalkoztak vele. A viszonteladóknál lévő megrendeléslapokra felkerült a raktáron lévő árukészlet nomenklatúra száma, pontosított megnevezése, valamint a kiírandó tétel mennyisége, ára stb. is. Ezt követően az adatokat a számlázók a kartonokról le-, vagy új parti áru érkezéskor felvezették a kartonokra, majd az így kiegészített megrendelőlapot átadták az automatizált számlázó egységnek, ahol számlaformába öntötték, azaz legépelték, amivel végleges kivitelezést kapott. Erről már csak a főkönyvelő és az igazgató aláírása hiányzott, és amint ezt megtörtént, a raktárvezetőnek ki lehetett adni rakodásra a megrendelt árut. Az áru szállítását a megyei fogyasztási szövetkezet fuvarvállalata végezte 1–3 napos határidőn belül. Persze a hó végén, amikor „égett a kapca a tervteljesítéssel”, az üzletvezetők saját érdekükben „saját” kocsiival érkeztek, hogy ezzel is gyorsítsák a munka menetét, az áru a gyors forgalomba kerülését, azaz pénzzé tételét.

Az üzletek, hogy mentesítsék magukat a nagy hajrá napjaitól, a sikeres tervteljesítés érdekében, ha késésben voltak, ami gyakorta előfordult, akkor saját megtakarított pénzüket tették be a pénztárba, vagy pedig kölcsönt kértek. Viszont, ha nem volt más megoldás, akkor több napi forgalmukat a hó elején az elmúlt hó forgalmára írtak. Mivel így mesterséges többlet képződött az üzletek maradványaiban, olyan fortélyokhoz folyamodtak a biztonság érdekében, hogy az értékeesebb dolgokat, amíg ki nem vették a visszajáró összeget, napokra eldugták, és amint sikerült lecsipkedni a „visszajárót”, a hiányzó árut visszacsempészték az üzletbe. Hogy minek volt nevezhető ez a fajta módszer, ne én nevezzem meg.

A hatalom mágusai azonban mindezek felett szemet hunytak, és bölcsen eltekintettek mind helyi, mind felső szinten. Csak akkor merült fel ez a gyakorlat gondként, ha azt valaki alulról megpíszkálta, vagy ha túl nagy összeget görgettek az üzletvezetők maguk előtt tervteljesítési hiányként. Ez a tervteljesítési módszer egyaránt „jól működött” a fogyasztási szövetkezet és az állami kereskedelem vállalatainak üzleteiben egészen a rendszerváltásig.

A lerakat hivatali épületének emeletén kapott helyet az igazgatói, a titkárnői szoba, majd a könyvelőség, a főkönyvelő külön szobájával. Külön szobával rendelkezett az árkalkulátor, a jogtanácsos és a minőségellenőrző áruismerő, eleinte egy személy, később már többen végezték e munkát. Ide tartozott a mennyiségi kifogások jogi képviselője is, ami végül az árulerakat hatékony ütőkártyája lett Pohareczki Ödön áruszakismerő és Dudics Béla jogtanácsos vezetésével. Az utóbbi nyugdíjba vonulása után munkakörét Medvigy Margit jogtanácsos látta el.

Az emeleten kapott helyet a tervezési osztály is, valamint a közel 150–200 személyt befogadó tágas díszterem, ahol az ünnepi, évzáró és útbaigazító gyűléseket tartották.

Az új műszaki bázis átadása után a szakosítás nemcsak nagyobb áruforgalmat, de bizonyos létszámnövekedést is vont maga után. Előbb a raktárosok és az üzletkötők (áru-szakismerők) létszáma növekedett, de a később szükségessé vált előbb egy általános-, majd még egy igazgatóhelyettesi poszt létesítése, megosztva az

élelmiszer- és iparcikk-forgalom szervezését és irányítását, s ennek tükörcsképeként egy-egy áruforgalmi osztályvezetői beosztás is szükségessé vált.

Az újonnan kijelölt vezetők korban harmincon aluliak voltak, és rendkívül jól képzetteknek és talpraesett fejeseeknek bizonyultak. Ez igazolta V. I. Ferkó személyzeti politikáját, mert a fontosabb helyekre, a vezetőire fiatalokat, a biztonságiakra – az anyagfelelősire – idősebb, tapasztalt kádereket választott. A számlázó egységben két bérelt munkaerő dolgozott, az irodagépek a földszinten, a bejáratnál balra egy kisebb különálló helyiségben voltak elhelyezve.

Az étkezde elég nehézkesen indult be, akadozott, mert a dolgozók igényesek voltak, szerettek volna jó minőségű ételeket fogyasztani, ami eleinte nem nagyon sikerült, de sok huzavona után ez is megoldódott, és mind nagyobb forgalomra tettek szert. Ehhez hozzájárul az is, hogy a szomszédos kisebb vállalatok, a majolikagyár, a megyei fogyasztási szövetkezet fuvarozó és építési dolgozói is szívesen vették igénybe az étkezdét, már a kedvező árak miatt is. Az étkezdét a járási fogyasztási szövetkezet közétkeztetési kombinátja működtette, de alapanyagellátását szinte teljes mértékben – kivéve a friss zöldség- és gyümölcsféléket – a lerakat biztosította a számukra. Ez akkor kiváló lehetőség volt a dolgozók munkahelyi feltételeinek javítására és a termelés ösztönzésére. Ezzel a lehetőséggel még a komolyabb iparvállalatok sem nagyon rendelkeztek városunkban, Beregszászon.

A lerakat legnagyobb építményének a raktárhelyiségekből álló épület számított, amelynek mind a két oldalát fedett és a padlózattal egy szintben futó, az áru ki- és berakodására szolgáló rámpa egészített ki. Ez lehetőséget biztosított az áru rakodás mechanizálására és megkönnyítésére, ami egyben a munkafeltételek javítását is szolgálta.

Az épület egyik oldalát a rakodó rámpa mentén teljes hosszában vasúti mellék-, azaz iparvágány egészítette ki. A vasúton érkező áru fogadására, vagy tárolás és átdolgozás utáni továbbítására, esetleg visszaszállításra nagyon jó szolgálatot tett.

Az élelmiszerraktár belső tere, ahol az előtérben, balra papírsákba csomagolt különböző formájú és minőségű metélt száraztésztát, jobbra faanyagból készült, édességgel vagy mosósappal tele rekeszeket tárolnak

A nagyobb tételek ki- és berakodása villamos és GAZ típusú targoncák segítségével történt, ha az áru nem ömlesztve érkezett, mint a vasedény stb., amelyek mennyiségi átvétele a vagonokban, esetleg a rámpán történt, ám a minőségi ellenőrzés már a raktárhelyiségekben zajlott. A vasúti mellékvágány másik oldalán a raktár szélességét megközelítő rakodó rámpa szolgált a vasúti vagonok gyors ki- és berakodására. Ez leginkább építőanyagok ideiglenes elhelyezésére, valamint a lerakat által begyűjtött göngyöleg tárolására szolgált.

Az árulerakat olykor fizetett szolgáltatást is végzett azzal, hogy engedélyezte vasúti mellékvágányát különböző megrendelőknek használni. Ők a rámpára kirakodhattak, azon rövidebb, hosszabb ideig tárolhatták a részükre érkező küldeményeket. Az árulerakat ehhez gyors anyagmozgatást és ideiglenesen őrzött raktározást biztosított. Az így módon szerzett többletbevétel azonban nem volt számottevő.

A kétszintes raktárpépület föld feletti részét az élelmiszerek és iparcikkek, a föld alatti pedig vasedények és ásványvíz tárolására használták. A pincébe az áru lebocsátását hajlékony villamos szállítószalagon végezték.

Az árulerakat fontos részének számított a fűtőház, amely október 10-től április 10-ig gőzfűtéssel látta el az épületeket. A fűtés azonban a lerakat műszaki átadása után jóval később indult be, és néhány év múlva már rendszeresen akadozott. Ezért téli időben hol kibírhatatlan meleg, hol pedig embert megalázó hideg uralkodott, a tisztviselők és raktár dolgozói egyaránt fagyoskodtak a beton épületekben. Hűléses megbetegedésekkel küszködött a lerakat majd minden alkalmazottja, mert az alacsony anyagi és erkölcsi ösztönzés, a rossz alkatrészellátás miatt a legegyszerűbb szerkezetet sem tudták megfelelően üzemeltetni. A hiányosságok az idő múlásával mindinkább előtérbe kerültek. Az ügyvitel dolgozói magukra irányított elektromos hőszugárzókkal próbálták védeni az egészségüket, ami még rosszabb következményekkel társult. Ugyanis amint elmozdultak a helyükről, a hirtelen hőingadozás és az alacsony páratartalom következtében a szervezetük még érzékenyebben válaszolt a hidegre. Így a lerakat futószalagon termelte az idült hűléses megbetegedések teljes listáját. A raktári dolgozók pedig egyszerűen, szeszesitalok fogyasztásával próbálták enyhíteni a tél viszontagságait.

Az árulerakat az iparcikkek szinte teljes nomenklatúráját forgalmazta, köztük az építőanyagokat is. Ezek nem mindegyike volt érzékeny a hőmérséklet-ingadozásra, de az esőre, hóra igen. Ezek számára fedett, de egyik oldalról dróthálószerű bekerített raktárhelyiséget létesítettek. Ez az hosszabb ideig tárolt némely termék mennyiségi és minőségi állapotát befolyásolta, s kihatott az anyagi felelősségre is. Ugyancsak gond volt az építőanyag tárolása mellett, a lerakat teljes árumaradványának megőrzése, megvédése körül, mivel az egyik anyagi felelős raktára az épületen belül mindössze egy 2 méteres fémhuzalból készült kerítéssel volt elválasztva a másiktól. Pedig V. I. Ferkó a legmesszebbmenően igyekezett a posztokra tapasztalt, talpraesett kereskedőket alkalmazni. Így került Blumberger Dezső a feleségével együtt a cipő-, Csemeczki Endre és felesége a játék- és kultúrcikk-raktár élére. Medvigy István volt az élelmiszerraktár vezetője, Kameneczki Béla a méterárué, Ombódi Jenő a divat és bőrdíszműárué. Orosz Valéria a könyvraktárnok, Sztahora Béla kötöttáru raktárnok volt, Szűcs István pedig a gazdasági és edényraktáron dolgozott, ő a későbbiekben sikerre vitte az igazgató által megálmodott áruexpedicionálás gondolatát, mert gyakorlatilag rá nehezedett a raktárakban megrendelt áru átvétele, és gépkocsikkal történő kiszállításának irányítása. Őt követően a gazdasági raktár további sikeres vezetése Landesman Ferencre hárult, aki a korábbiakban a Gáti

Falusi Áruház vezetőjeként dolgozott a Makkosjánosi Fogyasztási Szövetkezetben. Itt volt Hermanovszki Mihály is raktárnok.

Ezek az emberek csörgökígyóként ültek a rájuk bízott áruhalmazon, mert végtelenül pontosak voltak az áru bevételeinek pillanatától egészen a kiadásáig, és még közben is szem előtt tartották, ellenőrizték mind a mennyiséget, mind a minőséget. A legkisebb eltérés felfedezése pillanatában elkezdtek verni a harangot: számoltak, ellenőriztek, egyeztettek stb., hogy elkerüljék a bajt. Mert ezek a raktárvezetők mint anyagi felelősök és kereskedők, éles határvonalat tudtak húzni az állami és a magántulajdon között. Őket még a múlt kereskedelme nevelte ki, a rájuk bízott feladatokat szívvel-lélekkel, és japán szorgalommal végezték, hírből sem ismerték a felületességet, a hanyagságot, amit az őket követő korosztály tagjairól egyre kevésbé lehet elmondani. De az is igaz, hogy a fiatalok nem mindegyikére vonatkoztatható a felelőtlenség. Különösen azokra nem, akiket az idősebbek szinte a hónaljuk alatt neveltek.

Az amatőr fotón jobbra Medvigy István élelmiszer-raktárnok, mellette feketében Pohareczki Ödön minőségi ellenőr. Balra a második Blumberger Dezső, a cipőraktár vezetője nem sokkal Izraelbe való távozása előtt, a harmadik Gerics Anna, a kötöttáruraktár vezetőhelyettese

Az ugyancsak tapasztalt és okos, kiegyensúlyozott raktárnokok között megemlítem Tóth Zoltánt az építőanyag-raktáron, aki a később ennek a raktárnak irányítójává – áruszak – ismerőjévé, üzletkötőjévé lett. A teljesítmények csúcscértékét nyújtók között volt Hollender Sándor a készruha-, Sztahora Béla a kötöttáru raktáron. Érdemes megemlíteni a göngyölegraktár vezetőjét, Varga Istvánt, aki a 60-as években egyben a szakszervezeti munkát is vezette a lerakaton. Őt nem véletlenül választották erre a tisztségre, mert precizitása, szorgalma és becsületessége akár mintaképe is lehetett volna az akkori időknek.

Sok felesleges piszkálódást élt meg a két házaspár raktárnok (Blumberger, Csemeczki), akiket a visszaélések megakadályozása szempontjából igyekeztek mindenképpen szétválasztani, és mint megbízható munkaerőt megosztani, eltávolítani

egymástól. A „szakmai szempontokat” hangsúlyozó beavatkozásokat maga V. I. Ferkó is nehezen élte meg, mivel tisztában volt egy kisebb családi vállalkozás hatékonyságával, amit eredményekkel is igazolt, de ezek nem győzték meg a felsőbb szerveket, akik a szabályokat és a hatalmat képviselték.

Ezek a raktárnokok, akikre V. I. Ferkó a több milliós árutömeg bevételezését, megőrzését és forgalmazását bízta, erős és hosszú távon megbízható csoportnak bizonyult. Elöljáróiknak egyetemet, főiskolát, szakközépiskolát (technikumot) végzett, fiatal szakembereket állított az igazgató. Köztük elsőként futottak be Anton Kalinics, Veisz László, Bagú Imre, File Lajos, Martin János, Sas József, Nagy Pál, Pável Bidzilyja, Salánki Margit, Ádám Dobra, Mermestein Gyöngyi és még mások. Ők, annak idején mint fiatal és kiváló szakemberek, nagyon sokat tettek V. I. Ferkó igazgató elképzeléseinek valóra váltásában és kivitelezésében. Néha az volt a benyomásom, hogy az igazgató önmagát látja ezekben az életerős, tenni akaró és becsvágyó fiatalokban. Érezni lehetett a tekintetében, egész lényében, de leginkább a kedélyében, ahogy hozzájuk viszonyul, ahogy egyenrangú partnerekként kezelte őket. Ez azt is jelentette, hogy nagymértékben megbízott bennük, és mértékkel ellenőrizte a reájuk bízott feladatok teljesítését, még az általuk elkövetett hibáikat is a lehető legnagyobb nyugalommal és megértéssel kezelte, ami serkentően hatott természetesen e vezetők teljesítményére.

V. I. Ferkó egész életében szeretett tanulni, feltehetően ezért övezte különleges tisztelettel azokat, akik műveltek voltak mind szakmai, mind általános tekintetben. Lelkileg mélyen átélte, ha valakivel szemben nem jött be a számítása. Csalódottságát ritkán tudta igazán leplezni. Nem volt képmutató és álnok, sem alattomos, attól eltekintve, hogy nem volt köteles minden egyes határozatát előzőleg megvitatni az érdekeltekkel, amit ő elég gyakran megtett. Igyekezett alkotói feltételeket teremteni az áruleraaton, már amennyire erre az akkori idők lehetőséget biztosítottak.

Érdekes módon nem neheztelt abban az esetben, ha valamelyik szakemberét kiemelték a kezei alól. Ilyenkor gyakran mosolyogva ismételgette: „Nem baj, az a fontos, hogy nálunk nevelkedett, tanult és dolgozott, amiről előbb-utóbb mások is tudomást szereznek. Ez pedig öregbíti tekintélyünket. Jobban fognak vágyani hozzánk jönni, dolgozni.” Ilyenkor nem állt meg nála az élet, mert rövid időn belül már, majd hogynem észrevétlenül, a következő beosztott végezte a kiemelt munkakerő feladatait. Tehát némi ravaszsággal, furfanggal a helyi kádereket részesítette előmeneteli előnyben.

Balról Bagu Imre főiparcsikk-, File Lajos főélelmiszer-, az igazolványképen pedig Sas József iparcikkárúismerő, akikhez a későbbiekben V. I. Ferkó mint kiváló szakemberhez, nagy reménységet fűzött

Az áruszakismeretekkel rendelkezők között az egyik legkiválóbbnak bizonyult Pohareczki Ödön. Ő eleinte egyedül, de a későbbiekben már néhány beosztottal végezte az árulerakat területére érkező árutömeg minőségének ellenőrzését, selejtezését, aminek érdekessége, hogy ehhez nemcsak a termékek technikai paramétereit, más tulajdonságait és a műszaki leírásokat, szabványokat volt szükség nagyon jól ismerni, hanem tudni kellett azok jogi vonatkozásait is kezelni. Ebben rendkívüli jó partnerre talált a jogtanácsosban. Dudics Béla jogtanácsos nemcsak egyéni kultúrájával, de kiemelkedő jogi műveltségével is megragadta a közvéleményt. A vállalatnál kezdettől fogva, a nyugdíjba vonulásáig komoly tudású szakemberként lépett fel a kereskedelmi, áruszállítási (vasúton és közutakon), valamint más jogi kérdésekben. Csendes, mosolygós, halk szavú, a látszatra naiv megnyilvánulása, sokszor csalta jogi kelepcébe az ellenfeleket. A szerződésszegések, a szállítási határidők és a termelési szabványok feltételeinek be nem tartása, az élelmiszerek és iparcikkek minősége volt a leggyakrabban kifogásolható, s ha emiatt, a kiselejtezés következtében a forgalomból átmenetileg vagy véglegesen kiestek, az áruforgalom csökkenése révén ez a gazdasági mutatók romlásához vezetett. Ezért pontos jogi meghatározásuk, magyarázatuk, hasonló folyamatok kivédése, megakadályozása komoly szaktudást igényelt, mert a jövedelem-kiesést a kötbérek beszédéséből átmenetileg át lehetett hidalni, de a módszer hosszú távon már nehezen működött. Mindez nagyon összehangolt kereskedelmi és aprólékos jogi munkát igényelt Pohareczki Ödön áruszakismerőtől és Dudics Béla jogásztól, akik, komoly feltételeket szabtak az egyes termelők és szállítók részére. Ebben mellékszereplőként sokan láthatatlanul is részt vettek, köztük raktárvezetők, könyvelők, áruismerők stb.

A felsorolt raktárvezetők jellemzője, hogy a legtöbbjük hosszú éven át hiány nélkül vezette a rábízott értékeket, a vezetőség tehát könnyű álmokat alhatott, annak ellenére, hogy a raktárhelyiségek biztonsági szempontból nem voltak kifogástalanok. Például a több száz négyzetméter alapterületű fedett épületben az egyik raktár a másiktól mindössze egy 2–2,5 méter magas drótkerítéssel volt elválasztva egymástól, vagy a beérkezett árutömeg nagy részét átmenetileg a nyitott udvaron tárolták, amire a belügyi szervektől bérelt biztonsági őrök vigyáztak. De a raktárvezetők rendszeres belső ellenőrzése, odafigyelése lehetővé tette, hogy már a kisebb eltérésnél is „félreverhették a harangot”. A végeredmény azonban leginkább az egyéni és társadalmi erkölcsösségre alapozódott. A későbbiekben ez kiváló légkör, ez állapot az idők nyugdíjba vonulásával, sajnos elmúlt.

Visszatérve a hiány-többlet kérdéséhez külön érdekességgént említem meg a raktárakban folyó pontos számlázást. Kartotékon futott végig minden egyes áru: megnevezése, mennyisége, bevételének és kiadásának időpontja, úgy, hogy a hó végi egyeztetések alkalmával a számlázók és a raktárak között napokig kerestek egy-egy 30 kopejkás zoknit, 10 kopejkás ceruzát stb., vagy ha összegre nem egyezett az árumaradvány, akkor akár néhány kopejkát is a választékkeveredés miatt.

Hasonlóképpen zajlott a folyamat a számlázóknak a könyvelőséggel történő egyeztetésénél. Hatalmas sóhaj szakadt fel a számlázók és könyvelők kebléből, akik leginkább nők voltak, amikor rendben találtak az áru mozgatása körül mindent, vagy kisebb nézeteltéréseket figyelembe véve, sikerült közös nevezőre hozni az árumaradványt, és az egységes egyenleggel megfelelő kiinduló pontot elfogadni.

Az lerakat új műszaki bázisának átadását követően nagy lehetőség nyílt az árutömeg be- és kiszállítása alkalmával az ésszerűhöz közeli, központosított és decentralizált módszereket bevezetni, amely óriási munka- és időmegtakarítást,

magasabb jövedelmet jelentett a korábbi veszteségek csökkentése révén. Mindezek kezdeti örömmel bizonyultak, mert a későbbiekben új keletű gondokkal kellett megismerkednie a lerakat vezetőinek. Az igazgató megpróbálta összehangolni a kiskereskedelem és a fuvarozó vállalat munkáját, már amennyire ez lehetséges volt, mivel azok nem tartoztak a hatáskörébe, és a kapcsolatuk mindössze szerződéses alapú volt. További szakosítást hajtott végre a vállalaton belül. Megosztották az addig egy raktárként működő élelmiszert: az édesség és fűszer a 2. sz., a dara, hal, zsiradék és szeszecskét a 1. sz. raktárakba tartozott. Eközben a figyelem központjába került a járási fogyasztási kereskedelem üzleteinek az üres göngyölegstől, rekeszekről, hordóktól és zsákoktól való megszabadítása. Ezekkel a gépkocsikat a visszatérő útjaikon terhelték meg a fuvar költségek lényeges csökkentése érdekében, ami nemcsak a kiszállítás minőségének javulását vonta maga után, hanem a fuvarszközök jobb kihasználását is.

A Beregszászi Járásközi árulerakat két járást: leginkább a beregszászi és az ilosvai járás kereskedőit szolgálta ki. Az utóbbit inkább csak iparcikkokkal és olyan élelmiszerekkel, amelyek gyártása helyi szinten nem volt megoldott. A kereskedők által kiválogatott árut a lerakathoz három napon belül kellett kiszállítani az üzletekbe, ami elég szoros határidő volt. Kezdetben az lerakat ezzel a szoros határidővel nem nagyon tudott mit kezdeni több oknál fogva. Az egyik a megrendelt árutételek ingadozó nagysága, ugyanis előfordult, hogy a rendelés az egyik raktárról mindössze néhány pár zokni, csomag ceruza, néhány darab könnyű játék stb. volt, amit az egyik vagy a másik járás legtávolabbi üzletébe kellett kiszállítani. A másik az, hogy gyakran egy gépkocsit meghaladó terhelés volt megrendelve valamelyik üzlettől.

Továbbá üzletek vezetői rendszertelenül látogatták a lerakat raktárait, mi több, a megrendeléseket a kereskedők gyakran foghegyről kezelték, azaz felületesen kezelték a fogyasztói igények kielégítését. Az alacsony szintű anyagi és erkölcsi érdekelttség miatt inkább a mellékes kereset lehetőségeit igyekeztek kiaknázni, ami olykor kevés áru mellett is kivitelezhetőnek bizonyult.

Az lerakaton a számlázás összpontosított volt ugyan, de az okmányok végleges formába való öntése, kiírása, a megrendelések feldolgozása gyakran sánta kutya módjára történt, azaz hiányzott az összehangoltság. Ezért egy idő után a kisebb-nagyobb szervezetlenségekből adódóan szinte elképzelhetetlennek tűnt az ütemes áruszállítás. V. I. Ferkó mint a lerakat igazgatója osztott, szorzott, kivont és arra a következtetésre jutott, hogy ha így folytatja a munkáját, nem marad sokáig az igazgatói székhelyen. Ugyanis a felmerülő gondok miatt az ellentétek a járási kiskereskedelem vezetősége és közte olyan óriásira duzzadtak, hogy az már súrolta a türelmihatárokat. Tehát sürgősen cselekednie kellett.

Persze a kialakult helyzetben nemcsak az lerakatban folyó munka kezdeti tökéletlensége játszott szerepet, hanem az is, hogy a legtöbb ipari vállalat és szállító cég a hónap utolsó napjaira hagyta a szállítás teljesítését, vagy annak nagyobbik részét. Mindez rengeteg kapkodást, idegeskedést, pontatlanságot, visszaéléseket stb. vonta maga után. Több éven át nehézkesen zajlott a szállítás, mert a megrendelt mennyiség eljuttatása a megrendelő szétszórta és elavult kiskereskedelmi egységek terveinek teljesítéséhez továbbra sem volt egészen kielégítő; mert a termékek egy része kevésbé keresett volt, más részük egyáltalán nem talál piacra, s így azok minőség az ide-oda rakosgatások és szállítások közepette tovább romlott.

A falusi fogyasztási szövetkezetek több üzletének vezetője a kitűzött feladatok teljesítése érdekében, úgymond, vándorbotot vett a kezébe. Saját szakállára fedett

vagy fedetlen gépkocsit bérelt, amit péntek este megrakott áruval, és másnap hajnal pirkadtával a lemergi, iváno-frankovszki, csernovici, a szomszéd megyék városaiba, mint Dolina, Számbor, Sztrij, Járemcse stb. hajtott, két napra letáborozott, s ott árusított, hogy a normatívákön felüli árumaradványból „letornázzon” valamicskét, és jobb fizetéshez jusson. Eközben rettegetek a lopásoktól, fagyoskodtak, álmatlankodtak és koplaltak, mint a kóbor kutyák, mert nem volt kire hagyni a portékát egy percre sem. Ha jól kifogták az időpontot, jó forgalommal tértek vissza, ha nem, akkor a közeli hetekben újra kellett próbálkozni. Magában az oda-vissza megtett 300–400 kilométeres út nem volt egészen veszélytelen. Hiszen volt olyan alkalom, nem egyszer, hogy az egész havi forgalmukat vagy még attól is többet hozták magukkal, amit bármelyik percben elrabolhattak tőlük a hosszú 8–10 órás utazás alatt. Az így szerzett fáradtságról, a félelmek okozta feszültségről már jobb nem is beszélni. És tették ezt legtöbbször azért, mert korábban valaki kikényszerítette elődeiből azt a „normát”, amit később mások számára már kötelezővé tettek; az újak nem tudtak, és nem mondhattak nemet amiatt, hogy elismerésben részesüljenek.

Az ipari vállalatok jó minőségüként legyártott termékeire kereslet nem növekedett a lerakat és a lakosság igényeivel, lehetőségeivel arányosan, amihez ráadásul a járásközi nagykereskedelem szakosodása is hozzájárult. Ennek következtében nem annyira a lerakat raktáraiban, mint a kiskereskedelem üzleteiben, különösen az iparcikkekből óriásira duzzadtak a maradványok, és messze meghaladták az áruforgalmi tervhez szükséges optimális mennyiséget. Mindezek egybevéve, meg a kedvező banki kölcsönkamatok, a megfelelő tárolási feltételek hiánya miatt a termékek erkölcsi és fizikai elértéktelenedéséhez, valamint komoly veszteségekhez vezettek, aminek a levét leginkább a kiskereskedelem, de még ott is az üzlet dolgozói itták meg, mert a leírásokat legtöbbször az ő rovásukra bonyolították le, mondván, hogy az áru minőségromlása az ő felelőtlenségükből fakadt.

Az lerakaton véghez vitt szakosodás egyik napról a másikra természetesen nem hozta meg a gyümölcsét. Az a tény pedig, hogy a fuvarozó vállalat és a lerakat a megyei fogyasztói kereskedelem egyenrangú egységének számított, csak növelte a gondokat, mert a gépkocsivezetőnek nemcsak áruszállítással kellett foglalkoznia, hanem mennyiségileg és minőségileg át kellett vennie, majd leadnia az üzleteknek a gépkocsira felpakolt terhet, azaz teljes mértékű áruexpedicionálással kellett kiszolgáltatnia a lerakatot. Ez pedig azt jelentette, hogy teljes mértékű felelősséggel tartozott a szállítandó termék mennyiségéért és minőségéért, azaz a fuvarvállalatnak meg kellett téríteni nemcsak a szállításból, de a figyelmetlen áruátvételből és leadásból eredő veszteségeket egyaránt. Mindez hihetetlenül lelassította, feszélyeztette és időigényessé tette a folyamatokat, ami még azzal tetőződött, hogy a gépkocsivezető üresen nem térhetett vissza, a visszaúton meg kellett rakodni az autót üres göngyöleggel, rekeszekkel, raklapokkal, zsákokkal, hordókkal – tárával. Ellenkező esetekben pedig dokumentáltan igazolnia kellett az üres járatot.

Az utóbbi következtében gyakran elég forró helyzetek alakultak ki a „szentháromság”, a lerakat – kiskereskedelem – fuvarozók keretében. Az áruszállítással járó fuvar költségek, amelyekben benne voltak az üresjáratok költségei is, tetemesre duzzadtak. Az így létrejött rossz munkafeltételek: túlórázás, fizikai és szellemi megterhelés stb. tűrhetetlen állapotokat és elviselhetetlen ellentétet szült, ami csödközeli helyzettel párosult. Mindez, komoly kihívás elé állította az árulerakat vezetését.

Így született meg 1968 nyarán a lerakaton az összevont áruexpedíció megszervezése V. I. Ferkó igazgató javaslatára, amely az első látszatra ugyan nevetségesnek tűnt, de mint kiderült, a későbbiekben nagyszerű és hatékony módszernek bizonyult, aminek következtében a hiányosságok sora felszámolódott, és mindössze véletlenszerűvé vált.

A 8–10 anyagmozgatót, akik azelőtt az egyes raktárakhoz voltak kötve, összevonták. Az összes áru ki- és berakodását az expedíció vezetője irányította, Mivel az anyagmozgatók teljesítménybéren voltak foglalkoztatva, ezért azok valós mivoltáért is kimondottan ő volt a felelős. Az expedíció megszervezésének a lényege abban állt, hogy az üzletvezetők által kiválogatott, azaz megrendelt és majd kiszámlázott árut már nem a gépkocsivezetők járták sorra összegyűjteni a raktárakból, hogy azokat felrakodhassák, hanem a lerakaton külön erre a célra kijelölt személy, azaz expedíció vezetője volt, aki megszervezett zárt helyen, attól függően milyen termékről van szó, rekeszekben, raklapokon, vízhatlan zsákokban, állványokon összevonta az elszállításra váró terhet. Majd ezeket a cél és útirány szerint csoportosította. Ugyanis a raktárak nemcsak számlával, de külön kemény bútorkartonból készített jegyzékkel is ellátták az elszállításra váró árutömeget. Ezen a címkén fel kellett tüntetniük a számla számát, a rendeltetési helyet stb., ami lényegesen megkönnyítette, felgyorsította a gépkocsivezető–expeditőr munkáját úgy az árú átvételekor, mint leadása idején. Mindez serkentően hatott ugyan a technológiai folyamatokra, de az évtizedes tervgazdálkodás eredményeként továbbra sem szüntette meg a lakosság több alapvető élelmiszerrel, iparcikkal, és az állatok takarmánnyal való ellátási gondjait.

A göngyölegek szállításának fuvardíját a szovjet kereskedelemben általában a szállítás-megrendelő fizette. Az árulerakat esetében, mivel bérelt fuvarszközökről volt szó, ez azt jelentette, hogy ő fizetett, de az üvegszállításért a fogyasztási szövetkezet részére eső részt behajtotta. Másképpen zajlottak az elszámolások, amennyiben az árulerakat vasúti tehervagonokban szervezte a szállítást. Ebben az esetben a címzettnek nemcsak az üvegek és rekeszek árát vetették ki behajtásra, hanem a vasúton történő szállítási díjat, a 0,04 százalékos, megengedett, szállítással kapcsolatos veszteséget és az idejében visszaszállított üvegekért a 1,5–2,0%, úgynevezett bonuszt, amelyet a kereskedelem egy külön számlán összegyűjtött össze.

Amikor az expedícióban összegyűlt a megrendelt és elküldésre váró áru, megtörtént az útvonal kijelölése és a gépkocsi telefonon való megrendelése, majd rakodása, amely gyakran egy negyed- vagy félóra alatt lebonyolódott. A gépkocsik ki- és berakodását kézi erővel, helyéről elmozdítható, gurulós és görgős futószalagon, Rokla típusú kézi és GAZ benzinmotoros emelőkkal végezték, mondhatni nagyobb fennakadások nélkül. A két járás fogyasztási szövetkezeti üzletei ezzel lényegesen rugalmasabb ellátáshoz jutottak, így a nagyobb panaszok egy időre enyhültek, de a gépezet tökéletesen soha nem működött. Ennek ellenére néhány hónap leforgása alatt a lerakat szabályszerű zárandokhellyé vált a kis és nagykereskedők számára a megyében.

V. I. Ferkó szolid és kissé visszafogott természetű ember volt, leginkább befele mosolygott, és amikor az egyik alkalommal összefutottunk az expedíció előtt, beszédbe elegyedtünk, kissé kedélyesen, de szerényen jegyezte meg: „Na, látod! Ki gondolta volna?!” Mindössze ennyi volt, amit az ötlete sikerének méltatására szentelt, amiből azt a következtetést vontam le, hogy biztos lehetett a dolgában, mielőtt hozzáfogott a dolgok ésszerűsítéséhez.

1968 augusztusában, egyik alkalommal a titkárnő lihegett utánam, amikor a rakodó rámpán tartózkodtam, hogy menjek gyorsan, mert az igazgató egy nagyon fontos kérdésben régóta keres. Mondom, ezt nem hiszem, mert mindössze néhány perce, hogy kijöttem a szobánkból, és eddig senki nem keresett. De „a főnököt nem szabad vártni” – fontoskodott a titkárnő, ezért „a lovak közé csaptam”, így értesültem tőle személyesen, hogy pár óra múlva a Kijevi Dovzszenkó Filmstúdió dokumentum-filmeket készítő csoportja látogat el hozzánk, az lerakatra, forgatni. Jómagam nem örültem az esetnek, mert nekem és a szaktársaim számára több hónapra elhúzódó, meg nem fizetett munkát jelentett, mint azt előre éreztem.

A film az egész megyéről szólt, de oroszánrészét mégis a lerakat területén forgatták. A film felvétele óriási hercehurcával járt. Például a rőfös árú bemutatására volt berendezés, ám ez a filmeseket nem elégítette ki. Ezért a diszterem színpadának falához teljes szélességében futballkaput építettünk, amin keresztül átdobáltuk az anyagokat, de mivel fekete-fehér filmre forgattak, többször át kellett rendezni a bemutatót, mert rosszul nézett ki a filmen a rendeltetés szerinti csoportosítás. Az átrendezéskor bosszúságomban nagyokat mulattam, ugyanis a látvány kedvéért a finom és tarka selyem mellé egyszínű télikabát szövet került, mert egymáshoz közel színben jobban domináltak a fekete-fehér felvételen. Így és hasonlóképp váltogatták egymást a „jobbnál jobb” árucsoportosítások, amit csak kellő derűvel lehetett elviselni.

Végül 1968 októberben „Szigorúan grafikon szerint” címmel befejezték a dokumentumfilm forgatását, amely 2–3 év múltán mutattak be a tévében. Erre nagyon jól emlékszem, mert közvetlenül a forgatás után jelent meg a legelső írásom ezzel kapcsolatosan, ugyanezzel a címmel a „Kárpáti Igaz Szó” hasábjain, aminek nagyon örültem, annak ellenére, hogy mindössze tíz-tizenöt sorból állt az egész tudósítás. Ezt a tudósítást a többi később kiadott anyagaimmal együtt sok éven át a munkahelyi íróasztalom fiókjában őrizgettem. Aztán a rendszerváltást követően valaki megviccelt, mert a legelső és még néhányat kiemelte belőle. Így tündek el akkoriban vállalatunk üzleteinek nyitvatartási grafikonjai is, amiket hosszú éveken át gondosan gyűjtöttem. Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy a több hónapos felesleges munkáért és rengeteg túlóráért végül a filmstúdiótól három rubel hatvan kopejkát kaptam, ami kétnapi háromfogásos ebédet jelentett a lerakat olcsó étkezdéjében. Hasonló „végkielégítést” kapott a filmgyártól Pohareczki Ödön szaktársam is, és a végén kiderült, mi még jól is jártunk, mert mások sokkal kevesebbet kaptak.

A járási fogyasztási szövetkezet kereskedelmi hálózatának műszaki bázisa is lassan izmosodni kezdett. Így a nagyobb és felszereltebb falusi üzletek megjelenése egyre inkább felszámolta a helyi lakosság kiszolgáltatottságát a városiak előtt, akik felfedezvén a lehetőséget, mind gyakrabban ruccantak ki egy-egy divatos holmiért a környék távolabbi áruházaiába, amivel a falusi boltosok iparcikkeket árusító nomád életmódja lassan megszűnt. Így a falusi szövetkezeti kereskedelem az államinak kézzel fogható versenytársává kezdett válni, de a kibontakozást a hatalom központosítása erős korlátok között tartotta. A szabad kereskedelem csak elvileg létezett, nagyon szűk korlátok között. Ilyen feltételek között még nagyobb elismerés illeti egy-egy újítást, ésszerűsítést.

Az 1960-as évek elején az Árulerakat szakosodása, a későbbiekhez arányítva, elég szűknek mondható, mert mindössze öt-hat raktárból állt. Ezek irányítását is csak két-három szakember végezte. Ezen gondok megoldása a továbbiakban V.

I. Ferkó áruismerő vállaira nehezedett. Ő volt az, aki, amint az igazgatói megbízatást kézhez vette, hozzálátott előbb az elméleti, majd a gyakorlati megoldások kivitelezéséhez.

V. I. Ferkó a Beregszászi Járasközi Áruleraktnál 1978-ig dolgozott. A nagykereskedelmi áruforgalom elérte 25,2 millió rubelt. Az érdekesség kedvéért megemlítendő, hogy ebben az évben a lerakat által benyújtott és „besepert” szankció összege meghaladta a 170 ezer rubelt, ebből a szállítási feltételek: a kiutalt árutételek mennyiségének le nem szállítása és szállítási határidők megszegéséért 120 ezer rubel, a minőségi normatívák: szabványok, műszaki paraméterek stb. megszegéséért pedig 58 ezer rubel volt.

V. I. Ferkót az igazgatói székből J. A. Malcsickij, aztán Belian Mihály, majd Nagy Pál követte. Erre az időre az árulerakat feladatkörének és áruszállításának, valamint árutárolási gondjainak javarésze már megoldódott, de mivel a szerteágazó gazdasági-politikai tevékenység nem volt gondok nélkül, maradt bőven tennivalójuk. Ezek hol az árulerakat alárendeltségének megváltoztatásából, hol az árufelhalmozódásból, hol pedig a hiánycikkek gyártásából és szállításából eredtek.

V. I. Ferkó igazgató érdemét a szervezési újításokban látom, s abban, hogy olyan ötletcsomag bevezetésével rukkolt elő, amelynek előnyéről meg tudta győzni a lerakat, de még inkább a járási fogyasztási szövetkezet, a fuvarozó vállalat dolgozóit, különösen a megyei fogyasztási szövetkezet vezetőségét. Mert nem szabad megfedkezni, hogy a bevezetett újítások többsége eleinte némi forgalomkieséssel és lassulással járt, s ezt nem lehetett elkendőzni, érte vállalnia kellett a felelősséget. Az igazgató által javasolt és felállított „minőségellenőrzési fal” – amely később külön osztállyá nőtte ki magát, s Pohareczki Ödönre bízta, mert őt találták a legalkalmasabbnak erre a posztra – eredményeként a szállítók hamar megéreztek a felelőtlen termelésük következményeit. Persze azt a kárt, amit szerződésszegésük révén „megtermeltek”, kötbérek fizetésével nehezen lehetett megtéríteni, de a lerakat még így is nagyszerűen profitált ebből a tevékenységből. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy előfordult: az elmaradt áruforgalmi terv mellett a bevételt túlteljesítették, ami bizonyos óvatosságra készítette a vezetést.

Ugyanakkor a járási fogyasztási szövetkezet, s a neki alárendelt vállalatok és üzletek ebből a nyereségből csak keveset tudtak lecsípni, mert kis egységekből álltak. A jogi követeléseiknek csak aprólékos, fárasztó munkával szerezhetek volna érvényt, ehhez keveseknek fűlt a foga. Ugyanis állandó szerződéses viszonyban állt a lerakat a járási fogyasztási szövetkezetekkel, s ezért tartottak a jogi és másfajta megtorlásoktól. Például bizonyos prioritások, presztízsek elvesztésétől, valamint a szankciók benyújtásától, bizonyos a keresletnek kevésbé örvendő termékek – amiből a raktárban volt bőven – központi elosztásától, amelyek negatívan befolyásolhatták amúgy is nem túlzottan ragyogó gazdasági helyzetüket. Máskülönben a járási fogyasztási szövetkezet jogi követeléseinek kevés fogamatja lett volna, mivel egy megyei szervezethez tartoztak. A felmerülő vitákat a fogyasztási szövetkezet saját döntőbírása tárgyalta volna, amely aligha szankcionálná a vitás eseteket. A felmerült ellentétek a közös rendezvényeken elhangzó szócsatákban oldódtak fel.

A másik fontos tényező az a tény volt, hogy a vállalat sok olyan lehetőséggel rendelkezett a kiskereskedelem forgalmának növeléséhez, amelyek nem tartoztak a szerződések keretébe. Sokat nyomott a latba, hogy a lerakat szakembergárdája üzletelése révén rengeteg olyan áruhoz jutott, amellyel saját belátása szerint rendelkezett. Komoly nézeteltérések esetén a járási szövetkezetek üzletei ezektől

eleshettek volna. Így gyakran voltak kénytelenek megbékélni a kialakult alárendelt helyzettel vagy függőséggel.

A Beregszászi Járásközi Árulerakat felfelé ívelő fejlődési görbéje szinte egybeesett V. I. Ferkó élete delelőjével, aki a szocialista tervgazdálkodást, a két járás kiskereskedelmi vállalatait új tartalommal telítette meg, amiért életében nagy elismeréseket nem kapott. A pártszerveknek, nem kevésbé elvbarátainak, akiket kitartó hűséggel szolgált, nagyobb elismeréssel kellett volna adózniuk az érintett életében. Nem kevésbé adósok azok is, akik az általa felépített ingatlanokat használatbavételi engedéllyel mára megkapták, legalább egy megemlékezés erejéig.

A lerakat dolgozóiról egy turistaút alkalmával készült fotó 1984-ből

A nagy- és kiskereskedelem ekkor tehát fejlődésnek indult, ha nem is mindig helyes irányba. Ennek egyik valódi oka az infrastruktúra rossz állapota, a közgazdaság helytelen összehangolása, és az információ, mint tartalék lehetőség helytelen, nem kellő értékelése. Ez részben olyan lépésekhez vezetett, mint pl. az új önkiszolgáló üzletekhez, az eladótérnél nagyobb területű raktárhelyiségek építése, ami nem más, mint felesleges pénzkidobás. Tehát még az önkiszolgálás, mint új kiszolgálási forma sem hozta meg a kellő sikert és hatékonyságot. Ezen csak tovább rontott a szocialista tervgazdálkodás és a központilag szervezett áruelosztási rendszer, aminek következtében a fogyasztási szövetkezetek üzleteinek árumaradványa évről évre növekedett. Ez végső sorban nem lett volna baj, ha az áruválaszték és annak minősége a fogyasztók keresletének, igényeinek megfelelően alakul. Már lényeges eredményt lehetett volna elérni az információcsere révén, ha legalább horizontális szinten, vállalatokon belül erre kellő figyelem irányul. Ha vállalaton belül szabadon, korlátok nélkül cserélhettek volna az üzletek, biztosan sokkal kevesebb áru halmazódik fel a raktárakban. Viszont az erős kontroll, az ügyintézés bürokráciája, az ösztönzés és bizonyos eszközök hiánya ezt nem tették lehetővé. Olykor a legegyszerűbb ilyen irányú törekvés is nevetséges kudarcba fulladt, vagy ha mégis átmeneti sikerrel járt, akkor erőn felüli akarásba került, amihez a következőkben a kezdeményezőnek már nem volt egyáltalán kedve. Így minden maradt a régiben. Ezért feltehetően hiába lettek volna kiváló állapotú fuvareszközök, még a minőség ellenőrzési tűzfal is inkább a helyi jövedelemszerzést segítette, mintsem az átfogó, minőségi árutermelés gondjait. Holott voltak

lehetőségek, amin szigorításokkal igyekeztek változtatni, ám ez gyakran ellenkező hatást ért el. A termelő vállalat, ha valamilyen oknál fogva (rossz áruminőség, szállítási kötelezettségek megszegése) megbüntették, a továbbiakban tárgyi okokra hivatkozva megtagadta a szerződésben foglalt szállítási feltételek maradéktalan teljesítését. Ennek jogi következménye és felelőssége alól a termelőknek gyakran sikerült kibújni. A kisebb vállalatok, akik nem rendelkeztek jogi szakemberrel, jogtanácsossal, vagy talpra esett áruismerővel, a jogi lehetőséggel nem is nagyon tudtak mit kezdeni, és a nagyokra bízták a sorsukat.

Az elavult műszaki bázis, s itt az autóipar által kibocsátott fuvareszközökre gondolok, sem tette lehetővé a termékek gyors célhoz juttatását, mert a közutak olyan állapotban voltak, hogy a feladat kivitelezése szinte lehetetlennek látszott, vagy pedig elhúzódott.

Az idő folyamán a további szakosítások üteme is lelassult, de nem zárult le teljes egészében, mert 1990 elejére 14–15 raktár működött, amelyek majd mindegyikéhez külön szakembert, áruismerő-üzletkötőt társított a vezetés, annak érdekében, hogy az eladás és vásárlás a lehető legnagyobb összhangban történjék.

V. I. Ferkó érdemének tulajdonítom azt is, hogy hosszú éveken keresztül egy soknemzetiségű vállalatot nagyobb ellentétek nélkül vezetett, amihez kétségeket kizáróan hozzájárult vezetői rátermettsége, és nem utolsósorban intelligenciája. Persze nem zárom ki, hogy úgy a kicsik, mint a nagyok között voltak kisebb-nagyobb, rejtve maradt súrlódások és koccanások, de azért ne felejtsük el, hogy ehhez lényegesen hozzájárultak a diktatórikus rendszer szigorú törvényei is, amelyek nem tűrték a nemzetiségi ellentéteknek – amelyek egyidősek a nemzetiségek születésével – még a gondolatát sem. Mint minden embernek, természetesen neki is voltak hibái, de ezeket az általa elért erények elhomályosították.

Befejezésül még egy vele kapcsolatos történet: a szükséges munkaerő toborzása és a munkahely betöltése során a jövődöbéli alkalmazotthoz az első kérdése sosem az volt, hogy „Tagja-e Ön a kommunista pártnak?”, hanem az: „Mi a hivatása?” és „Milyen végzettséggel rendelkezik?” (A dolgozat kimondottan szóban elhangzottakon alapul, ezért az esetleges apró pontatlanságokért az érintettek szíves elnézését kérjük.)

Beregszász központja ma

interjú

Marik Sándor

A matematika kulcskérdése az érdeklődés

Beszélgetés Gát György matematikussal, főiskolai intézetvezetővel, az MTA doktorával

Új akadémiai doktora van a Nyíregyházi Főiskolának. Gát György, a Matematika és Informatika Intézet igazgatója 2009. december 9-én vette át az MTA doktora tudományos cím odaítélését tanúsító oklevelet az Akadémia dísztermében rendezett ünnepségen. A cím a hazai kutatói előmenetel egyik legfontosabb mérföldköve. Az nyerheti el, aki korábban kutatói életpályája során doktori fokozatot szerzett (PhD), kutatói tevékenysége, szakmai elismerése és publikációi továbbra is töretlen ívet mutatnak. Az odaítélés követelményrendszere egyedülállóan magas: közel száz szakember feladata egyetlen doktorjelölt értékelése. Az eljárásban a pályázó tudományos, szakmai tevékenységét tudományterületének tudományos bizottsága értékeli, az illetékes tudományos osztály, a bíráló bizottság és a Doktori Tanács részvételével. Az eljárás további részében szakértők bevonásával értékelik a jelölt munkásságát a tudományos bizottságok, osztályok és a Doktori Tanács előterjesztői, valamint a hivatalos bírálók. Gát Györggyel a disszertációról, életútjáról, és a matematika időszerű témáiról beszélgettünk.

– *A doktori értekezés címe: „Walsh, Vilenkin és trigonometrikus rendszerre vonatkozó egy- és kétdimenziós Fejér-közepek konvergenciakérdései” – tehát az analízis témakörébe tartozik, függvényekkel foglalkozik. A szakmai részletek helyett arra kérem, vázolja fel kutatásainak lényegét azok számára, akik nem szakértői a matematikának.*

– Elméleti matematikus vagyok, kutatásaim ebből fakadó témákhoz kötnek. Természetesen az elméleti eredmények alapján rendre fontos gyakorlati alkalmazások születnek. Az én munkám azonban csak az elméleti alapok fejlesztéséig terjed, a további építkezéssel már mások foglalkoznak. Ha köznapi nyelvezettel, nem szakszerűen írom le kutatásaim lényegét, az nem teljesen fedti a valóságot, de tükrözheti viszonylag jól. A matematika általam művelt ága függvényekkel foglalkozik, amit „lefordítva” kapcsolatoknak nevezhetünk. A valóságban rengeteg kapcsolat van,

amelyeket nehéz vizsgálni, előre jelezni – első sorban a bonyolultságuk, s így költségességük miatt. Én a matematika eszközeivel e bonyolult kapcsolatokat átláthatóvá, egyszerűvé, tehát vizsgálhatóvá teszem. Megemlítek néhány alkalmazást, amelyek révén megérthető, miért is érdemes szakterületemmel, az approximációelmélettel, foglalkozni. Ennek alkalmazásával válik lehetővé például a számítógépes arcfelismerés, lehet könnyen és gyorsan feldolgozni ujjnyomatokat, készíthetők titkosítási algoritmusok, „receptek”. Van egy olyan elágazás is a gyakorlatban, amely abban segít (matematikai módszerek alkalmazásával), miként lehet egy nagy tömegben (például repülőtéren, nagygyűlésen) gyorsan, hatékonyan felismerni egy embert, akit keresünk. Ezek tehát alkalmazások, amelyekkel magam nem foglalkozom, de az elméleti lehetőségek kiterjesztésével hozzájárulok a gyakorlati eredményekhez. E ponton alkalom nyílik annak kifejtésére, hogy bizonyos tudományágakban, vagy azok egyes részeiben – így a matematikában – nem szükségszerű, hogy mindenáron az azonnali alkalmazás lehetősége lebegjen a szemünk előtt. Számos elméleti eredményről csak sokkal később, évtizedek, akár évszázadok után derül ki, hogy segít megoldani valamely gyakorlati problémát. Úgy tűnik, e tekintetben most a matematika nagyon „előreszaladt”.

– *Mit ért ez alatt pontosabban?*

– Nagyon sok új kutatási terület van, amelyeknek egy részéről nem is tudjuk, lesz-e egyáltalán gyakorlati alkalmazásuk. Mostanában húsz-harminc évenként duplázódik az emberiség rendelkezésére álló matematikai tudás. Egyre több mindent találnak ki. Van, amit azonnal alkalmazni is lehet, másokat viszont nem, de azokra sem lehet azt mondani, hogy eleve haszontalanok. A matematikának az a része, amivel foglalkozom, a függvénytan elég réginek mondható, s főképpen az alapkérdések nagyon régiek. Most változóban van a helyzet: sok – 30, 50, vagy akár 100 éves – matematikai eredmény gyakorlati alkalmazási lehetőségét éppen mostanában találjuk meg. Az előbb említett példák fényesen igazolják ezt. Azonban az ellenkezője is előfordul: a matematikát nagyon erős kihívás éri a gyakorlat részéről, hogy oldjon meg valamit, és nem tudja. Az informatika, számítástudomány nem fukarkodik a fogós kérdésekben. Mondok egy egyszerű példát. Ismert, hogy a prímszámok azok a természetes számok, amelynek pontosan két osztója van a természetes számok között (maga a szám és az 1). Mondjuk, a 6 prímszámokra felbontva 2-szer 3. Kézenfekvő, egyszerű kérdés, hogy ha van egy megfelelően nagy számunk, hogyan lehet azt hasonlóképpen felbontani prímszámok szorzatára. Középiskolai tananyag az algoritmus, amellyel szépen végig próbálják, egyesével, lépésenként. Csakhogy ezzel az a baj, hogy túlságosan lassú. Ezért régóta intenzíven kutatott kérdés, van-e gyorsabb megoldás. Eddig nem találtak. Ez azért nagyon fontos, mert abban a pillanatban, amikor kiderülne, hogy valóban lehetne eredményt elérni gyorsabban is, nagyjából az összes digitális biztonságra alapozott matematikai rendszer összeomolhatna. Tehát például a banki rendszerek, és más elektronikus rendszerek, amelyek védelme arra alapozódik, hogy nincs gyorsabb algoritmus. Így függ össze egy elméleti matematikai probléma megoldása a gyakorlattal – nagyon leegyszerűsítve.

– *És mi, magyarok, híresen jó matematikusok sem tudunk előállni egy jó megoldással... Valójában hol állunk, mi most a matematika mezőnyében?*

– Bizonyára arra gondol, hogy volt idő, amikor például egy kombinatorikai tan-szék létrehozása Amerika valamely jó nevű egyetemén azzal a kérdéssel kezdődött, hogy megvan-e az alapító magyar professzor. Vagy arra a nagy generációra, amelyik a két világháború között szerte a nagyvilágban fémjelezte a magyar matematikai iskolát. Az ilyen látványos megnyilvánulások ma ritkák, de a magyar matematika ma sem szégyenkezhet, kiváló koponyák dolgoznak itthon is, és a híres mate-matikai központokban is. Aggódásra persze van ok: komoly átrendeződés zajlik a matematika világában. Mások, vagy mások is kutatják a matematikát, mint – mondjuk – akár 20–50, vagy 100 éve. Zajlik egy komoly átrendeződés, elég csak az indiai, a kínai matematikusok új eredményeire utalni. Az átrendeződés nem válik a javunkra, sajnos, kezdünk hátrább szorulni.

– *Mi lehet ennek az oka?*

– Az okot az oktatásban, első sorban az általános, a középiskolai oktatásban látom. Sok minden alapvetően megváltozott, és nem minden az előnyére. Nem mondom azt, hogy a változásokat teljesen el lehetett volna kerülni, hiszen közben nagyot változott maga a környező világ is, egy világtrend részesei vagyunk. A gon-dokat növeli a magyar felsőoktatás átalakítása, amely nem az én ízlésemnek való. Nem igazán szerencsés irányt vett, miközben változásokra valóban szükség volt. Ami megítélésem szerint ma hiányzik a magyar felsőoktatásból, az az elmélyült, kemény munka megkövetelése, megkövetelhetősége. További megválaszolásra váró kérdés, valóban, igaz-e, hogy nem a legkiválóbbak választják a tanári pályát. Sze-rintem kiváló tanáregyenységek ma is vannak, de azt látni kell, hogy a társadalmi átalakulások már hosszabb ideje nem kedveznek a pedagógus pályát választóknak. Nagyon sokat veszített ez a réteg társadalmi és anyagi megbecsülésből, tekintélyből, összességében a létbiztonságból. Sok helyen egyáltalán eszköztelenek a tanárok – rémítő dolgokról lehet hallani, mik történhetnek meg az iskolákban. Ez mind visszahat a színvonalra, témánk szerint a matematikára.

– *Visszatérve a disszertációjára: három személy, nyilván matematikus nevét említi az értekezés címében. Kik ők, mikor éltek?*

– Joseph Walsh amerikai matematikus, aki Bostonban, Párizsban, Münchenben tanult, mielőtt egyetemi tanár lett. 1937–42 között a Harvard Egyetem matematikai tanszékét vezette. Nevét viseli többek között a Walsh-függvény. Naum Jakovlevich Vilenkin orosz matematikus, a kombinatorika szakértője. Egyetemi tankönyveiből generációk tanultak szerte a világban, így Magyarországon is. Sokat tett a matema-tika népszerűsítéséért. 1950-től negyven évig tanított a Moszkvai Állami Egyetemen. Párhuzamosan kutatták, s kettőjükéről nevezték el azt a matematikai rendszert, amellyel én is foglalkozom. Fejér Lipót a múlt század egyik legjelentősebb matema-tikusa. Körülötte és Riesz Frigyes körül alakult ki a világhírű magyar matematikai iskola. 1911-től csaknem fél évszázadon át a Budapesti Tudományegyetemen taní-tott. A róla elnevezett Fejér-tétel a Fourier-sorok összegezhetségére vonatkozik, a Fejér-közepek pedig bizonyos átlagokat jelentenek. Csak érdekességgként említem, Fejér Lipót munkássága olyan jelentős volt, hogy a külföldi matematikusok közül többen csupán azért tanultak meg magyarul, mert eredetiben akarták olvasni a gondolatait, könyveit, holott a matematikai szakcikknek döntő többsége már akkor is angolul jelent meg. Azonban nem csak a matematikusok tartják kiemelkedő személyiségnek. Például Ottlik Géza író, műfordító így emlékezett rá: „Kívülállónak

nem lehet elmondani, hogy milyen volt Fejér Lipót. Óriás volt. Földöntúli vigasztalás a pusztá lénye. Aki nem ismerte, az valamit nem tud a világról, és sohasem fogja megtudni.”

– *Hogyan, mikor kedvelte meg ön a számok világát?*

– Jó, hogy így kérdezi, és nem a matematikát említi, ugyanis hatéves koromtól számítom a „kapcsolatot”. Már első osztályos koromban hatással voltak rám a számok. Ezt nem úgy kell elképzelni, hogy valami csodagyerekként olyasmit tettem, amit mások csak öt-tíz-húsz évvel idősebben. Egyszerűen éreztem, hogy ez nekem tetszik, szívesen foglalkoznék számokkal. Minden ebbe az irányba vitt. Matematika tagozatra jártam a középiskolában, és elméleti matematikusnak készültem az egyetemen, ahová a Kürschák József Matematikai Tanulóversenyen elért eredmény alapján felvételi vizsga nélkül jutottam be. Soha nem volt teher a feladatmegoldás, inkább pihentetett, kedvemet leltem benne. Amikortól lehetett, részt vettem a matematikai versenyeken, rendszeresen beküldtem a megfejtéseket a Középiskolai Matematikai Lapok szerkesztőségébe. Szerintem ez nem furcsa, csak ritkább, mint ha valaki kis srác korában focizik, vagy lepkét gyűjt. Én matematikával foglalkoztam, ez érdekelt.

– *Gyakran előfordul, hogy egy példakép, egy tanár, vagy idősebb diák van hatással valakire a pályaválasztás során. Az ön esetében volt ilyen?*

– Igen, volt. Marton Kálmán tanáromra így emlékszem. Ő szerzetes volt, szerzetes-tanár Esztergomban. Úgy jellemezném, hogy nagyon kemény, egyszersmind következetes, végtelenül korrekt. Művelt ember, aki fejlődést indukált diákjaiban, bennem mindenképpen. Nemcsak követelt, mindig éreztük a segítőkészségét is. Azt is hozzátehetném, hogy ő számomra példakép. Nem mondom, hogy ma már nincsenek ilyenek, de ha vannak is, nagyon kevesen. A jó tanárok varázsa mostanra megkopott, aminek sok oka van – a miéltre adandó válasz alighanem túlterjedne beszélgetésünk keretén. A másik meghatározó számomra a már említett Középiskolai Matematikai Lapok, a KÖMAL volt. Azt én rongyosra forgattam. Ráadásul ennek nem az a lényege, mint gondolni lehetne, hogy az ember megoldja a feladványait – az vagy sikerül, vagy nem. Megoldhat tízet, százat, vagy még többet, de nem maga a megoldás a lényeg. Sokkal értékesebb az az út, az az idő, amit az ember bejár a megoldásig. Amit a feladattal történő birkózással eltölt. Azt szoktam mondani, majdnem mindegy, hogy egy matematikai problémát meg tudsz oldani, vagy nem. Persze jobb, ha meg tudod, mert az sikerélmény, jó érzés. De igazából akkor válsz erősebbé, amikor küzdesz a problémával. Próbálkozol, keresed a különféle utakat. Ez a létező legjobb edzés.

– *Első, és máig egyetlen munkahelye a nyíregyházi főiskola, ahová diplomázásának évében érkezett. Hogyan találtak egymásra az itteni matematika tanszékkel?*

– 1985-ben diplomáztam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Végzősként nagyon szerettem volna felsőoktatási intézménybe kerülni. Szerencsém volt: nem is sokáig kellett keresnem a lehetőséget. Megpályáztam a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola matematika tanszékén egy tanársegédi állást. Itt Varcza Árpád volt a tanszékvezető, akit az előző évben neveztek ki, s éppen csak elkezdte építeni új csapatát. Kutató típusú fiatal matematikusokat keresett. Esetemben tetszettek neki a középiskolai tanulmányi versenyeken elért jó helyezéseim,

a Középiskolai Matematikai Lapokhoz beküldött feladatmegfejtéseim, az egyetemi időszak kisebb szakmai publikációi. Azt gondolta, ilyen előzmények, tehát következetes matematikai érdeklődés birtokában lehet belőlem oktató is, megtalálom a helyem a tanszékén, ahol kutathatok is. Tehát megajánlotta az állást, kedvemre való munkát, igényes szakmai környezetet ígért. Hamar szót értettünk. Még ő is fiatalnak számított, alig múlt akkor negyven. Nem sokkal korábban szerezte meg kandidátusi fokozatát, fogékony volt az új dolgokra. Szakmai területen sem álltunk messze egymástól, ő a kombinatorika kutatásával foglalkozott. Nagyon boldog voltam. Engem itt, Nyíregyházán nagy szeretettel fogadtak. Rengeteg jót kaptam.

– *Meglehet, Walsh, Vilenkin nagy matematikus, de nem lehetett könnyű éppen őket, kutatási témájukat kiválasztani továbbfejlesztésre. Hogyan találta meg kedvenc témáját, amely három évtizede leköti érdeklődését?*

– Az élet adta, véletlenek sorozatával. Budapesten voltam egyetemista és szakdolgozati témát kellett választanunk. Volt egy lehetőség: elmehettem a Csalogány utcába, ahol a SZÁMALK nevű vállalat kisszámítógép főosztálya működött. Itt a főosztály vezetője, Beck György (ma a Vodafone Magyarország vezérigazgatója) adott nekem egy témát, az úgynevezett gyors Fourier transzformáció vizsgálatát. Nagyon sok segítséget, támogatást kaptam tőle, hálás vagyok érte. Ebből a témából írtam a szakdolgozatomat. Ebből a témából írtam néhány cikket, kettőt közösen Beck Györggyel. Erre igen büszke vagyok. Már két évvel később „summa cum laude” minősítéssel tudtam megvédeni egyetemi doktori disszertációm a diszkrét Fourier transzformáció néhány alkalmazásáról. Ezek a vizsgálatok már kapcsolatban voltak a későbbi kedvenc témámmal, de inkább gyakorlati, alkalmazási irányból. – Egy másik forrás: Budapesten még egyetemista koromban rátaláltam a Liszt Ferenc téri idegen nyelvű műszaki könyvesboltra, amit azonnal megkedveltem. Diákszéhez mérten is olcsó, mégis nagyon jó orosz- és angol nyelvű matematikai könyveket lehetett ott vásárolni. Találtam itt – már nyíregyházi tanársegéd koromban – egy orosz nyelvű, a Walsh függvényekkel foglalkozó könyvet, ami nagyon megtetszett. A benne felvetett elméletek, problémák érdekesnek tűntek, elkezdtem gondolkodni rajtuk, próbáltam új gondolatokat kitalálni hozzá. Megoldásaimat elküldtem szakfolyóiratokhoz, és örömmre elég hamar közölték is. Ez tovább inspirált, így haladt a munka (már-már kutatás...) lépésről lépésre. A többit már lehet következménynek tekinteni: ha egyszer találtam egy sikerre vezető jó témát, miért engedném el? Jó döntés volt. Ennek lett továbbfejlesztése a kandidátusi dolgozat, „Vilenkin Fourier” sorok címmel, majd most a Walsh és Vilenkin rendszerekről szóló akadémiai disszertáció. Tehát azt is mondhatnám, hogy egy oktatói pályám kezdetén történt szerencsés szakkönyv-vásárlás alapvetően befolyásolta későbbi szakmai életemet.

– *Varecza Árpád másfél évtizeden át volt a tanszék vezetője, majd a Matematika és Informatika Intézet megalapítója, első igazgatója. Kiépült az a szakmai műhely, amelyet negyed százada elterveztek, s amelyért öt éve már ön a felelős?*

– Úgy vélem, igen. Varecza Árpád következetes volt abban, hogy a tanszéken nem elég csupán oktatónak lenni. Lépést kell tartani a szakmai fejlődéssel, és fontosnak tartotta a részvételt a matematikai közéletben is – mindezekben ő példát is mutatott. Eredményesen ösztönözte a kutatásainkat, néhány éven belül sorozatban szereztünk egyetemi doktori címet, tudományos fokozatot, a tanszék jól szerepelt az országos pályázatokon. 2000-ben nagy változásokat hozott a nyíregyházi főis-

kolák integrációja. Amikor átalakult a szervezet, és létrejöttek az intézetek – így a Matematika és Informatika Intézet is –, meg tudtuk őrizni pozícióinkat.

– Az utóbbi tíz évben sokmilliárdos fejlesztések valósultak meg a Nyíregyházi Főiskolán. Milyenek ma az Intézet feltételei?

– Természetesen intézetünk is részesült a fejlesztésekből, vadonatúj épületben dolgozunk, amelynek kialakításában magunk is részt vettünk. Eszközeink között is sok az új. Ismert, hogy tavaly a főiskola rangos nemzetközi építészeti díjat kapott, elnyerte a „A világ legjobb középülete” Prix Excellence 2009 díjat – ez azt is jelenti, valóban jó körülményeink vannak.

– Milyen helyet foglal el a hazai matematikai műhelyek sorában a nyíregyházi intézet?

– Nyilvánvaló, hogy az Akadémia kutatóintézetével és a nagy egyetemi központokkal nem versenyezhetünk. Nem is ez a cél, hiszen itt nem elméleti matematikusokat, kutatókat képezünk, hanem gyakorlati szakembereket, általános iskolai tanárokat. Kategóriánkban viszont a legjobbak vagyunk. Dolgozik nálunk három akadémiai doktor, két egyetemi tanár, illetve docens, tizenhat főiskolai tanár, szinte minden oktatónak van tudományos fokozata. Intézetünket jegyzik a matematikai tudományos élet számos fontos területén, fórumán. Szakmai elismerés az is, hogy magam külső tagja lehetek a Debreceni Egyetem matematika és számítástudományi doktori iskolájának, ahol témavezetésemmel többen szereztek PhD fokozatot, köztük kollégáim, Blahota István, Nagy Károly, Toledo Rodolfo is – tehát akár azt is mondhatjuk, hogy a harmonikus analízis minőségi szakmai műhelye működik nálunk. Természetesen mást is említhetnék, amiben ismertek vagyunk. Kollégánk, Dömösi Pál, aki szintén az MTA doktora, tanítványaival különféle elektronikai titkosítások matematikájával foglalkozik, és ebben nagyon jók. Ide tartozhat, hogy barátommal, Kovács Zoltánnal 1998-ban a korábbi papír alapú időszakos kiadvány alapjain rendszeressé tettük az Acta Mathematica Academiae Nyíregyháziensis nevű online matematikai folyóirat megjelenését. Ma is mi szerkesztjük, mégpedig nemzetközi csapattal. A lap az Európai Matematikai Társulat szerverén jelenik meg, évente átlagosan két kötetben. Színvonalát jellemzi, hogy a lapot referálják a nagy szakmai figyelőmédiák, a Zentralblatt Math és a Mathematical Reviews.

– Mi a helyzet a diákokkal?

– Az előbbiekből fakadnak a lehetőségek. Aki eleve elméleti, illetőleg a lehető legmagasabb szinten akar foglalkozni a matematikával, nem hozzánk jön. Ez persze nem zárja ki, hogy időről időre legyenek kiemelkedően tehetséges diákjaink. Intézetünknek van olyan kiemelkedő kutatói kvalitásokkal bíró tanára is, Balogh Zsolt, aki itt, a Nyíregyházi Főiskolán, a mi tanszékünkön szerezte első diplomáját. Azonban ez kevésbé jellemző. Diákjaink többsége szorgalmas, ám nem kutatónak, hanem általános iskolai vagy középiskolai tanárnak készül. Nem kimondottan matematikai téma, mégis megemlíteném, hogy az itt tanuló diákság nagyon sokféleképpen rétegződik. Van egy olyan csoport, amelyet különösen becsülök. Ők azok, akik magukat tartják el, és többnyire dolgoznak is a tanulás mellett. Kötelességtudók, igyekvők, ők a legtudatosabbak.

– Mi kell ahhoz, hogy valaki jó matematikussá, jó matematikatanárrá váljék?

– Legfontosabb az érdeklődés, hogy őszintén érdekelje a matematika, az a probléma, aminek megoldásába belevágott. Ha ez nincs meg, ha pusztán kötelességből teszi a dolgát, akkor aligha lesz az átlagosnál jobb szakember. Ezen kívül nagyon hiszek a munkában, a munkamorálban, a szorgalomban, ami folytonos gyakorlást és problémamegoldó gondolkodást jelent. Szokták mondani, hogy a logikai készség elengedhetetlen a matematikához. Igen, szerintem is lényeges, de az valójában csak egy eszköz, egy szerszám. Azt is szokták mondani, hogy egy matematikusnak csak ész kell. Ez nem igaz, a munkát a „legjobb fej” sem spórolhatja meg. De van még itt valami: a megérzés. Igazán sikeres, „nagy” matematikus csak az lehet, aki szerencsés kézzel választ feladatot, mintegy megérzi, mi az, ami az ő egyéniségéhez illik, amit úgy tud kutatni, hogy örömet leli benne, és az esetleges tévutakat sem kudarcként, hanem tapasztalatként éli meg. Ezt nagyon nehéz körülírni.

– *Végül: hamarosan ötven éves; milyennek látja e mérlegkészítésre alkalmas időben személyes szakmai életét?*

– Jó döntés volt Nyíregyházára jönni. Megszerettem a várost, a főiskolát – nem voltak „kanyarok” az életemben. Az elmúlt 25 év alatt számos tárgyat oktattam, első sorban az analízis körébe tartozókat, valószínűségszámítást, statisztikát, absztrakt algebrát, komputeralgebrát is. Közben egyetemi oktatóként is kipróbálhattam magam: csaknem tíz évig a Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma Debreceni Egyetem) analízis tanszékén egyetemi docens voltam, félállásban. Egyetemi hallgatóknak, PhD-aspiránsoknak vezettem analízis gyakorlatot és speciális kollégiumot absztrakt harmonikus analízisből, approximációelméletből, előadásokat tartottam alkalmazott matematikából. Tehát nem lehetett elszűrődni. Személyes előmenetelem elég ütemes volt, hiszen a munkába állásomtól számított tíz éven belül kandidátusi fokozatot szereztem, és főiskolai tanári kinevezésben részesültem, díjakat, ösztöndíjakat kaptam.

– *Befejezésül: milyen fontosabb tervek foglalkoztatják matematikusként és oktatóként?*

– Szakmai téren korábbi kutatásaimra építék. Zygmunt Zalcwasser lengyel matematikus még 1936-ban fogalmazott meg kérdéseket a Fourier sorokkal – tehát kutatási témámmal – kapcsolatban, amelyek máig időszerűek. Ezek bizonyos részleteit a Walsh rendszerekre vonatkozóan a közelmúltban megválaszoltam. Szeretném az eredményeket kiterjeszteni, valamint általánosabb megállapításokat is tenni. Az oktatási területen két jelentősebb tervem van. A hallgatók számára az egyik alapvető kérdés a jegyzethez jutás. Munkatársaimmal azt kezdeményezzük, hogy az intézet oktatói által megírt számos különféle jegyzetet helyezzük el egy egységes, a hallgatók által online módon elérhető számítógépes tárhelyen. Ez azért lenne lényeges, mert bármely hallgató bármely tárgy jegyzetéhez hozzáférne az interneten. Aki fénymásolt már kölcsönként könyveket vizsga előtt, pontosan tudja, hogy ez milyen jelentős lenne. Megfontolásra, vitára szeretném előterjeszteni azt a – más magyar felsőoktatási intézményekben már bevált – rendszert, mely szerint a hallgatók számára a legelső félévben az órák (előadások) látogatása kötelező volna. Ehhez hozzá tartozna, hogy az első félév óráit azonos csoportokban látogatnák, társaik minden foglalkozáson ugyanazok volnának. Szeretném elérni, hogy ebben az időszakban egy-egy senior hallgató, tehát idősebb diáktárs foglalkozzon a csoporttal – nem kizárólag szakmai, hanem más, személyes jellegű problémákkal

is. Ettől azt remélném, hogy azoknak a hallgatóknak, akiknek nehezebb beilleszkedni a főiskola oktatási rendszerébe a középiskolai tanulmányok után, könnyebb lehetne. Jobban odafigyelnének egymásra, könnyebben kialakulhatnának azok a kötődések, kapcsolatok, melyek azután minden bizonnyal elkísérik őket életük későbbi szakaszain is. Tudom, ezek az elképzeléseim ütköznek a jelenleg érvényes tanulmányi és vizsgaszabályzattal, így számos egyeztetést igényelne a rendszer esetleges bevezetése, de megérné.

Totik Vilmos akadémikus opponensi véleménye (részlet): „Gát György disszertációja magas szinten folytatja a magyar sorelméleti kutatásokat. Az értekezésben szereplő eredmények teljessé tesznek több kérdéskört, és nagyon természetesen adódó, néha hosszabb ideig nyitott problémákat oldanak meg modern módszerekkel. Feltétlenül hangsúlyozandó, hogy a jelölt nagyon sok eredménye csak említés szintjén került be az értekezésbe. Ezek együttesen mutatják, hogy Gát György a diadikus analízis egy sokat dolgozó és elismert szakembere. Kiemelendőnek tartom a Marcinkiewicz-Zygmund-féle, több mint fél évszázados kérdéskör megújítását. A disszertáció tartalmaz munkát, minden szempontból megfelel a doktori követelményeknek.”

Névjegy. Gát György Esztergomban született (1961), az esztergomi Dobó Katalin Gimnáziumban érettségizett (1979), az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett matematikusi diplomát (1985). – A Besenyei György Tanárképző Főiskolán tanársegéd (1985), adjunktus (1989), docens (1991), főiskolai tanár (1994). A Nyíregyházi Főiskola Matematika és Informatika Intézetének igazgatója (2005-től). – Egyetemi doktor (1987), kandidátus (1993), habilitált (2000), az MTA doktora (2009). – a Magyar Tudományos Akadémiától Alexits György emlékdíjat kapott (1998), Bolyai János Ösztöndíjas (1999–2001), Széchenyi István Ösztöndíjas (2003–2005). – Nős, felesége Gál Czipra Éva (tanár), egy középiskolás leányuk van.

valóság

Patyán László

Időskorúak Nyíregyházán¹

A kutatás során a 65 éves és annál idősebb korosztályt tekintettük időskorúnak. A felmérés lehetőséget ad három eltérő csoport elemzésére: a *65 év fölötti személyek*, az *időskorút (65 év fölötti személyt) tartalmazó háztartások*, és a *nyugdíjas² népesség* vizsgálatára. A három egymást átfedő, de egyes esetekben lényeges eltérést is mutatható minta megközelítő képet ad a városi idősök, nyugdíjasok helyzetéről.

A demográfiai öregedés jellemzői

A demográfiai vizsgálatok szerint az Európai Unióban és hazánkban is jellemző tendencia a kettős öregedés, valamint az „idősebb idősök” számának emelkedése.

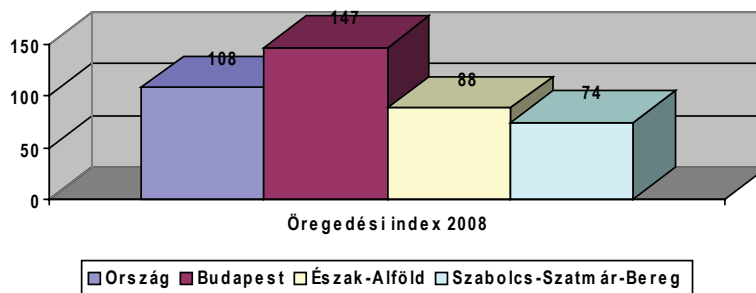
A 65 évesnél idősebb korosztály aránya az Európai Unióban az újabb tagállamok csatlakozását követően sem változott lényeges mértékben. Az unió 27 tagországában jelenleg ez az arány 16,7%, hazánkban 16,2%. Az Észak-Alföldi régió tekinthető hazánk legfiatalabb régiójának, a 65 évnél idősebbek aránya 14,8%. A ráta megyénkben még alacsonyabb, 13,5%-os értéket mutat. A nyíregyházi kutatásban a válaszadók 15,7%-a tartozott a 65 év feletti korosztályba. Az időskorúak magasabb arányszáma jellemzően nagyvárosi jelenség. Budapesten a legmagasabb az időskorúak aránya (24,2%), az öregedési index³ 147. Az öregedési index az Észak-Alföldi régióban is alacsonyabb az országos átlagnál, megyénkben pedig a legalacsonyabb.

1. Folyóiratunk tavalyi harmadik számában közölte a nyíregyházi lakosok életminőségét felmérő 2008-as kutatás legfontosabb eredményeit. A tanulmány ennek a vizsgálatnak a része, a városban élő idősök életkörülményeit tárja fel.

2. Nyugdíjszerű ellátásban részesülő: öregségi nyugdíjban, rokkantnyugdíjban, hozzátartozói ellátásokban részesülő.

3. Száz 14 év alatti lakosra jutó 65 év feletti.

1. ábra: Öregedési index

Forrás: KSH 2008.

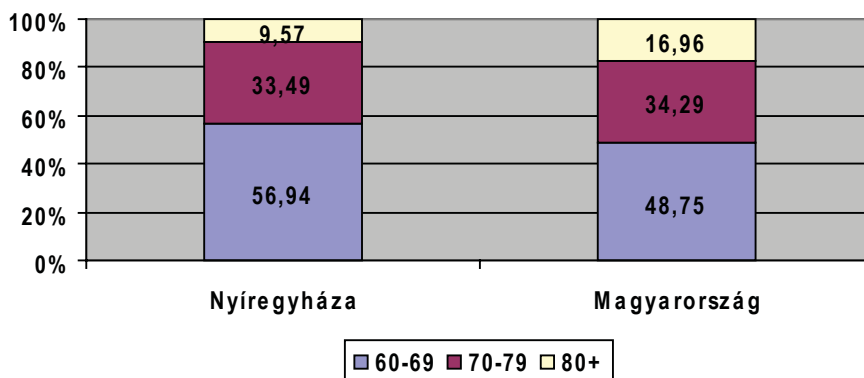
A megye és a régió országostól eltérő adatai a születéskor várható élettartammal is magyarázhatók.

1. sz. táblázat: Születéskor várható élettartam nemenként (év)

	Észak-Alföld	Közép-Magyarország	Magyarország
Férfi	68,19	70,54	69,19
Nő	77,00	77,74	77,74

Forrás: KSH, 2008.

2. ábra: 60 év feletti lakosok aránya korcsoportonként (% , ahol a 60 – x=100%)

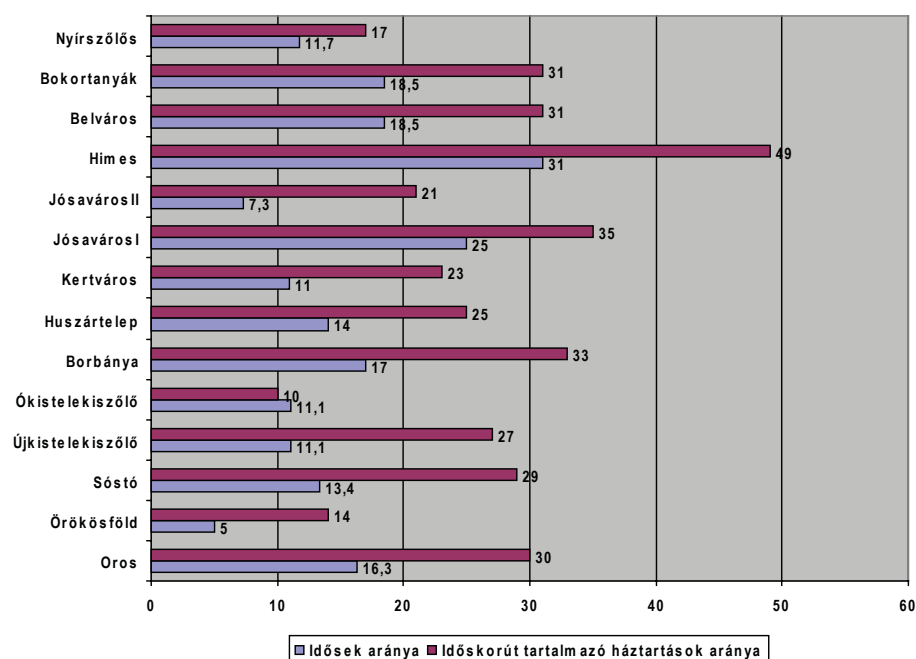

Nyíregyháza tehát fiatalos korstruktúrájú város. A 2007 évi országos adatokkal⁴ összehasonlítva látható, hogy a városi időskorú lakosságban magasabb arányt képviselnek a 60 – 69 év közötti lakosok, míg a nyolcvan év fölöttiek aránya alacsonyabb. A mintába került 282 fő 65 év feletti lakos területi elhelyezkedésének

4. KSH 2007.

vizsgálatához 12 városrészt különítettünk el.⁵ Az egyes területeken így gyakran csak kis számú idős – minta alakult ki, mely mélyebb elemzést nem tesz lehetővé, de alkalmas az időskorúak területenként eltérő arányának megismerésére.

3. ábra: Időskorúak aránya Nyíregyháza város egyes lakóterületein belül (%)

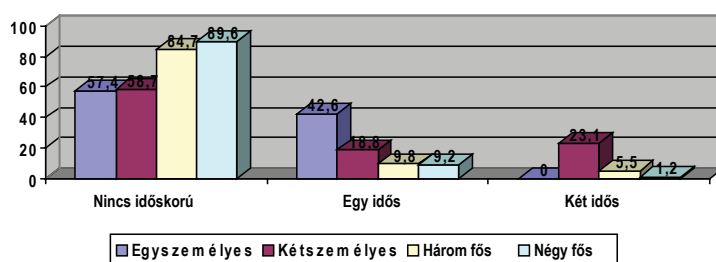

A kérdőívre válaszoló idősök és a háztartások adatait vizsgálva megállapítható, hogy legmagasabb arányban a Hímes - városrészben élnek időskorúak. A városrész a belváros egyik legrégebben épült lakókörzete. Magas még az időskorúak aránya a jósavárosi lakótelep régebben épült részében, a belvárosban, Borbányán és a bokortanyavilágban. Az átlagtól alacsonyabb Örökösfieldön, Ókistelekiszőlőben, a kertváros városrészben, a jósavárosi lakótelep újabb részében, valamint Nyírszőlősben.

A háztartás nagyságának és az időskorúak háztartáson belüli számának elemzésével az alábbi eredményre jutottunk:

5. Oros, Örökösfield, Sóstó, Újkistelekiszőlő, Ókistelekiszőlő, Borbánya, Huszártelep, Kertváros, Jósaváros I, Jósaváros II, Hímes, Belváros, Bokortanyák, Nyírszőlős.

4. ábra: Időskorúak száma a háztartásokban (%)

Az egyszemélyes háztartások 42,6 százalékában időskorú személy él, és két időst tartalmaz a kétszemélyes háztartások 23,1 százaléka. A 2001 évi népszámlálás adatai szerint hazánkban az egyszemélyes háztartásban élők 56 százaléka volt időskorú, míg az idősek 24,3 százaléka élt időskorú társával⁶. Ezek az adatok a szociális szolgáltatások szervezése szempontjából figyelemreméltók, hiszen ezekben a háztartásokban várható fokozottabb igény a szociális gondoskodás, támogatás megszervezésére.

A kétszemélyes háztartások majd ötödében egy időskorú él. Ezen háztartások egy részében idős házastársak élnek együtt, de az egyik fél valószínűleg még nem töltötte be a hatvanötödik életévét, vagy az idős az egyik rokonával, pl. fiával, vagy lányával alkot egy lakóközösséget. A többgenerációs családok számaránya igen alacsony, a vizsgálatba került háztartások mintegy 8,3%-ában élnek együtt egy – két időskorúval a fiatalabb generáció(k) tagjai.

Az időskorúak egészségi állapota

Az életkor előrehaladtával romlik az egészségi állapot is. Az időskorúak egészségi állapota, valamint jellemző betegségei hatással vannak életminőségükre, befolyásolják háztartási fogyasztási szokásaikat, támogatás, gondozás iránti igényüket is.

A WHO 2004-es jelentése szerint a hazai lakosság korábbi halálozási rátáiért, valamint a betegségek miatt elvesztett egészséges évekért a keringési megbetegedések (23%) és a neuropszichiátriai betegségcsoport (22%) tehető legnagyobb arányban felelőssé. A sort a betegségcsoportok körében a rosszindulatú daganatos megbetegedések (17%) követik.

Az Országos Lakosság Egészségfelmérés⁷ (OLEF) 2003. évi adatai szerint a 65 év feletti korcsoport feletti népesség 80%-a szenved valamilyen krónikus betegségtől, az időskorúak 17,4%-a cukorbeteg. Az időskorúak fele él együtt reumával, vagy ízületi gyulladással, az idős nők 25%-ának van csontritkulása.

A 2001 évi népszámlálás adatai szerint a lakosság 5,5%-a jellemezte magát fogyatékkal élőként. A 65–69 éves korosztály esetében ez a ráta 9,8% volt, a 75 éven felüliek esetében pedig már 16,4%⁸. A térségünkre jellemző alacsony élettartam

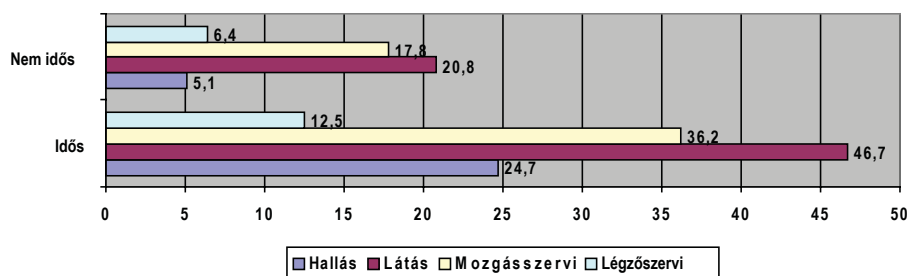
6. A népszámlálás adatai a 60 éven felüli lakosságot tekintik időskorúnak, ez magyarázza a magasabb rátát.

7. Országos Lakosság Egészségfelmérés Kutatási Jelentés 2006. Országos Szakfelügyeleti Módszertani Központ 2006. (Krónikus betegségek) www.oszmk.hu

8. KSH 2001. A kérdés az idősek szubjektív egészségi állapotára utalt: „Fogyatékosnak érzi – e magát?”

miatt joggal várható, hogy a nyíregyházi idős korosztály rosszabb egészségügyi paraméterekkel fog rendelkezni.

4. ábra: Kezelték-e az előző évben az alábbi betegségekkel? (%)

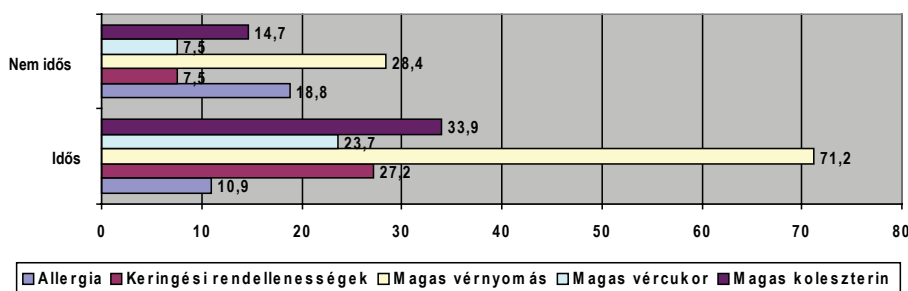

Az életkor előrehaladtával emelkedik a mozgásszervi megbetegedéssel küszködő idősök száma. A betegség és a következtében kialakuló akadályozottság a csontritkulás, az ízületi betegségek, valamint a központi idegrendszer zavarai (pl. agyvérzés) következtében alakul ki leggyakrabban. Az OLEF vizsgálata szerint az időskorú lakosság 43,8%-a reumás, vagy ízületi gyulladásban szenved. A betegségek az idős hölgyek körében gyakoribbak. A tiszavasvári kistérségben⁹ végzett kutatás szerint az időskorúak 48,8%-a küzd a fenti betegségekkel. Csontritkulással az országos vizsgálat adatai szerint a 65 év feletti nők 25,1%-át, míg a férfiak 4,8%-át kezelték.

A kistérségi vizsgálat adatai szerint az idős nők 61,5%-a, a férfiak 49,8%-a korlátozva van a mozgásában.

Nyíregyházi adataink szerint az idősök 36,2%-át kezelték *mozgásszervi problémákkal*, 46,7%-át pedig látással kapcsolatos betegséggel a kutatást megelőző egy évben. A hallórendszer megbetegedése miatti kezelés gyakorisága mintegy ötszöröse a 65 évnél fiatalabb korosztálynak. Összességében az időskorúak 65,8%-a szenved visszatérő betegségektől.

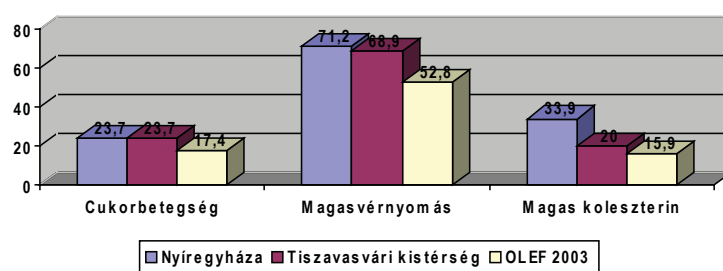
5. ábra: Kezelték-e az előző évben a következő betegségekkel? (életkori csoportok szerint, %)

9. Az elemzés során az OLEF kutatások kistérségeiben végzett vizsgálataira is hivatkozunk. A mikroLEF kutatások közül a legközelebbi kistérség, a Tiszavasvári kistérség (2007) adatait vetjük össze a városi adatokkal. Forrás: www.oszmk.hu

A nyíregyházi idősök 23,7%-át kezelték az elmúlt 12 hónapban *magas vércukorszint* miatt. Ez a morbiditási ráta háromszor magasabb, mint a 65 évnél fiatalabb válaszadók esetében. Az országos felmérés adatai szerint az időskorúak 17,4%-a kapott cukorbetegség miatti kezelést. A cukorbetegség kialakulásának gyakorisága a testtömeg index-el, a vérnyomás mértékével és a koleszterin szinttel mutat szignifikáns összefüggést.

6. ábra: Kezelték – e az előző évben a következő betegségekkel? (nyíregyházi minta más vizsgálatokkal összevetve, %)

A nyíregyházi időskorúak 33,9%-át kezelték *magas koleszterinszintje* miatt 2008-ban, mely jóval magasabb értéket mutat az országos felmérés adatainál. Az OLEF kutatásában az idős nők 21,2%-át, a férfiak 10,6%-át kezelték koleszterin problémákkal.

Az OLEF vizsgálatai szerint az életkor előrehaladtával jelentősen megnő az esély a *magas vérnyomás* kialakulására. A 65 év fölötti nők több mint hétszeres, a férfiak három és félszeres gyakorisággal szenvedhetnek ettől a betegségtől. Az országos mintában szereplő idős nők 60,4%-át a férfiak 45,2%-át kezelték magas vérnyomás miatt a vizsgálatot megelőző évben. A nyíregyházi vizsgálatban a 65 év feletti lakosság 71,2%-a kapott kezelést 2008-ban magas vérnyomás miatt. Az ábrából látható, hogy a mintába került időskorúak magas vérnyomás és magas koleszterinszint adatai a Tiszavasvári kistérségben készített kutatás eredményeinél is rosszabb értékeket mutatnak.¹⁰

Hasonló adatokkal találkozhatunk a keringési katasztrófák vizsgálata esetében is. Amíg az OLEF vizsgálatban az idősök 4,85%-a szenvedett el szívinfarktust, addig a nyíregyházi idősök 7,4%-át kezelték 2008-ban infarktus miatt, anginás tünetekkel pedig az idősök 5,5%-át.

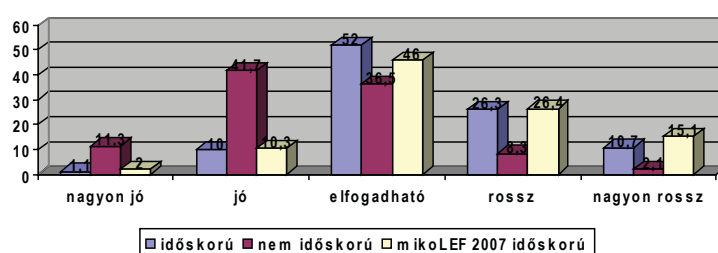
A *stroke* miatti kezelés az OLEF vizsgálatok szerint a 65 évesnél idősebbek 4,6%-ánál fordult elő. A nyíregyházi vizsgálatban a várakozásokhoz képest alacsonyabb előfordulási aránya van a stroke kezeléseknél, az idősök 3,9%-át kezelték ilyen tünetekkel a vizsgálatot megelőző évben. Az OLEF vizsgálatok a betegség előfordulásában szignifikáns eltérést tapasztaltak régióként. Amíg a megbetegedés valószínűségében a régióhoz való tartozás a Dél - Alföldön volt a legmagasabb (3,23 szoros), addig az Észak - Alföldön csak 1,01 szoros szorzót jelentett ez a változó. A rokkantnyugdíjból élés viszont majdnem tízennégyszeres kockázatot jelent, ami sejtetni engedi, hogy ebben a régióban a betegség éves prevalenciája a 65 évnél fiatalabb korosztályt érintheti jobban.

10. MikoLEF, 2007 évi felmérés kutatási jelentése, www.oszmk.hu

Szubjektív egészségmutatók

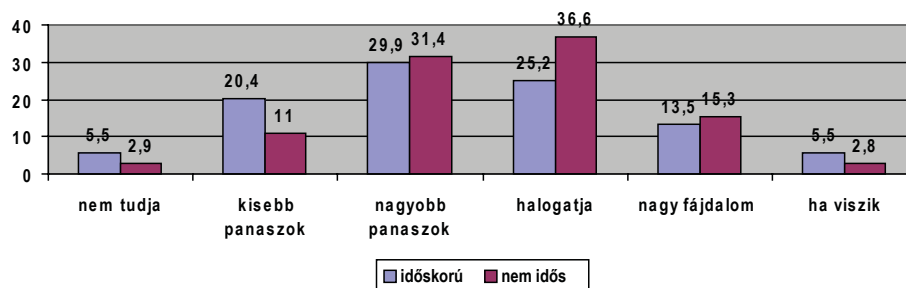
A saját egészség megítélésében számtalan tényező játszhat szerepet. A következő ábra a nyíregyházi lakosság szubjektív mutatóit tartalmazza életkorcsoportok szerint:

8. ábra: Hogyan jellemezné egészségi állapotát? (%)

A saját egészségi állapot megítélésekor a városi időskorúak a régió kistérségében élőkéhez hasonlóan vélekednek. Szembetűnő eltérés a nagyon rossz egészségnak örvendő idősök körében tapasztalható. A Tiszavasvári kistérség válaszadóinak 15%-a, míg a nyíregyházi válaszadók 10,7%-a tekinti egészségi állapotát nagyon rossznak.

9. ábra: Milyen esetekben szokott orvoshoz fordulni? (%)

Az orvoshoz fordulás jellemző szokásait bemutató ábrán látható, hogy az idősök körében kétszer gyakoribb azok aránya, akik kisebb panaszokkal, vagy akár panaszmentesen is szoktak orvoshoz fordulni. Ezt némiképpen magyarázza a krónikus betegségek gyakorisága, hisz egyes betegségek esetén szükséges a rendszeres kontroll (pl. magas vérnyomás, cukorbetegség). Az orvoshoz fordulás halogatását választók leggyakrabban nem az ellátástól, vagy a fájdalomtól való félelem miatt kerülnek az orvosi vizsgálatot, inkább jellemző az otthoni öngyógyítással való próbálkozás.

Egészségügyi ellátás

Az OLEF vizsgálatait szerint háziorvoshoz leggyakrabban az idős hölgyek szoktak fordulni. A fiatalabb korosztály esetében nem jellemző a gyakori orvoshoz fordulás. A Tiszavasvári kistérségben végzett vizsgálatban a lakosság 29,4%-a nem látta háziorvosát az elmúlt évben.

A városi felmérés adatai szerint a lakosság 17,4%-a nem látogatta meg háziorvosát a vizsgálatot megelőző egy évben. Ez az adat a városi lakosság ellátáshoz való jobb hozzáféréseiből is adódhat¹¹. Az időskorú lakosság harmada legalább havonta, majdnem minden tizedik időskorú ennél is gyakrabban látogatja háziorvosát, míg a nem idős korosztály több, mint fele egy – három alkalommal kereste fel a házi-orvosi rendelőt. A városi időskorú lakosság 44%-a havonta vagy annál gyakrabban látogatja háziorvosát, míg a Tiszavasvári kistérségben a gyakori orvoshoz járó idős nők esetében is csak 17,1%-os volt ez a ráta.

A háziorvosi ellátás igénybevételi gyakorisága a városi mintában az országos adathoz hasonló értékeket mutat. A városi idősök 8,3%-a nem vette igénybe a háziorvosi ellátást, az OLEF 2003-as adatai szerint az országban az idősök 8,25%-a nem látogatja háziorvosát. Az országos adatok szerint elsősorban az idős férfiakra jellemző az ellátásból való kimaradás, 15,4%-uk nem ment orvoshoz a vizsgálatot megelőző évben.

A szakorvosi vizsgálatokhoz való hozzáférés a vidéki lakosság számára sokkal nehezebb, mint a városi lakosság esetében. A vizsgálatokon való megjelenés gyakorisága szerint a nyíregyházi idősök 44%-a évente 12 vagy annál több alkalommal fordul meg szakrendeléseken, míg ez a ráta a vidéki idősök esetében mindössze 6 százalék, holott az egészségi állapot mutatói hasonlóságot mutattak.

A városi időskorúak mintegy negyede fordult meg fogorvosnál a vizsgálatot megelőző évben. A fogorvosi vizsgálatokhoz való hozzáférés tehát a házi és szakorvosi ellátáshoz képest jellemzően nehezebb az időskorúak számára.

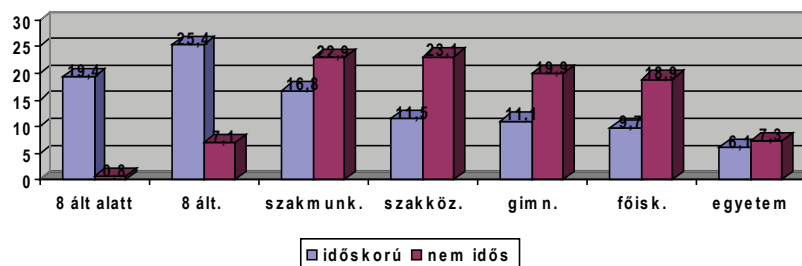
Minden ötödik városi időskorú megfordult egészségügyi szakellátásban, jellemzően egy – két hetet töltöttek a kórházban. Ez az érték a 65 évnél fiatalabb városi lakosok esetében 10%.

2003-ban az időskorúak 24%-a töltött legalább egy napot kórházban az országos adatok szerint. A nyíregyházi mintában az idősök 28,2%-a volt kórházban 2008-ban legalább egy napot.

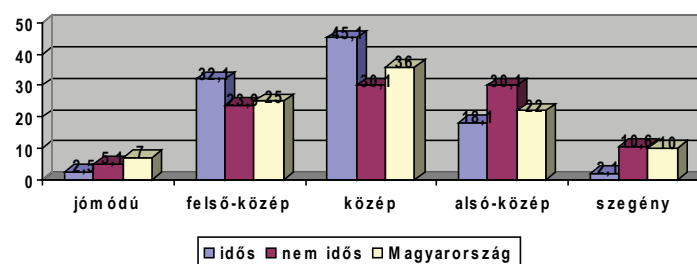
Az időskorú lakosság jövedelmi helyzete

A hazai szegénységkutatások szerint az időskorúak szegénységkockázata elmarad az inaktívok, nem foglalkoztatottak, gyermeküket egyedül nevelők, a többgyermekesek, és az etnikai indikátorú szegénységkockázat mögött. Az idősök jövedelmi helyzetét vizsgálva az tapasztalható, hogy magasabb szegénységkockázattal kell számolni a hozzátartozói ellátásban részesülő, a korábban alacsonyabb iskolai végzettségű idősök esetében, de kockázati tényező még az életkor, az egészségi állapot, valamint az egyedül élés is.

11. Lásd erről részletesebben: Babusik Ferenc: Hozzáférési különbségek az egészségügyi alapellátásban I-II. Esély 2004/4–5.

10. ábra: Befejezett iskolai végzettség aránya korcsoportok szerint (%)

A KSH jelentése¹² szerint komoly eltérések tapasztalhatók régióként az átlagnyugdíj mértékét tekintve. Amíg 2008-ban a nyugdíjak országos átlaga 78 897 Ft volt, addig Budapesten a havi átlagnyugdíj összege 92 400 Ft. Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében pedig mindössze 60 100 Ft-ot kaptak átlagosan a nyugdíjból élők.

11. ábra: Jövedelmi csoportok a háztartási jövedelmek alapján (egy főre jutó jövedelem medián értékének százalékában)¹³

Az időskorú háztartásfőt tartalmazó háztartások adatait a 65 évnél fiatalabb háztartásfővel rendelkező háztartások adataival összevetve megállapítható, hogy a városban alacsonyabb az időskorút tartalmazó háztartások szegénységi kockázata. Az időskorúak jellemzően a középréteghez sorolhatók. Tekintettel arra, hogy az egy és kétszemélyes háztartások majdnem felében csak 65 évet betöltött idősök élnek és a többgenerációs háztartások az összes háztartás 8,3%-át teszik ki, ez az adat igen jónak mondható.

Az életkor előrehaladtával nő az esély arra, hogy az idősök egyedüli bevételi forrása a nyugdíjellátás lesz. A kutatásban az időskorú háztartásfők 95,8%-a nyugdíjból és nyugdíj jellegű juttatásból él. Az idősök 92,4%-a saját jogú nyugdíjas, a korbetöltött rokkantnyugdíjasok aránya alacsony, mindössze 0,8%, hozzátartozói ellátást az idősök 15%-a kapott a vizsgálatot megelőző évben. A 65 év felettiek jellemző bevételi forrása a nyugdíj. Nyugdíj mellett kereső tevékenységet csak néhány százalék végez. Részmunkaidőben dolgozik az idősök 1,1%-a, alkalmazott 0,8%, vállalkozói tevékenységet szintén 0,8% végez. Mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet az időskorúak 4%-a folytat, az egyéb jövedelemszerző tevékenységek elenyésző hányadban jelennek meg a mintában.

12. KSH 2008.

13. „Jómódú” a medián jövedelem kétszerese feletti egy főre jutó jövedelemmel rendelkezik, „felső-közép” a medián jövedelem 120–200%-a, „közép réteg” a medián jövedelem 80–120%-a, „alsó-közép” a medián jövedelem 50–80%-a, „szegény” a medián jövedelem 50%-a alatt. Országos adatok forrása: TÁRKI, 2008.

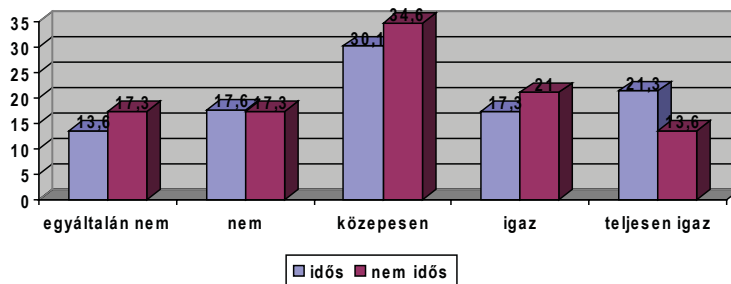
Időskorúak járadékában a 65 év felettiek 4,5%-a részesült, míg a 62 – 65 éves korosztályban majdnem ugyanennyien kaptak ilyen támogatást. Időskorúak járadékát az az időskorú kaphat, aki saját jogú nyugdíjra nem jogosult és a háztartás egy főre jutó jövedelme is alacsony. Becslések szerint a jelenlegi negyven – ötvenöt éves korosztályból a munkaerőpiacról tartósan kiszorulók (munkanélküliek, fekete munkások) miatt a járadékból élők száma emelkedni fog az elkövetkező 10 évben. Ez a csoport a nyugdíjasok szegény rétegét gyarapíthatja majd.

A kutatás teljes adatbázisát figyelembe véve a nyugdíjat kapók aránya jóval magasabb. Nyugdíjat a mintába került lakosság 39%-a kapott, rokkantnyugdíjas 14%-uk volt, hozzátartozói ellátásban 6,6%-uk részesült.

A KSH 2008. évi jelentése szerint nyugdíjszerű ellátásban részesült a lakosság mintegy 30,4%-a. A nyugdíjban részesülők 60%-a nő. Egyes ellátásoknál kimagasló a nők felülreprezentáltsága, így a hozzátartozói nyugdíjat kapók 96%-a hölgy volt 2007-ben. A nyugdíjasok megoszlása ellátási típus szerint az országon belül sem egyenletes. A saját jogú öregségi nyugdíjasok aránya az Észak-Alföldi régióban a legalacsonyabb, ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nem érte el a 30%-ot. Ezzel szemben ebben a megyében volt a rokkantnyugdíjasok száma a legmagasabb 20%.¹⁴ A városi adatokat figyelembe véve a megyeinél kicsit kedvezőbb képet lehet regisztrálni, de az elkövetkező évtizedben vélhetően emelkedni fog a hozzátartozói és korbetöltött rokkantnyugdíjból élők száma, ami ronthatja az időskorúak jövedelmi helyzetének vizsgálatát során tapasztalt kedvező képet.

Az anyagi helyzettel való elégedettséget a 18. ábra szemlélteti. Az idősök mintegy harmada nyilatkozott úgy, hogy nem, vagy egyáltalán nem tud kijönni jövedelméből. Megközelítőleg hasonló adatokat lehet találni a 65 év alatti válaszadók esetében is.

**12. ábra: „Mennyire igaz Önre a következő állítás:
Ki tudok jönni a jövedelmemből.” (%)**

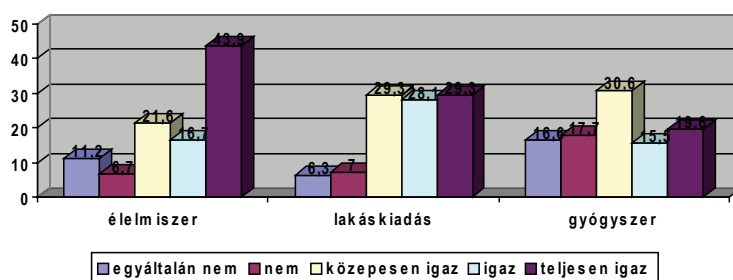

A korábbi fogyasztási szokásokat vizsgáló kutatások jellemzően az *egészségügyi kiadásokat*, a *lakhatás fenntartást* és az *élelmiszerfogyasztást* találták meghatározó tételnek az időskorúak kiadásaiban.

Kutatásunk során az idősök és 65 év alattiak a következőképpen jellemezték a fenti kiadások súlyát a háztartási kiadásokhoz viszonyítva:

14. Nyugdíjasok, nyugdíjak 2008. KSH www.ksh.hu

13. ábra: Mennyire igazak a következő állítások: Jövedelem jelentős része lakásfenntartásra, gyógyszerköltségre megy el. Nagyon meg kell nézmem, mit veszek az élelmiszerboltban. (időskorú válaszadók, %).

Megjegyzés: a lakáskiadásra vonatkozó összefüggések nem szignifikánsak.

A KSH 2001. évi kutatása szerint az időskorúak jellemzően az *élelmiszer-kiadásokkal* tudnak spórolni. A jövedelem háztartási elosztása során előnyt élveznek a lakással kapcsolatos kiadások és az egészségügyi kiadások.¹⁵

A 65 év alatti válaszadók esetében az egészségügyi kiadások helyett jellemzően a *lakásfenntartási kiadások* képezik megítélésük szerint a legkomolyabb háztartási költségeket.

Szociális ellátásokhoz való hozzáférés jellemzői

Az időskorúak számára elérhető jellemzőbb pénzbeli és természetbeni támogatások hozzáférhetősége a következőképpen alakult.

Az időskorúak legnagyobb számban *közzógyógyellátásra* szereztek jogosultságot. Az időskorúak 11,7%-a kap támogatást egészségügyi kiadásai enyhítéséhez. A 65 év alattiak körében ez a támogatási forma 5,8%-os arányt képvisel. Ezen kívül egészségügyi költségek megtérítéséhez kapott támogatást a városi Szociális Irodától az idősök 9,9%-a.

A hozzáférhető támogatások sorát a *lakásfenntartási támogatás* folytatja. Lakásfenntartási támogatásban részesült a 65 év felettiek 7,6%-a és a 65 év alattiak 9,7%-a. A lakás fenntartása leginkább az egyfős háztartásokban jelent komoly megélhetési terhet az időskorúaknak.

Az időskorúak jellemzően nem halmoznak fel háztartási adósságállományt. A városi mintában adósságkezelési támogatásban az idősök közül senki sem részesült. A nem idős populáció 0,9%-a részesült a vizsgált időszakban adósságcsökkentési támogatásban és adósságkezelési szolgáltatásban.

Temetési segélyben az időskorúak 1,1%-a, *köztemetés* támogatásban 0,8%-uk részesült. Saját hozzátartozó gondozásáért támogatásban az idősök közül két fő részesült, míg a nem idős válaszadók 1,2%-a kapott támogatást ilyen jogcímen.

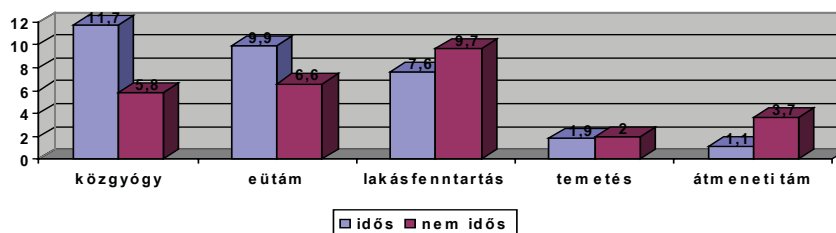
Átmeneti segélyt az időskorúak 1,1%-a kapott, míg a nem idősök 3,7%-a részesült legalább egy alkalommal ilyen támogatásban.

Összegezve megállapítható, hogy az időskorúak az egészségügyi kiadásaikkal kapcsolatban kaptak jelentősebb arányban pénzben, vagy természetben támogatást

15. KSH 2001.

a vizsgált időszakban. A másik hozzáférhetőbb támogatási forma a lakásfenntartási támogatás a kutatási adatok szerint, mégis az összes támogatási forma közül csak a közgyógyellátás az, melyhez nagyobb arányban fértek hozzá a vizsgált időszakban az idősök, mint a 65 évnél fiatalabb válaszadók. Az adatokat a következő ábra szemlélteti.

14. ábra: Pénzbeli és természetbeni támogatások korcsoportok szerint (%)

A támogatások vizsgálata során annak célzottságára is következtethetünk, hiszen a legjellemzőbb kiadásokkal járó terhekhez illeszkedtek az időskorúak számára hozzáférhető támogatások.

Relatív alacsony az átmeneti támogatásban részesülők száma, ami a támogatás jellegével magyarázható. A támogatási formát ugyanis jellemzően átmenetileg kritikus élethelyzetbe került igénylők kaphatják. Az időskorúak jövedelmi adatait is figyelembe véve pedig elképzelhető, hogy e támogatási formát a fennálló szabályozás miatt nem is tudták az idősök igénybe venni, mivel a helyi szabályozás olyan alacsony egy főre eső jövedelmi rátát határoz meg, melyből az időskorúak kiszorulnak.

Az egyes támogatásokhoz való hozzáférés adatainak elemszámát vizsgálva szembevetőbb a különbség. A kérdésre válaszolók (N=1655) köréből ugyanis 51 fő (3,3%) nyilatkozta azt, hogy kapott a vizsgált időszakban átmeneti támogatást, míg az időskorú almintában mindössze három háztartásban fordult elő ilyen segély. *Ez a támogatási ráta a város teljes populációjára vetítve 10 000 lakosra 323 támogatottat jelent.* A KSH 2007. évi adatai¹⁶ szerint a támogatottak száma régióként és település típusonként is nagy eltéréseket mutat. 2007-ben átlagosan 446 támogatott jutott tízezer lakosra hazánkban. A legalacsonyabb ráta Közép-Magyarországon, a legmagasabb Észak-Magyarországon volt mérhető. A régiókban 538 támogatott jutott tízezer főre. Település nagyság szerint legtöbb támogatottat a kistépülések regisztráltak. Megállapítható, hogy minél kisebb a település, annál nagyobb a támogatottak számaránya. Egy 500–1000 közötti lélekszámú településen 890 fő kapott támogatást, míg a Nyíregyháza méretű nagyvárosok esetében 297 segélyezett jutott tízezer lakosra. A városban kumulált ráta tehát a segélyezettek magas számáról árulkodik.

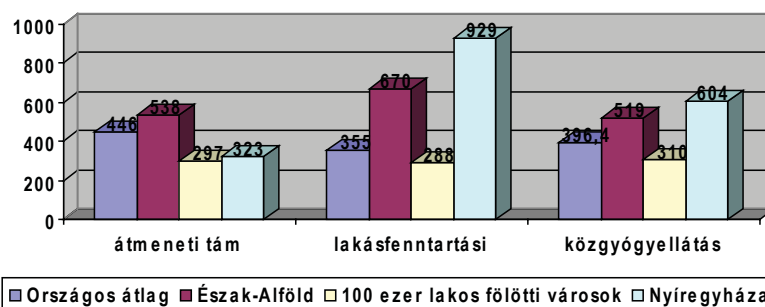
A lakásfenntartási támogatásban részesültek száma is magas, ha a tízezer lakosra jutó támogatottak számát vizsgáljuk. 2007-ben országosan 355 fő kapott tízezerből ilyen segítséget, a régiókban 670 volt a támogatottak száma. A kutatásban tízezer városi lakosra 929 támogatott jutott, mely kiemelkedő támogatotti rátát mutat.

Az időskorúak által leggyakrabban igénybe vett közgyógyellátás támogatás tízezer lakosra jutó rátája 2008-ban 396 fő volt. A régióban ez az adat magasabb,

16. KSH 2008.

519 fő/tízezer lakos. A kutatás adatai szerint 604 fő támogatott jutott Nyíregyháza városban tízezer lakosra.

15. ábra: Tízezer lakosra jutó támogatási formák száma (támogatott fő)

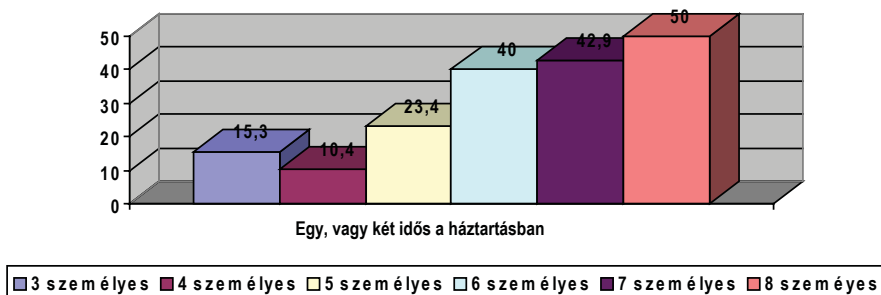
A segélyhez való hozzáférés szempontjából az adatok szerint a városi lakosság a hasonló nagyságú településekhez képest kedvezőbb helyzetben van. A régióban ugyan mindenütt magasabb a segélyezettek száma az országos átlagtól, de a lakásfenntartási támogatás odaitélésében, így a lakosság lakhatásának támogatásában Nyíregyháza város az élen jár a támogatottak számát tekintve.

Társas kapcsolatok időskorban

Az emberek segítő rendszerét jelentős részben a természetes támogatók, elsősorban a család alkotják. Az idősek helyzete ebből a szempontból speciális lehet (pl. elmagányosodás), így mindenképp célszerű megvizsgálni a városi időskorú lakosság helyzetét.

Korábban már utaltunk rá, hogy a családok 71,5%-ában nem él a háztartásban időskorú személy. Egy idős él a vizsgált háztartások 18,3%-ában, kettő a 10,2%-ában. Az egyszemélyes háztartásokban az országos adatokhoz képes alacsonyabb arányban, 42,6%-ban találhatunk időskorút. A kétszemélyes háztartások 23,1%-a pedig két idős emberből áll.

16. ábra: Több generáció együttélésének jellemzői. Időskorúakat tartalmazó háztartások aránya (%)

Megjegyzés: A kutatás a háztartások adatait vizsgálta, így nem lehet tudni, hogy az együttélők milyen rokonsági fokban vannak egymással.

Az ábra adatai szerint a nagyobb családokban nagyobb az esély a generációk együttélésére is.

Az időskorúak elsődleges támasza a házastárs, élettárs mellett a leány gyermek. Az idősök harmada fordulna először segítségért a lányához, 15%-uk a fiukat keresné problémájával. A szociális intézmények, valamint a fizetett segítők az idősök és a 65 év alatti válaszadók esetén sem szerepelnek az első megoldások között probléma esetén. A válaszadók alig 3%-a nyilatkozta, hogy senkihez sem tud fordulni, vagy nem tudja kihez is fordulhatna.

Ha egy újabb segítőt kell megjelölni, az időskorúak még mindig a gyermekeiket emelik ki elsőként. A családból még a meny segítségére számítanak magasabb arányban. A vérségi kapcsolatokon túl a szomszéd jelentősége nő meg az idős válaszadók szerint (10,6%), de továbbra is alacsony a szociális intézményeket, valamint a fizetett segítőt igénylők aránya. Ez utóbbi változót egy válaszadó sem választotta.

Az időskorúak tehát elsősorban társukra, másodsorban pedig gyermekeikre, vagy azok családjára számítanak ha segítségre szorulnak. A barátok segítségül hívása a 65 évnél fiatalabb korosztály esetében jellemzőbb.

Az idősök 44%-ának nincsenek barátai. A baráti kapcsolatokkal rendelkezők körében magasabb a munkatársakkal, volt munkatársakkal való kapcsolattartás, mint a korábbi, pl. iskolatársi kapcsolatok megmaradása.

Az idősök 44%-a egy, vagy két szomszédot tekint barátjának. Jellemző, hogy a barátként elismert szomszédok száma alacsony, vélhetően a közvetlen szomszéd-ságból kerülnek ki az ilyen kapcsolatok.

Vizsgáltuk azt is, hogy milyen jellegű ügyekben kérnek segítséget a városi lakosok a barátaiktól, illetve rokonaiktól.

Segítséget az időskorúak jellemzően a hivatalos ügyeik intézésében, valamint az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutásban igényelnek. A barátokra való támaszkodás esélye azonban még ezeknél a változónál is jóval alacsonyabb, mint a 65 évnél fiatalabb korosztály esetében.

Az érzelmi kötődésen alapuló kapcsolatok (pl. bizalmas beszélgetés) tekintetében még inkább igazak a fenti állítások. Az időskorúak elsősorban házastársukhoz, másodsorban pedig leánygyermekükhöz fordulnak egy jó beszélgetésre. Az anyagi támogatás (pl. kölcsön) esetében pedig első helyen a gyermekek állnak, másodsorban a többi rokon. Intézményes segítséget (szociális intézmények) csak a válaszadók 3%-a jelölt meg. A közösségi kapcsolatok, kötődések tekintetében az időskorúak szintén zárkózottabb életet élnek.

Mobilitás

Az időskorúak nem megfelelő lakhatási viszonyai között szokták említeni a *lakásmobilitás* hiányát, illetve az *immobilitást*, mint időskori jellemzőt. Ahogyan a mondás is tartja: az idős fát nem lehet átültetni. Ennek némiképp ellentmond a kutatás eredménye, mi szerint az időskorúak 15,1%-a költözött 60 éves kora után. A legjellemzőbb okok fontossági sorrend szerint:

- Az egészségi állapot romlása:

Az egészségi állapot romlása több okból is indukálja a mobilitást. Leggyakoribb indok a költözés motivációja mögött a megváltozott állapotnak nem megfelelő felszereltségű, vagy elhelyezkedésű lakás. Az időskorúak lakta lakások gyakran

blokkházak emeletein található, ahol az idős az egészségromlás után már nem tud megfelelően közlekedni, különösen akkor, ha nincsen lift (pl. 4 emeletes házak). Az egészségromlás miatti költözés másik leggyakoribb oka a felügyeletre szorulás. A felügyeletre, vagy gondozásra szoruló idősök jellemzően inkább költöznek, mint hogy hozzájuk költözzenek.

– Kisebb lakásra cserél:

Kisebb lakás alacsonyabb fenntartási költség mellett lakható. A nagy lakások, különösen a távhővel fűtöttek igen magas rezszi költséget terhelnek a bennlakókra és a fogyasztást is csak bizonyos keretek között lehet korlátozni. A KSH 2003 évi jelentése¹⁷ szerint az időskorúaknak komoly megterhelést jelent a lakásfenntartás. Az idősök 25%-ának mindig, 18%-ának időközönként 37%-ának télen komoly megterhelést jelent a lakásfenntartási költségek kifizetése. Az időskorú háztartások több mint fele megtakarítási céllal korlátozza, vagy korlátozná fogyasztását. A legtipikusabb spórolási forma, amikor az idős csak egy szobát fűt, vagy távfűtéses lakásban az átalánydíjas gáztűzhelyet üzemelteti fűtésekként. A kérdőív fogyasztással kapcsolatos fejezetei között található kérdések között a lakás fűtésével kapcsolatban az idősök fele nyilatkozott úgy, hogy komoly problémát jelent az életében a rendszeres fűtés. Sajnálatos, hogy lakásmobilitásra nem léteznek ösztönző támogatások (pl. illetékmentesség, stb.).

– Biztonság, kellemesebb környezet iránti igény:

Az időskorúak a nyugdíjba vonulást követően választhatnak az életüknek, igényeiknek megfelelőbb kedvezőbb lakhatási feltételeket. Az egyik leggyakoribb ilyen költözési forma a lakótelepről kertvárosi (külvárosi) övezetbe költözés.

– Megövezgyűlés, nyugdíjazás:

A család szerkezetében bekövetkező változások közül az egyik legkomolyabb traumát a társ elvesztése okozza. A családi szerkezet megváltozása mellett ez természetesen a lakásegység fenntartásával kapcsolatban is fokozottabb terhelést jelent a magára maradónak.

Az időskorúak 14,5%-a a megye más településéről költözött Nyíregyházára, 4,6%-uk az ország más pontján született és később költözött a városba. Ezek az adatok szinte százalékponton megegyeznek a 65 év alatti lakosság válaszaival.

A lakás megfelelősége

Az időskorúak által használt lakásállomány általában véve rosszabb állagú és vélhetően régebbi, elavultabb, mint a 65 évnél fiatalabbak által használt lakásállomány.

Az idősök lakásegységei szerinti megoszlása megközelítőleg hasonló a 65 év alatti korosztályéval. Az időskorúak fele kétszobás lakásban él, ötven százalékuk 50 és 70 négyzetméter közötti alapterületű lakásban lakik. Tekintettel arra, hogy az idősök jelentős része egyedül, vagy idős hozzátartozójával él egy háztartásban, a lakásnagyságra és szobaszámra vonatkozó adatok jónak mondhatók.

Az időskorúak 4,8%-a nem rendelkezik vezetékes vízszolgáltatással. A lakásegységek 4,7%-ában nincsen WC, 4,8%-ában nincsen fürdő, vagy zuhanyzó.

A lakásállományt megvizsgálva megállapítható, hogy a 65 évnél fiatalabbak magasabb komfortfokozatú lakásokban élnek. A külön konyha és külön WC a

17. KSH 2003.

korábban épült lakótelepi (társasházak) esetében volt jellemző, melyben az adatok tanúsága szerint nagyobb arányban élnek időskorúak.

A lakások fűtésének típusa szerint is hasonló az időskorú háztartásfővel rendelkező családok eloszlása a 65 évnél alatti háztartásfővel rendelkező családokéval, mely jórészt a város összes lakásállományából adódik.

A relatíve nagyobb lakások fenntartásával kapcsolatos kiadások az időskorúakat terhelik jobban. A rezsi költségek rendszeres fizetésének terhe ellenére az idősek viszonylag kis százaléka kerül fizetési zavarba. A megkérdezett idősek 9,2%-a vallotta, hogy előfordult már, hogy nem tudott valamit kifizetni. Ez az arány a 65 év alatti válaszadók esetében 17%-os volt. A fizetési zavarok a nagyobb kiadások (pl. temetés költségei) mellett jellemzően a rezsi és az egészségügyi kiadások körül csoportosulnak.

Összegzés

A városban élő 65 év feletti lakosság aránya az országostól alacsonyabb, de a régió adatainál magasabb, a kutatásban a válaszadók 15,7%-a volt időskorú.

Az időskorúak korstruktúrája még a 60–69 évesek felé billen. Amíg az országban a 80 évnél idősebbek aránya az összes időskorú (60+) 16,96%-a, addig a kutatásban a válaszadó idősek mindössze 9,57%-a volt 80 évnél idősebb.

Az időskorúak elhelyezkedése az egyes városrészekben nem egyenletes. Legmagasabb a Himes lakóközterben, a Jósaváros régebbi városrészében, a belvárosban, Borbányán és a bokortanyavilágban.

Az egyszemélyes háztartások 42,6%-ában egy időskorú él, két időskorút tartalmaz a háztartások 23,1%-a. A háztartások 47%-ában időskorúak élnek (egyedül, vagy idős hozzátartozójukkal). A klasszikus többgenerációs családok aránya alacsony, de a háztartás tagjainak számával arányosan emelkedik az időskorút tartalmazó nagycsaládok aránya is.

Az időskorúak egészségi állapota sokkal rosszabb az idősek körében tapasztalt országos vizsgálatok eredményeinél. A Tiszavasvári kistérségben készült felmérés adataival összehasonlítva megállapítható, hogy a 65 éven felüli lakosság egészségi állapota ugyanolyan, sőt bizonyos betegségtípusok esetén rosszabb, mint a kistérségben élő társaiké. Rosszabb mutatók a magas koleszterinszint, valamint a magas vérnyomás betegség tekintetében voltak tapasztalhatók.

A városi idősek gyakrabban fordulnak orvoshoz, mint a 65 alatti lakosok. Az idősek ötöde már kisebb panaszok esetén is felkeresi orvosát.

Az idősek 44%-a havonta, vagy annál gyakrabban látogatja háziorvosát. Ez az adat a kistérségben mindössze 17%.

Magas a szakrendelésen megforduló idősek aránya is. A városi idősek 21,9%-a nem volt szakrendelésen a vizsgálat évében, míg a kistérség adatai szerint az ott élő idősek 71,4%-a nem volt szakrendelésen.

A nyíregyházi idősek rosszabb egészségmutatóihoz tehát sokkal hozzáférhetőbb egészségügyi ellátás párosul.

A 65 év feletti idősek jellemző jövedelmi forrása a nyugdíj, mely a városban kisebb szegénységkockázatot jelent. Jövedelmi ráták alapján az idősek fele a középső jövedelmi kvintilisbe tartozik. A válaszadó idősek 10,6%-a tartozott a legalsó kvintilisbe, ahol a 65 év alatti válaszadók hasonló aránya helyezkedik el.

A korábbi vizsgálatok adatainak megfelelően az időskorúak első helyre a lakás kiadásokat, másodikra a gyógyszereket, és végül az élelmiszer költségeket rangsorolják, ennek megfelelően az élelmiszerre történő költsékezés a legmegterhelőbb számukra. A fiatalabb lakosság ezzel ellentétben a lakáskiadásokat tekinti legmegterhelőbb kiadási típusnak.

Szociális támogatások közül a leghozzáférhetőbb ellátás a közgyógy ellátás, valamint a gyógyszerköltségek segély formájában történő finanszírozása, mely tükrözi a célcsoport egészségi állapotát is.

Az idősek lakásnagysága arányosan igazodik a 65 év alatti lakosság esetében tapasztalt rátákhoz. Legjellemzőbb a kettő és három szobás lakás, ahol az idősek háromnegyede él. A lakások azonban idősebbek, így nagyobb arányban van jelen az alacsonyabb komfortfokozatú, vagy régi, dohos lakások aránya.

A városi idősek meglepően mobilak, a lakosság 15,1%-a költözött 60 éves kora után. A mobilitás fő okai a megváltozott családszerkezetben, megözvegyülésben, a romló egészségi állapotban, valamint a nem megfelelő környezeti feltételekben keresendők.

Az idősek kapcsolathálózata az országos kutatások eredményeit idézik. Az idősek legfontosabb támogatója a házastársuk, majd a leánygyermekük. A formális segítségnyújtást (szociális szolgáltatások) és a piaci szolgáltatásokat igen alacsony arányban vennék igénybe.

Irodalom

- Babusik Ferenc (2004): Hozzáférési különbségek az egészségügyi alapellátásban I–II. Esély 2004/4–5.
- Bukodi Erzsébet (2004): Idősek társadalmának rétegződése. In: Időskorúak Magyarországon. KSH Budapest.
- Utasi Ágnes (2002): Társadalmi integráció és családi szolidaritás. Educatio 3. 384–403.

Internetes források

- <http://www.ksh.hu> – <http://www.oszmk.hu> – <http://www.tarki.hu>

Az Idősek világnapján társaságban szórakozó nyugdíjasok (2010)

irodalom

Bakó Endre

Jegyzetek Végh Antal regényeiről

Végh Antalra (1933–2000) illik a sokoldalú jelző, legalább öt műfajban dolgozott. Novellákkal kezdte, regényekkel folytatta, majd szociográfiai művekkel és riportokkal került az érdeklődés homlokterébe, de próbálkozott színdarabokkal, végül publicisztikai írásai borzolták egyesek kedélyét.

Arra a kérdésre, nem pötcselekvés-e, amit a belletrisztikán kívül művel? – egy alkalommal az író így válaszolt: „Távolról sem. Minden prózai műfajban otthon érzem magam, de nem egyes műfajokat vállaltam fel, hanem bizonyos mondanivalók, igazságok kifejezését. Az író akkor cselekszik, ha valamit kimond. Én közéleti írónak tartom magam, tevőlegesen akarok beleszólni a társadalom életébe, s erre a dokumentumjellegű műfajok sokszor alkalmasabbak, mint az ábrázoló irodalom. A világirodalom egyik legerősebb tendenciája ma is a tényirodalom. A közönség tájékozódni akar, s úgy látszik, a művészkedés nem ad kellő tájékoztatást, nem vág bele az emberek húsába. Nem tartom véletlennek Truman Capote népszerűségét, nem véletlen, hogy Móricz Zsigmond riportjai ma is élnek. (...) Nem igaz egyébként, hogy a riport és más dokumentumműfajok nem tételezik fel a művészi képességet. Számomra minden esetre egy igaz, pontos, tényszerű riport többet ad, mint egy kimódolt novella.”¹

Végh Antal tehát szépírói képességét is eszközül használta valóságfeltáró céljai érdekében. Regényeinek többségében ezért érvényesül bizonyos tendenciózusság, tételeesség, a korviszonyok aktuális szemlélete, a „maiság” preferenciája. Írásai valóságtartalmuknál fogva öntörvényűen provokatívak voltak, de az író „beérkezése” után tudatosan militáns életstratégiát követett, ezért nem egyszer került politikai színezetű viták pergőtüzébe. Mintha ebben is Szabó Dezső örököse lett volna. De ő nem akart önjelölt próféta lenni, bár fűtötték pedagógiai ambíciók. A védekezés, a vita, a taktikázás sok időt elvett tőle, energiáját időnként elszívta, meglehet, ennek regényíró művészete látta kárát. Vagy ki tudja? Végző soron jelenség volt, akinek nemcsak írásai, de személyes szereplései, vitái is életműve alkotóelmeivé váltak. Meglehet, ő ismerte jobban magát, s tudta: a polémia az ő lételeme, éltető közege. Mert amit vesztett a réven, azt megnyerte a vámon. Több mint ötven kötetet számláló életművének csak egyötöde regény. Ezek többségében került az analízis pszichologizálást, ehelyett valamilyen szintű társadalmi mozgás gyors és objektívnek ható, krónikaszerű rögzítését kapja az olvasó. Kiss Ferenc a kezdő írók többek között e szavakkal üdvözölte: „Végh Antal szerencsés pillanatban érkezett.

¹ Bakó Endre: *Irodalom és futball. Debreceni beszélgetés Végh Antallal*. Hajdú-bihari Napló, 1977. július 7. 7

Az útjába eső akadályokat eltakarította az idő és a jó politika. (...) Végh Antalék gyanútlan ártatlansággal lehettek őszinték néha a kiméletlenségig. Pedig nincsenek szemfényvesztő adottságai. Nyelvi erő, elemező készség, árnyalatosság dolgában eminensnek éppen nem mondható. Mi hát a titka? Mindössze annyi, hogy anyaga új és gazdag, hogy látása megejtően friss és eredeti, s hogy alakításmódjában mélyről eredt, spontán elbeszélőhajlam működik.”²

Kékszemű élet, 1963

Első regényének címe az eufórikus életszeretet metaforája. Két főhőse, két friss diplomás tanító, egy bizonyos Péter és a nevenincs narrátor, akinek tudatán szűrődik át a történet, fiatalos hévvel – nem kis mértékben a frissen tanultak hatására – „az emberi szellem felszabadítását” tűzi ki életcéljául. Hatalmas öntudattal vágnak neki feladatuknak, a szerelemvágy csak feljebb srófolja bennük a tenni akarás lángját. Az író akarva akaratlanul mind a történettel, mind a jellemekkel az irodalompolitikai gyakorlatot szolgálta, hiszen hősei (mint téesz-, illetve tanácsi ösztöndíjasok) meggyőződéssel vállalják a falusi munkahelyet és a rájuk váró népművelési feladatokat. A mű fogantatása ugyan nem direkt politikai, de azért is kvadrál a hatalom érdekeivel, mert az író minden szinten megtakarította a valódi konfliktust. A fiatalok a tulajdont, a kispolgári szerzést, mint eszmét elvetik, nem is burkoltan a téesz mellett agítálnak, Péter bízik Hruscsovban. A megkövetelt pártosság tehát annak ellenére érvényesül, hogy a szereplők néhány ponton bírálják a szocialista gyakorlatot: Felhánytorgatják a nyilvánosság hiányát, a vezető káderek alkalmatlanságát, az áruhiányt, a szervezetlenséget stb. A maga korában bátorság kellett ahhoz, hogy a gyönyörű lányt, szerelmük tárgyát, „a búzavirág ringású” Etikét megvédjék, mert az apja csendőr volt. „Ez a lány büntelen. és nem a bosszúálló isten rendszerét építjük” - jelenti ki Péter. Véleményével a KISZ Bizottságon egyetértésre talál.

Dicsérhetjük a fiatal író elbeszélőkészségét, bár a regény első része kissé „löttyögös”: sok a séta. Szappanos Balázs a budapesti kalandot az igazi probléma megkerülésének vélte, nyilván emberileg túlértékelte a főszereplőket.³ Szerintünk az esemény esetlegessége szükségszerű, az elbeszélés történetének és a két főszereplő súlytalan jellemének egyneműségéből, dialektikájából következik. De a vonaton gyorsan bekövetkező katarzisznak kétségtelenül didaktikus stichje van. Értéke az írásnak az önironikus hangnem, (a fiatalok bölcsnek képzelik magukat, holott gyermekien naivak), az affektált fentebb stíl, (amihez hozzátartozik a politikai gyakorlat és a dialektikus materializmus szókincsének profán használata: a barátok nem megbeszélnek valamit, hanem plenáris ülést tartanak stb), a szövegben egyes szavak, nyelvi fordulatok, mondatok ismétlése, ami népmesei színezetet kölcsönöz. Kenyeres Zoltán szerint az író regényét a falu és a város vulgarizált szembehelyezésével terhelte meg.⁴

² Végh Antal *elbeszélései – Korai szivárvány*. Alföld, 1963/11. 89.

³ Végh Antal: *Kékszemű élet*. Új Írás, 1964/1. 637–638.

⁴ *A tisztaság szimbóluma: a falu...* Élet és Irodalom, 1964/6. 6.

Ár és iszap, 1968

A kiváló regénytörténész meseregényként olvasta Végh Antal egykor sikert aratott írásművét, „melyben reális történelem és tárgyiasság oldódik fel a népies-tündéries csodában, mesés szürrealista látomásosságban.” Mezei Tamási Áron stílusára, Ramuz vagy Giono menekülő kalandosságára emlékeztette „a szép regény”.⁵ Csakhogy a befogadó értelmezési horizontját determinálja a névtelen szereplőkkel, meg nem nevezett helyen és időben játszódó regény cselekményének és szereplőinek (jellemrendszerről nem beszélhetünk!) kétségtelenül felismerhető tartalmi és strukturális azonossága a magyar történelem egy konkrét szakaszával, a második világháború és a következő néhány év magyar valóságával. Pontosabban annak a szocialista ideológia által kialakított történelmi képmásával. Ezért az olvasó a történelmi-társadalmi regény kritériumai felől közelít a regényhez. A történelmi képmás pedig alapjában hamis, ideologikusan eltorzított kép, s ezt az író – itt-ott kritikai finomítással ugyan – de elfogadja, magáévá teszi. A sematizmusba vesző írói világkép blokkolja az olvasót, aki erről az időszakról egy nem hivatalos, de hitelesebb nemzeti közvélekedést vagy akár személyes tapasztalatot őriz tudatában, ami gyökeresen eltér a korszak kanonizált felfogásától. Az esztétikai hatás az eszme ingatagsága miatt eleve nem érvényesülhet maradéktalanul. Más kérdés, hogy a létezett szocializmus időszakában a nyilvánosság előtt senki sem vélekedhetett másképp a félmúlt történelmi eseményeiről.

Ami az elbeszélésmódot illeti, tiszta narrációval találkozunk, amit kevés alkalommal vált fel párbeszéd. A regény öt fejezetből épül fel, s viszonylag a legjobb a második (az otthoni), mert az két valós társadalomlélektani jelenséget képes éreztetni esztétikai áttételekkel. Az egyik az ösztönös paraszti antiszemitizmus, ami az eltérő társadalmi helyzetből, más életformából, életnívóból, az idegennek érzett kulturális és vallási szokásokból nyerte éltető nedveit, s bár nem a gázkamra volt a végcélja, de mint minden előítélet, embertelen következményekkel járhat. A másik a zárt közösségek, a nép körében is lelket mérgező úgynevezett „fehér bivaly” szindróma. Vagyis a másság elutasítása a csúfolódásig, sőt az üldözésig. Ez esetben hősünket azért közösítik ki, mert csecsemőként szinte életképtelennek bizonyult, de a zsidó doktor és felesége tápszerekkel felerősítette. A falu szája szerint „megszopta a doktornét”. A regény többi része vagy krimiszerű, vagy elnagyolt történetmondás, a cselekmény mechanikusan követi a történelmi fordulatok sematikus vázát. Az alakok nem élnek, arcélük, jellemük a semmibe foszlik. Hiteltelen a véletleneken át menetelő főhős alakja is, noha az író – a fülszöveg tanúsága szerint – igazi hőst akart teremteni. Csakhogy a regényvalóságnak is van belső logikája, ami jó esetben vezeti az írókat. De hiába működik a külső történések frontján az alkotó fantáziája, nem képes hitelesen lefedni az előre gyártott vázat, s végig laza az alakok érzelmi és értelmi jellemzése. A főszereplő nem tud hőssé válni, mert nem töltődik fel etikai jelentéssel, hiányzik belőle a saját cselekvései iránti felelősség. Emberi mélység nem tárul fel előttünk. De az író javára írjuk, hogy nem hepienddel zárta a történetet.

5. Mezei József: *A magyar regény*. Bp. 1973. 825.

Bekötőút, 1969

A regény címe parafrázis, azaz előértelmezi a szöveget, s a kölcsönhatás során a szöveg utólag újraértelmez, vagyis szimbolikus értelemmel ruházza fel a címet. S valóban, a konkrét történet egy bekötőút hiányából bont ki reális, a szocialista érában továbbélő társadalmi problémát. Az 1960-as években bizonyos társadalmi csoportok hátrányos helyzetének megszűltetése eleve kényes vállalkozásnak számított. Végh Antalnak még ahhoz is volt mersze, hogy a marxizmus egyik alaptételét – a lét határozza meg a tudatot – kérje számon a gyakorlaton. Vagyis az ember a körülményeinek foglya. Ha nincs bekötőút, akkor nincs munkalehetőség, az elzárt, alig párszáz embert számláló közösség a saját zsírában fő: tudatállapota, életminősége semmit sem változik, jövőképe a múlt, s nincs igénye a kiemelkedésre, a kultúrára, a civilizáció adományaira, a higiénára stb. A kérdés már most az, milyen esztétikai eszközöket tudott az író célja szolgálatába állítani? Sikert-e művészi módon bemutatnia a Varga Erzszi hányódását és sorsa révén az etikai embertípus küzdelmét az egymásnak feszülő értékfelfogások atmoszférájában? Gáll István az írásmű hiteles, „általánosítható szociográfiai képét”, az író „beavatott biztonságát” dicsérte, és ezért a könyvet Végh Antal addigi legjobb munkájának minősítette, megelégedve róla, hogy az író fikciónak szánta.⁶

Nem valljuk a materiális esztétika elveit, tehát a regényt többnek gondoljuk, mint szervezett nyelvi anyagnak (szövegnek), hiszen ez minden írásmű természetes létmódja, amelyet elsősorban a struktúra, jelesül az írói nézőpont felől lenne érdemes megközelíteni. De itt valóban zavaró a nézőpont labilitása, gyakori variálása. Nemcsak arra gondolunk, hogy a megszólaló göcsejszegi lakosok monológjai nem ízelődnek szervesen a történetbe (Darvas László újságcikk-sorozatként olvasta a könyvet!),⁷ hanem különálló szociológiai betétként hatnak, s ezzel egy más műfajt képviselnek, hanem arra is, ahogyan több helyen a szerzői narráció átmenet nélkül fordul a mimetikus ábrázolásba. Az első monológok előre szaladnak, már Erzszi bukását emlegetik, amikor a szerzői történetmondás még nem tart ott. Külön szál a tanítónő sorsa, megint más az olajfűró brigádé, s a három szál végül nem fut össze. A KISZ mentőakciója objektíve éppenséggel nem lenne hiteltelen, de itt túlságosan direkt megoldásnak hat.

Csillagösvényen, 1969

A regény a „szocialista limonádé” eklatáns darabja, azaz egy habkönnyű szerelmi történet, bizonyos szocialista értékek propagálásával. Nem véletlen, hogy a kis könyvet a BM Határőrség Politikai Csoportfőnöksége adta ki, a csoportfőnökség Agit-prop osztálya szerkesztette. A cselekmény egy határőr őrsön játszódik, ahol – ha leszámítjuk az olykor fárasztó szolgálatot és az alvásra adott kevés időt – voltaképpen idilli körülmények uralkodnak. Mindent áthat a paternalista szellem: „őrnagy elvtárs” és felesége még „bugyiperekben” is szívesen áll a katonák rendelkezésére, mint a bölcsek kövének birtokosa. A kisregény „hőse” egy bizonyos Sándor határőr, legalább is megvitatja velük szívügyeit. Remek katona, szakács az őrsön, egy kissé ugyan elmaradt az esztétikai művelődés terén, de most szerelme, a negyedik gimnazista, irodalom tanárnőnek készülő Edit felzárkóztatja. Politiká-

6. *Két regény fiatalokról.* Magyar Hírlap, 1969. május 8. 6.

7. *Riportokból egy egész kozmosz.* Élet és Irodalom, 1969/33. 6.

val nem foglalkozik, de amikor a presszóban a kissé részeg technikus ÁVÓs-nak titulálja, s feltételezi, hogy hajlandó lenne még az anyját is lelőni a határon, egy konyakosüveggel leszakítja a fülét. Vagy amikor szerelmi vetélytársa, az állatorvos kifejti, hogy nincs szabadság abban az országban, amely aknákkal veszi körül magát, frázisokat vet az abszolút igazság ellenébe. Egyszóval nem hagyja a mundér becsületét megtorlatlanul. (Több helyen is elhangzanak evidens bíráló politikai megjegyzések, de mindig negatív figurák szájából!) És mégis! Végh láthatóan gonddal igyekezett megszerkeszteni három részre tagolt regényét, a *Székelyműve* kölcsönvett szimbolikus címtől az egységes cselekménybonyolításig, s némelyik laza ecsetvonással felvázolt alakja jellemnek mondható.

Egyedül a kastélyban, 1971

Ez a regény újabb bizonyítéka az író társadalmi érzékenységének, egyszersmind erőfeszítés, kísérlet az irodalompolitika által szorgalmazott hétköznapi hős megteremtésére. A központi alak, Ilona „tanító néni” ugyanis több mint etikai embertípus: már-már hős, aki elbukik ugyan, s bukásában jelen van a tragikum. Forradalmat gerjeszt Répáson, bátran felveszi a küzdelmet az ellenerőkkel, s az utolsó pillanatig kitart, végül a háttérben szervezett sunyi bojkott megtöri, és menekülésre készíti. De kérdés, esztétikailag hiteles alak-e? Sajnos, nem tud felzárkózni a magyar irodalom tanítónő hősei mellé, mert a regényt nem megélt élmény, hanem tétel működteti. Az író helyett tétel beszél miliőról, lélekről, sorsról, helytállásról, megátalkodott gonoszságról. Már az 1940-es években felmerült az a gondolat, hogy a válságba jutott magyar regénynek, ha ismét fel akar nőni a kor színvonalára, meg kell termékenyülnie a tényirodalommal. Az 1970-es években újra divatba jött ez a nézet, főként a népi irodalom esztétikáját továbbbélítő, ellenzéki gondolkodású írók és kritikusok körében. Az 1950-es, 1960-as évek hazug regényeihez képest a tényirodalommal feldúsult valóságábrázolásnak valóban volt felszabadító hatása. Végh Antalnak ebben a regényében is kemény társadalombírálatot fogalmazódik meg, lelepleződik a kis települések elhagyatottsága, (tehát az arányos fejlesztésről szóló szocialista tan hazugsága), lakóinak elmaradott gondolkodásmódja, primitív életvitele, a gyermekek és nők védtelensége, a hivatal packázása, a nagyüzemi vezetők diktatúrája stb. Ezek megszólaltatása a regény megjelenésének idején komoly tettetnek bizonyult. Csakhogy a regényműfaj értékmérője nem a szociográfiai hitelesség, hanem az esztétikai megformáltság minősége. Márpedig az *Egyedül a kastélyban* epikai világa alakítástechnikailag inkább a tényirodalom, semmint a művészi fikció körébe vág. Az író ugyanis nem tudta, talán nem is akarta új fikcióképző elemekké szervezni a tényszerűséget, az jobbára külön életet él, mint dúsító elemek halmaza. Ilona és az egyéni arcúval rendelkező alakok (kevés van belőlük!) sem élik meg szerepüket, inkább az író beszél helyettük. Legfeljebb Ilona esetében használja a belső monológot, de legtöbbször tipográfiai megkülönböztetés nélkül, szervetlenül. A párbeszédek is jobbára a levegőben lógnak, sokszor nem tudjuk ki kinek beszél, pontosabban ki szól vagy válaszol Ilonának. Ráadásul itt-ott szó férhet a tényszerűség belső hiteléhez is. A mű univerzumában ugyan a jelölők nem konkrét utaltként határozzák meg a tényeket, de nem szerencsés, ha a fikció ellentmond az olvasó valóságtapasztalatának. A kérdés végső soron az, képes volt-e a regény magát érvényesíteni? Már a kortárs kritikus, Balázs József

szerint sem: a főhősön kívül nincsenek a regénynek emlékezetes alakjai, elnagyolt a szerkezet, monoton a stílus.⁸

Jégzajlás, 1977

A mindössze 100 oldalas kisregény egyrészt egy kudarcba fulladt hősies vállalkozás és egy szerelem szimbolikus összekapcsolódásának drámai története, másrészt egy történelmi kormetszet, amely irodalmi eszközökkel idézi fel egy szatmári falu népének reagálását a felszabadulás kínálta alternatívákra. Pártos írás, az író kétségtelenül a volt cselédek, részes aratók mellett tör lándzsát, ugyanakkor idealizálás nélkül igyekszik ábrázolni a lehetséges falusi típusokat, ezért a kisregény túlmutat saját világán. Felidézi az emberekben élő erős földtulajdon utáni vágyat, egyszersmind hiteles képet fest a falu osztályhelyzetéről, vagyis arról a történelmi igazságról, hogy elvértve akadtak ugyan, akik üdvözölték a szovjet hadsereget és bizakodva tekintettek az új társadalmi berendezkedés elé, de többségben azok voltak, akik az első perctől kezdve ellenségesen és félve fürkésztek a jövőt, és nem vártak tőle semmi jót. Illetve abban bíztak, hogy az oroszok hamar kivonulnak. A valóságnak ezt a kétarcúságát bemutatni a szocialista érában nem kis írói elszántság kellett. A kisregényméret azonban nem teszi lehetővé a mikro-analízist sem a társadalmi-, sem az emberi viszonyok szférájában, így a szerelmesek növekvő együvé tartozásának lélektani indoklásával is adós marad az író. A regény deduktív szerkezete viszont kedvez a drámai hangulat megalapozásának, az olvasó már annak tudatában követi az eseményeket, hogy Bálint meghalt. A pap álma az írásmű fikciós jellegét erősíti.

Akkor májusban esett a hó, 1979

1952 májusában valóban esett a hó. Persze nem ettől kulcsregény ez, hanem attól, hogy az író (felismerhető?) alakjait és epizódjait egykori iskolájából, a debreceni Református Főgimnáziumából vette. A baj az, hogy szereplőit reális mivoltukban emeli be az esztétikai illúzió világába. Hiába tartja védőpajzsul maga elé a nevezetes Medgyessy-anekdotát,⁹ hangoztatván, hogy „ez az írás amelyet most közreadtam: csak regény”, ez az alakításmód törvényszerűen hozza magával, hogy nem regényt, hanem depoetizált életmetszetet kapunk. A védekezésre elsősorban a torzítás miatt volt szükség. (Az Előszót a regény második kiadásából. elhagyta!) Az írásmű tendenciózusságát, az élményanyag szubjektív indulatát, akart torzításait főleg az érintett kör ismerhette fel és vehette magára, mint szándékos visszacsapást. Azoknak a köre, akiknek képviselői beperelték az írókat. De azt, hogy a narrátor, Rásó Gábor nézőpontja túl megy az irónián, azaz ellenséges, csaknem durva, már néhány oldal után érzékeli a kívülálló olvasó is. (A konyhán dolgozó lányok például „szukák”, akik fenn vannak tartva a teológusoknak. A korrepetáló tanárok nem hazamennek, hanem „hazatakarodnak”.) Méltán jegyezte meg Lázár István: „Valóban furcsa alkat az, aki ennyi idő elteltével ilyen frissen és ilyen engesztelődés nélkül őrizte, táplálta magában haragját, dühét, fájdalmát, ami most kifakadt belőle.”¹⁰

8. Végh Antal: *Egyedül a kastélyban*. Kritika, 1971. 11-12. sz. 106-107.

9. „Ez nem lú, ez szobor!”

10. Véghestelen Véghig. Élet és Irodalom. 1979. szept. 15. 11.

Ami a regény belső struktúráját illeti, a cselekmény nehezen lendül neki. Tanárok, diákok nevei röpködnek, pattogó, közlő mondatokban. Gyors epizódok váltják egymást, szervességet alig tartván, amolyan korfestő tabló próbál belőlük kikerekedni. Mivel a valóságanalóg történettel az író nem képes feszült várakozást kelteni az olvasóban, a hiányt egy kis erotikával próbálja kompenzálni. Végül a korszellemet ábrázoló tabló mégis elkészül, s előttünk áll az 1950-es évek elejének egyik ellentmondásos színtere, az egyházi iskola, konkrétan a debreceni református gimnázium, amelyet a diktatúra nem szüntetett meg, de eszmei bázisát, a vallásos világnézet terjesztését szinte likvidálta. Groteszk módon a vallásoktatást fakultatívvá tette, a történelmet pedig dogmatikus marxista tanárookra bízta. Ez a felemás történelmi-politikai helyzet súlyos ellentmondásokat teremtett a legkülönbözőbb – iskola-külvilág, tanár-diák, tanár-tanár, diák-diák, diák-szülő – viszonylatokban. Mindez azonban a regényben nem kap kellő intellektuális megvilágítást, mert az írói nézőpont azonos Rásó Gábor látószögével, ami lehetetlenné teszi a regénybeli világ magas szintű reflektáltságát. Némelykor viszont az író kiesik Rásó szerepéből, és későbbi tapasztalatok tisztánlátásával reflektál, olykor anokronizmusokat követ el. Hogy az intellektuális perspektíva adott esetben mi lehetne, arra világirodalmi példa Musil *Törless iskolaévei* c. remekműve, amely lélektani elemzéseinek pontosságán kívül azzal tűnik ki, hogy főalakja állandóan a ráció fényében vizsgálja sorsát. Ezzel szemben Rásó Gábor, bár érzi a kor szorítását, hiszen már 18 éves, rövidesen érettségizik, de nem képes felismerni a történelmi erővonalak kusza, abszurd játékát. Ezért a tanárok szerint aljasok, álszentek, beképzettek, gyávák, önzőek. Ennek megfelelően nem is jellemek: panoptikumfigurák. A könyvben ábrázolt ifjúsági együttes önmegvalósítási kísérleteiben, értékrendjében szinte az érzékiség megismerésének vágya a legfontosabb törekvés. Rásó elfogadja és magára nézve kötelezőnek tartja ezt az értékrendet, és hajszolja a szexuális alkalmakat, olyannyira, hogy néha olybá tűnik, szexuális türelmetlenségét vetíti rá környezetére. Megismeri a lealázó szexet, majd az igazi szerelmet is, ami felnőtté avatja. Ekkor érezzük, hogy statikus jelleme változhat, fejlődhet, érzelmi pangása oldódhat, cinizmusa humanizmusba válthat. A fikció is ekkor – a regény utolsó negyedében – mélyül el.

Téeszmetró, 1981

A satirikus kisregény a *Ha az isten nyulat adott* c. kötetben jelent meg. Az író a korszak etikai létleletét készítette el, s a diagnózis olyan lett, mint ama állatorvosi könyv címlapjának lova, amelyen minden betegség fel van tüntetve. Végh Antal alapvetően azt akarta bírálni, hogy az országban mindenki mást csinál, mint amire jogositványa szól. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek is szívesebben foglalkoznak a melléküzemágakkal, mint az alaptevékenységgel. Ez azonban nem véletlen. Ahogy az elnök mondja: „Minél többet termel a téesz, annál nagyobb a ráfizetés (...) Kapunk egy liter tejért öt forintot, nekünk benne van nyolcba.” Mindez közgazdaságilag az áru árának eltérítéséből adódott. „Még az a szerencse – mondta a főkönyvelő elvtárs –, hogy ez a mi gazdálkodásunk szocialista jellegű. Mert ha nem az volna, megölne bennünket a túltermelés.” Mivel a dolgok összefüggnek, a rész önkéntelenül feltárja az egészet: a cselekménybonyolítás során kiderül, hogy a „magasabb rendű” szocialista társadalom minden szférájában a korrupció, a „jattolás” a módi. Vagyis két szélhámos fiatalember bugyuta ötlete – építsenek téesz

metrót a Vörös Rák térszében – hitelek és állami támogatások révén eljut a primitív megvalósulásig, miközben a rendőrség, a bank, a népi ellenőrzés stb. gyanúját a laza fröccsök és vendéglátások leszerelik. Az ideológiai szövegek szembehelyezkednek az ésszerűséggel. A városi rendőrkapitány azt kérdezi az elnöktől: „Azt mondd meg, elnök elvtárs, hogy ki néktek a keresztapátok. Odafentről.” Patyomkin-világot tár elének az író, a „tudom, hogy tudod, hogy hazudok, hazudj te is” silány erkölcsi gyakorlatát. „Az a legfontosabb, elvtársak – mondta az elnök –, hogy minden látszólagos törvényteleniséget a legszigorúbb törvényesség szellemében hajtsunk végre! Meg hogy minden esetleges szabálytalanság a legszabályosabb legyen! Ne hogy szó érje a ház elejét!” A részletek sok jó ötletet és alapos valóságismeretet tartalmaznak. Van azonban a regénynek két lényeges hibája! Az egyik az, hogy az író abszurd alapokra épít, vagyis hihetetlen mértékben eltorzítja a valóságos dimenziókat, s ezzel mérsékeli, már-már kioltja a regény feszültségét. A szatíra realitásos körülmények között jobban érvényesülne. Hiba továbbá, hogy Lexi és Kristóf, a két szélhámos szándéka nincs kellően motiválva, megokolva, alakjuk és szerepük egyre jelentéktelenebbé válik. A csattanó sem elég erős ahhoz, hogy feltegye a koronát a műre. A regény maradandó értéke a stílusparódia! Véghe regénye örök dokumentuma marad a kiüresedett mozgalmi nyelvhasználatnak, a frázis uralmának a ráció felett. Az olyan fordulatok, mint „elvtársak, ez elvi kérdés, amiben engedmény nincs”, varázsigéknek számítottak. Vagy: „Márpedig vezető ember nem vész el, csak átalakul.”

90 perc, 1982

A 90 perces győztes küzdelem után Gusztai, a csapat technikai vezetője azt mondja a játékosoknak: „Játék volt ez csak, fiúk.” Mit is mondhatna egyebet – véli a középhedezt, Gábor a monológjában –, ő tudja legjobban, hogy minden volt ez, csak nem játék! Ami a regényben elhangzik, az nem a futballról szól csupán, vagy első sorban nem arról. Véghe Antal, jól ismervén azt a világot, a társadalmi valóság egyik legsötétebb valóságsszférájába hatolt be. Eredeti módszert talált mondandójához: a futballmérkőzés 90 egységre tagolt krónikaszerű tudósítása jó regényszerző elem két szempontból is. Egyrészt a struktúra alkalmas arra, hogy tudósítson egy nagy tétre menő, izgalmas futballmérkőzésről, ugyanakkor arra is, hogy Gábor, a középhátvéd belső monológok formájában elének tárja ezt a manipulációkkal behálózott világot.

Véghe Antalnak volt tapasztalata arról, miért lett beteg a magyar futball. Ezt persze minden résztvevő tudja. Tapasztalatait gazdagították azok a hónapok is, amelyeket a DVSC csapatánál töltött, mint pszichológus. (Szerepel a könyvben egy pszichológus, aki azonban nem az író alteregója. Pedig jó alkalom kínálkozott volna magát is öniróniával ábrázolnia!). A regény nyersanyaga tehát adva volt számára, amit aztán az írói fantázia többletével gyúrt össze. A helyzetek és szereplők identifikálása, a burkolt allegória feltárása egykor jó szórakozásnak számított, mára azonban elvesztette jelentőségét. Lám, az idő is kompozíciós tényező. Nem karikatúrákat rajzol, hanem az ironia és a szatíra eszközeit használja. Tisztelheti-e a csapat a mestert? Fenntartás nélkül semmiképpen, hiszen elidegenítették munkájától, kivették a kezéből a döntést, de a felelősséget rajta hagyták. Ám ő „havi hét rongyért” mégis vállalja a megbízatást. Becsülhetik-e a játékosok Dani bácsit, Szütyő bácsit, Gusztit meg a többieket, amikor ők adják-veszik a meccseket, kapcsola-

tokat keresnek bírókhoz, szövetségi tagokhoz, az ellenfél játékosaihoz, befolyásos emberekhez? Az egész mechanizmusnak kialakult egyfajta cinikus szókincse. Ezek az emberek egy-két lezser szleng kifejezéssel nagyon fontos információkat adnak egymásnak. A futball az 1970-es, 1980-as évek Magyarországon üzletté vált, de nem nyílt, becsületes profi iparrá. Így hát a győzelem akarása vagy a vereségtől való félelem nem a sportember természetes érzelmi-erkölcsi tevékenysége. Mindez idegesíti a közönséget. Valamilyen érdekszempontból mindenki vállalja a részvételt. Gábor is vállalja, mert aki búza közé keveredik, azt megeszik a disznók. Ha nem vállalná, negyed annyi bérért tanító lehetne falun. A 90 perc nagyon olvasott könyv volt a maga idejében, mert a sport ürügyén a társadalom züllöttségéről beszélt.

Könyörtelenül, 1986

A *Könyörtelenül* kétségtelenül az egyik legjobb krimi, amit valaha magyar nyelven írtak. A második kiadás fűlszövege ezúttal találó jellemzést adott a regényről. A döbbenetes hat napot valóban drámai erővel, filmszerű látásmóddal, tudatos szerkezeti adagokban pergeti az író. Végh sok időt és energiát fordított a terrorista akció megismerésére, ami persze a végeredmény szempontjából közömbös. Szerpel a regényben ő is, mint látogató, de szerepe nem szubjektív. A „kisebbikkel” való találkozását tárgyiasan írja meg, azért kereste fel kétszer is, hogy „hitelesebb, érvényesebb” legyen az írás. Nevek nincsenek, sem a helyiségé, sem a szereplőké. Felismerte azonban, hogy ennek a regénynek a szerkezeti konstruktőre csak az idő lehet. Mivel a történet logikája lehetetlenné tette az értelmes cselekvést, mint az idő tartalmát, az idő láthatatlan irracionális erőként lebegett a lányok – és a két fiú felett, kettős hatalommá vált, éppúgy lehetett a tragédia vagy a vértelen megoldás tényezője. Vagyis soha jobb példát arra, hogy az ór is rab! De az idő a fegyveres erők és az író kezét is megkötötte, az előbbi az életek megkimélése miatt kivárára alapozta stratégiáját, az utóbbit annyiban, amennyiben ragaszkodott a hat naphoz, a terrorakció valóságos idejéhez. A késleltetések, retardációk tehát ez esetben nem önkényes írói elhatározások, hanem objektív szerkezeti megfelelések, s nem adnak alkalmat a cselekmény színesítéséhez. Végh azért tudta művészi rangra emelni a regényt, mert nagyon pontos és arányos szerkezetbe foglalta, (hat nap – hat könyv) másrészt az egyes könyvek számozott fejezeteiben felderítette a hiteles szociológiai hátteret, „az események mögöttesét”, a társadalmi, emberi viszonylatok és az esemény összefüggéseit anélkül, hogy a didaxis bántó lett volna. De éppen elég világosan ahhoz, hogy az olvasó a túsul ejtett lányokért való aggodás közepette is megjegyezze, szükségszerűen ide vezet minden „hatalom védte bensőség”. Intellektuális olvasatban ez a regény külön értéke, hiszen a két terrorista fiatal szülei a szocialista hatalmi szféra kedvezményezettjei voltak. Végh Antal dicséretes lélektani empátiával idézte fel a rabság hat napjának lélektípró óráit, s ezzel a külső cselekmény statikáját dinamizálta. Könyvét szolgáltatnak nevezi, használni akart vele.

Helyőrség az isten háta mögött, 1988

A *Helyőrség az isten háta mögött* ismét egyes szám első személyben íródott, de nem „En-regény”, hanem ama bizonyos Rásó Gábor örvezető - az író alteregójának története, 3-10 oldalas 35 szerkezeti egységből álló naplója. Kulcsregény tehát ez

is, hiszen egy sor életrajzi tény megint megegyezik a szerzőjével. Többek között az, hogy civilben tanító, az apja kulák stb. Ezért tartotta fontosnak az Előszóban – akárcsak korábban – az eltorzított Medgyessy-anekdota példázatszerű előadásával felhívni az olvasó figyelmét, „ez az írás, amelyet most közreadtam: csak regény.” De a könyvnek kerek, befejezett, klasszikus értelemben vett cselekménye nincs. Szerepel a történetben egy Szabados nevű őrmester, a főhős barátja, aki regényt akar írni *Helyőrség az isten háta mögött* címmel, s Rásó Gábort be akarja vonni társszerzőnek. Miről szólna a regényünk? – kérdezi Szabadost. „Rólunk, az életünkről. – Kit érdekel ez? – Lehet, hogy ma még senkit. De később, ha az emberek kíváncsiak lesznek rá, milyen idők voltak ezek...” Szabados később regényelméleti fejtegetésbe kezd: „Miért, mit képzelsz, kispofám? (...) Regényt csak azokról írhat az ember, akiket ismer. Miért, mit gondolsz, írt már valaki a földön olyanokról regényt, akiket nem ismert?” Nos, a regény kétségtelenül hordoz bizonyos dokumentum értéket, archiválja a korabeli néphadsereg-mentalitást és nyelvhasználatot, továbbá vannak más részértékei (például itt-ott megcsillanó humora), de alapjában véve túl sietős, epizodikus, külsődleges, ám nem elég különös (!) ahhoz, hogy általános érvénnyel ragadja meg a problémát. Módszere a riport, amely – Lukács György szerint – az egyénitől független valóságot akarja ábrázolni. Rásó Gábor eléggé szimpla figura, a katonai élethez, feljebbvalóihoz való viszonyulása labilis, sokáig fenntartás nélkül bízik Buzássy őrnagyban. Beszélgetéseik tartalma és stílusa csupa közhely. Aztán megtudjuk, hogy „nem tud eljutni sehová, mert tele van kételyekkel.” Buzássy őrnagyot sokáig rokonszenvesnek gondoltuk, ám kiderül, hogy ugyanolyan hitvány ember, mint bajtársai. Vég Antal végül kiemeli a regény cselekményét az epizodikus mederből, és csattanós befejezéssel szolgál: egy délszláv származású katonát diverzánsnak kell minősíteni, hadbíróság elé állítani, mert a helyőrségnek példát kell statuálnia éberségből, az ellenség leleplezéséből. Mindez Rásót érzelmileg megviseli. Bizonyos, hogy a regény megírása idején Vég Antal elment addig a határig, ameddig elmehetett, azon túl már a tilalomfák sorakoztak. Még jó, hogy a besúgásra való beszervezési kísérlet epizódja és a konstruált per, mint befejezés, benne maradhatott a szövegben. A regény erotikus jelenetei bizonyára vonzották az olvasókat. A nyelv helyenként szándékosan kincstári blaba, ami illik a tartalom szelleméhez – erre az őrnagy elvtárs is figyelmezteti Rásót –, helyenként viszont élénk, színes.

Fekete szivárvány, 1996

Írónk ismét egy személyes emlékekkel átszőtt, olvasmányos, a félmúltat, méghozzá az 1956-os forradalmat idéző könyvet adott ki kezéből. Első helyszíne Gáborján, a bihari kisközség, ahol tanítói pályáját kezdte, s ahol leszerelése után nem sokkal a forradalom érte. Innen ragadják ki a pufajkások, mint a község forradalmi bizottmányának tikárát, s viszik Kistarcsára, több hónapos internálásra. Pedig visszafogottan, józanul viselkedik 56-ban – tehát vállalja, de nem bosszúszomjas –, és később is így tekint vissza az eseményekre. Szabadulása után helyzete Újfehértón konszolidálódik, végül Nyíregyházán egyenesbe kerül. Amennyire megítélhetjük, (márpedig többeket azonosítani tudunk) a szereplők egy része is eredeti nevén lépett át esztétikai létdimenzióba, ami etikailag azért kockázatos írói eljárás, mert a cselekmény nyilván nem teljesen azonos a valóságban történetekkel, s az árnyalatnyi elrajzolás is hiba, mert becsületbe vág vagy fölöslegesen heroizál. A regény valóság-

alapja tulajdonképpen nem lenne döntő kérdés, legfeljebb annyiban, amennyiben az író a vele készült életműinterjúból az internálótáborát még nem is említette.¹¹ Pedig a regénynek azok a legérdekesebb fejezetei mind a helyzet, a légkör tárgyas, mind a túlélési technikák, viselkedésmódok lélektani bemutatása révén. Hiteles művészi ábrázolást kap a tanító belső világa, a szabadság hiányát leküzdő lelki, tudati erőfeszítés is. Kár, hogy a regény egyéb viszonylataiban ezt a mélységet nem érezzük, a típusok is elmosódódtak. Ennek egyik oka az, hogy az író krónikaszerűen, mintegy kívülről vezeti a cselekményt. Végh ezúttal bonyolultabb szerkezetet választ: három idősíkon futtatja a cselekményt. Ez azonban nem jelent lényeges eltávolodását a konvencionális szerkezeti beállítódástól, formakezeléstől. Feltűnő az erotikus jelenetek erőltetése. Az Egerben játszódó felvételi fejezetre szükség van, elsősorban a „nagy” Gombos Irmuskával való utolsó találkozás miatt, amit szépen old meg az író, de öncélú a Mancival való éjszakai hettyegés részletezése és a felvételi vizsga dicsekvő ábrázolása. A megformálás egysége megkövetelte a „kis” Gombos Irmuskával való fejezetet is, amelynek melankóliával átítatott eufórikus hangulatában fogalmazódik meg az a rombolás, amit a forradalom leverése az emberi lelkekben okozott. Kár, hogy a modorosság eluralkodik a stílusán azáltal, hogy a semleges, referenciális mondatokat is külön fejezetbe tördeli – emiatt annak idején már Szabó Dezső megróttá Tamási Áront –, így a szöveg úgy hat, mint egy expresszionista szabad versben a lihegve odavetett mondatok. A közlő jelrendszer végső soron nem lép elő üzenetté, így a történet alapján véve nélkülözi a mélyebb jelentést, egyedi történet marad, de annak olvasmányos.

Azt mondta, hogy ígyi szudá (1944-1945), 1998

„Most egy háromkötetes regény első darabját tartja kezében az olvasó” – közli a bevezető. Megtudjuk, hogy a „regény” három egységből fog állni, a voltaképpeni regényt a második rész. A bevezető első és az „utólagos” harmadik rész egyaránt tíz-tíz fejezetet tartalmaz. Az előbbiből kiderül az író dialektikus történelemszemlélete, azt ti. hogy hazánk szovjet megszállása a Horthy-korszak népellenes, a német fasizmushoz húzó politikájának szerves, ok-okozati következménye volt. E rész előadásmódja színes és eleven. (Kár, hogy tárgyi tévedések is szeplősítik.) A harmadik rész azonban teljesen felesleges, csak fokozza az írásmű hibrid jellegét. A szövegen végigvonuló, olykor politikai pamfletbe forduló publicisztikai stílus itt csaknem egyeduralkodóvá válik. Az egységes epikai vonalvezetést és a hagyományos időkezelést fel-felbontó metódus – melyet felfoghatnánk műfajmegújító kísérletnek is, hiszen az elbeszélői személyesség reflektálja a mű világát – végül szétszórtságot okoz. Mert később kiderül, mégsem modern narrátor-pozíció ez, hanem auktorális a javából, ráadásul személyes érdekű. Egyes szereplők ugyanis, köztük az író családja, név szerint válnak regényalakokká, de nem átpoetizált minőségben. A szovjet megszállás borzalmait ecsetelő krónikaszerű előadásmódot aktualizáló és lefelé stilizáló kommentárok, pamfletok szakítják meg. Néha az elterpeszkedő részletekből egy-egy kész vagy félig kész novella sziluettje, mint üde epikus színfolt, rajzolódik ki. A személyeskedő aktualizálások rontják a regény esztétikai auráját, a közbeszéd stílusában lezserül fogalmazott mondatok – ezt a stílust egykor a közvetlenség jelenlétének, s mint ilyet, értékesnek tartottak úgyszintén. Az egy mondat-egy bekezdés és a hiányos mondatok túlhajszolása a modorosság gene-

11. Akkor is, ha egyedül maradok. A riporter Sáfrán István. Bp. 1988

rálszaftját önti a szövegre. Végh házagpótlónak szánta és vélte regényét, amely egy magyar falu sorsán keresztül leplezi le a „felszabadulást”, ám művében csupán a tényanyag, a politikai előjelek cserélődtek fel, így szándéka tematikai értelemben valósult meg. Regényének ugyanis nincs modellértéke az adott témakörben, mert a poétikai jelölők szegényessége, már-már hiánya miatt az egyedi anyag nem képes az általános horizontjába emelkedni.

Kruzlics engem úgy segéljen, 1999

A trilógia második kötete szerkezetileg az elsőt követi, tehát 10-10 előzetes és utólagos fejezet fogja közre a regénynek szánt szövegtörzset. Könyvének 383. oldalán Sütő Andrásról szólva, a szerző önkéntelenül így mentegetőzik: „Össze-vissza csapkodunk...!” Ez ugyan az egyik utólagos fejezetben fogalmazódik meg, tehát nem a fikcionált szövegrészben, de ennél jobban nem tudjuk jellemezni regénynek nevezett munkáját, amely továbbhalad az 1944–45-ös politikai változások, az impériumváltás bemutatásában. Itt-ott kétségtelenül megcsapja az olvasót a szövegből áradó történelmi idők szele, egy-egy részlet különös, életszerű élményanyaga, (elsősorban a családi vonatkozásokra, az önéletrajzi vonalra gondolunk, másrészt az iskolai légkörre), érzékeljük az írónak a Bata Imre által is méltatott ösztönös epikai érzékét. De a Haraszty bácsiékhoz köthető társaság, Szatmárnémeti némely újdonsült vezetőjének – köztük a román polgármesterré avanzsált egykori magyar kéményseprőnek, Kruzlicsnak – az életét taglaló vonal ebben a helyenként zavaros részletezésben érdektelen, unalmas. Még a történelmi változás megrendítő emberi tartalma, a magyarból románná válás, a szív- és nyelvcsere tragikuma is elsikkad valahogy ebben a külső személetű epikai tálalásban. A már 1945-ben, tehát még a párizsi békekötés előtt megkezdődött romániai magyarüldözés fontos téma, ami itt a Duna-deltába való tömeges internálás tudatosításával, az internáltak életének felidézésével jelenik meg, ám az író ezt sem tudja organikus keretbe kanalizálni, az epikai összefüggéseket megteremteni, az egyes szálakat összekötni. Gyakran támad az olvasónak az az érzése, hogy hiányzik az alkotói tervszerűség, nincs átgondolva a kompozíció, az események esetleges kanyarokat vesznek. A narrátor olykor személytelen, olykor jelen van, egyszer egyes szám első, máskor harmadik személyben. Az epikai vonalat többször szerzői meditációk szakítják meg, ezek színvonalra közhelyszerű. Még a Ceauescu-házaspár is feltűnik a szövegben, méghozzá azt állítva, hogy Nicolae egy időben Csatáry Miklós volt, később szégyenkezett is amiatt, hogy magyarnak akart állni. A kompozíciós szétszórtságot egyébként pontosan jelzi a laza stílus, elsősorban a fölöslegesen alkalmazott hiányos mondatok sora, egy-egy lényegtelen közlés más szórendben történő ismétlése, nyelvhelyességi vétség („nagyon elszaladtak már a történelmek”). Egyes szövegrészek összefüggés-teleneknek hatnak. Az író még arra sem fordított gondot, hogy a latin közmondást és az irodalmi idézeteket pontosan közvetítse.

Fehérgyarmat tangót jár, 2000

A címlapon regénynek, beljebb *regényes korrajznak* nevezett harmadik kötetet az egyik néven nevezett szereplőnek, Daly Lenkének a szerzőhöz írott levele vezeti be. Ebből megtudhatjuk, hogy az egykori magyartanár, akinek Végh megküldte a kéziratot, több kifogást emelt a történet hitelességét illetően, amit az író figyelmen

kívül hagyott. A kifogások is mutatják, kár volt a szereplőket valóságos nevükön megidézni, mert így jogos a hitelesség számonkérése. De a valóságos események eltorzítása még nem jelentené automatikusan az esztétikai dimenziót! A regényes korrajz – ez pontosabb műfaji megjelölés – elé és után írt fejezeteket a szerző most *körítésnek* nevezi. A felvezető tíz fejezet ezúttal írói remeklés, történelmi, szociográfiai és néprajzi forrásként is hasznosítható, s érvényessége bizonyosan túlmutat Majtis határain. A koncentráltabb önéletrajzi történet most az iskolai év menetrendjét követi, tehát kronológiai nyomvonalon halad, de az előzőeknél sokkal sápadtabb. Az író ugyanis nem tudja az esztétikum mágneses terébe emelni az ifjúság „tyúkszaros életet”. (Az ő szóhasználat!) Az olvasó figyelmét nem vonzza, hogy az osztánccon ki kivel táncolt, hogy állt fel a fehérgyarmati felnőtt és gimnáziumi futballcsapat és maga a játék részletes tudósítása sem. Viszont érdeklődéssel olvassa a tíz önéletrajzi fejezetet!

Rövid összegzés

Az 1980-as években a magyar irodalomban is egyre érezhetőbbé vált az esszéizáló, reflexív, ironikus szövegek térhódítása, sőt már megjelent, ha polgárjogot még nem is nyert, a posztmodern szövegalkítás gyakorlata. Végh Antalt az esztétikai paradigmaváltás nem befolyásolta, továbbra is a konkrét vonatkozathatóság hagyományos formáiból építette szociográfiai ihletésű regényeit, melyekben kevés szerep jutott a jelszerűségnek. „... *életprogramjával vállalta a környező valóság hiteles bemutatását, a társadalmi változások krónikáját...*” – jellemzi az irodalomtörténet.¹² Személyiségének szerves részét képezte a teljes, sőt nyers igazság feltárása iránti szenvedélyes igény, jóllehet – ma már elmondhatjuk – *anyagának egyes részletei nem állják ki a hitelesség próbáját*. Narratív alakító technikájának fundamentuma regényíróként is a valóság koncentrált követése volt. Alkotófantáziája valóságos modellek nélkül nem működött, ezért közeledett többször a kulcsregény válfajához. A paraszti életben, múltban és jelenben egyaránt, alapos anyagismerettel rendelkezett. Ha az életnek új fordulatai mutatkoztak, elébük ment és elsőnek adott hírt róluk. Talán túl gyorsan is. Regénytémáit többnyire nem hordta ki, hanem szinte sietve hozta őket a világra. Némelykor összetévesztette az irodalmat a publicisztikával, az ábrázolást a riporttal. Késői alkotószakaszában lazított a történetmondás technikáján, stiláris magabiztossága átcsapott modorosságba. Az újraolvasás Funk Miklósnak egy korai összegzését igazolja: „Végh Antalt az olvasói közvélemény kitűnő novellistának, nagyszerű szociográfusnak (gondoljunk az *Erdőháton*, *Nyíren* elsőpró sikerére), megbízható regények írójának és indulatos, elfogult pamfletírónak tartja, ilyen minőségben főként a magyar labdarúgás bajainak ürügyén hallatta többször is hangját, meglehetősen nagy érdeklődés közepette.”¹³

Ahhoz a szinthez, amit a novellában és a szociográfiában elért, regényei közül csak néhány képes felzárkózni.

12. *A magyar irodalomtörténet 1945-1975. III/2. A próza és a dráma. Bp. 1990. 1194-1196.)*

13. *Utószó a Könyörtelenül c. regényhez. Bp. 1986. 397)*

szemle

Népmesék Tyukodról

Örvendetes hír, hogy újabb kötettel gyarapodott a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népmesehagyományát közkinccsé tevő könyvek sorozata. Megyénk népmeséi „nagyhatalomnak” számít, hiszen számos kiváló mesemondóval dicsekedhetünk. Hogy csak a legismertebbeket említsem, megyénkben élt az Erdész Sándor kutatásainak köszönhetően Európa-szerte ismertté vált szamoszegi Ámi Lajos, vagy az Ortutay Gyula által felfedezett bátorligeti Fedics Mihály. 2009-ben a tyukodi Erdős Lajos cigány mesemondó legszebb meséit adták közre a gyűjtő-szerkesztő Görög-Karády Veronika bevezető tanulmányával és jegyzeteivel ellátva A Franciaországban élő magyar származású etnológus több alkalommal járt Magyarországon, s gyűjtőútjain elsősorban cigány mesék után kutatott. Kutatásainak eredményeit magyar és francia nyelven publikálta itthon és külföldön egyaránt. Erdős Lajos meséinek sem ez az első kiadása, ugyanis határainkon kívül angol fordításban már 2008-ban megjelentek.

Az igényes kiállítású könyv húsz mesét tartalmaz felgyűjtésük időpontjának sorrendjében: először az 1956-ban illetve 1961-ben más kutatók által gyűjtött mesék szerepelnek, majd a kötet szerkesztője által 1984-ben és 1985-ben rögzített mesék következnek. Ez a szerkesztés elsősorban a mesével foglalkozó szakemberek számára jelent érdekességet, ugyanis alkalmat nyújt csaknem harminc év távlatában a mesemondó fejlődésének és a meseszövegek változásainak megfigyelésére. Egy-egy

mese különböző időpontokban elmondott változatai révén a laikus olvasó is bepillantást nyerhet a meseszerkesztés, szövegvariálás rejtelseibe. A mesék túlnyomó többsége a klasszikus varázsmesék kategóriájába tartozik, míg kisebb része az anekdotamesék népszerű műfajába sorolható – így a legkülönbözőbb érdeklődésű olvasók is megtalálhatják a kötetben a számukra érdekeset. Olyan, gyermekkorunkból ismert mesékkal találkozhatunk a könyvben, mint pl. a *Borsszem Jankó* vagy a *Tündér Ilona* egyik helyi variánsa (*Betyáros* címmel), de régi ismerőként üdvözölhetjük a furfangos cigányról és az ördögös szolgáról szóló tréfás történeteket is.

A meséket bevezető három írás nemcsak a szakemberek, hanem az egyszerű érdeklődők számára is sok érdekességet rejt. A szerző Görög-Karády Veronika egyrészt a gyűjtés és a kiadás előzményeiről, körülményeiről szól röviden, majd Tyukodról és a tyukodi cigányokról vázolja fel dióhéjban a legfontosabb tudnivalókat. A leghosszabb és egyben legérdekesebb a harmadik, korábban önálló tanulmányként is megjelent írás, amely több részre tagolódik. Első részében Erdős Lajos életéről és személyiségéről esik szó. A szerző kutatói érzékenységét, jó szemét dicséri, hogy Erdős Lajos zárkózottsága ellenére, részletes önéletrajza híján is plasztikus képet tudott rajzolni a mesemondóról; élete eseményeinek leírásával, személyiségjegyeinek árnyalt bemutatásával közel tudta hozni őt az olvasóhoz. Jellemzéséből kiderül, hogy Erdős egy olyan

idős nemzedék képviselője, amely cigány származása ellenére a hagyományos paraszti értékrend követője, s nemcsak szemléletével, hanem életmódjával is integrálódott a falu világába. Mint a falu közösségének megbecsült, általános tiszteletnek örvendő tagja, mélységesen elítélte azokat a fiatalabb generációkat, amelyek már nem a hagyományos falusi normákat követték, hanem a dologtalan életre, könnyű megélhetésre rendezkedtek be: „Erdős Lajos megőrizte a cigány közösség alapvető értékeit, ugyanakkor egész életében arra is törekedett, hogy a tyukodi magyar világ normarendszerének megfeleljen. És ezt azért tette, mert azonosult vele. Nem volt elnéző azokkal a viselkedésformákkal és tulajdonságokkal, amelyeket negatív értelemben tartanak 'cigányosnak' Tyukodon.”

A tanulmány második része Erdős Lajost mint mesemondót jellemzi. Itt esik szó arról, hogy kiktől és hogyan tanult mesélni, milyen alkalmak voltak a mesemondásnak nemcsak a faluban, hanem a munkahelyein vagy a munkásszállón is, ahol hosszú évekig lakott.

A tanulmány harmadik részében a szerző Erdős Lajos mesekincsét mutatja be a laikus olvasó számára is érdekes módon. Itt nemcsak a különböző mesetípusok és mesei elemek általános, illetve Erdősre jellemző egyedi vonásait tekinti át, hanem párhuzamokat hoz a megyei és a másutt gyűjtött népmesékből, tágabb perspektívába helyezve ezzel Erdős meséit. Görög-Karády Veronika – más mesemondókkal kapcsolatos személyes tapasztalatai alapján – magabiztosan jelöli ki tyukodi adatközlője helyét a cigány és magyar mesemondók körében. Erdős elbeszélői stílusának és szerkesztési technikájának jellemzésével a mesemondás mélyebb aspektusait is megismerteti az olvasóval.

A bevezető tanulmány utolsó részében ez a sokirányú, a meseanyag egészét érintő általános elemzés egy konkrét

mese részletes elemzésében csúcsosodik ki. Ennek külön érdekessége, hogy egy mese (*Betyáros*) csaknem harminc év különbséggel elmondott két változatának összehasonlító vizsgálatáról van szó. A tudományos igénnyel, de olvasmányos stílusban megírt elemzés megint csak általános érdeklődésre is számot tarthat, hiszen sok érdekességet tár fel a mesék és a mesemondás háttéréről. Hasonló alaposságú, de inkább már a szakembereknek szól a mesék jegyzetanyaga is.

Mindezekből jól látszanak a szerző erényei: mindenekelőtt a téma sokrétű megközelítése, az egyéniségkutató és etnopszichológiai szempontok, összehasonlító módszerek együttes alkalmazása, melynek eredményeképpen plasztikus képet rajzol a mesemondó életútjának, egyéniségének, értékrendjének és mesemondási sajátosságainak összefüggéseiről. Széleskörű szakirodalmi tájékozottságának és a témában való jártasságának köszönhetően biztos kézzel vezeti be még a laikus olvasót is a meseelemzés fortélyaiiba. Mindezzel olyan oldalait tárja fel a mesehagyománynak, amellyel az egyszerű meséskönyvekben nem találkozhatunk.

Így derülhet ki az olvasó számára az a nem igazán közismert tény is, hogy a cigány mesemondók a magyar népmesekincséből merítenek, és személyiségüknek, egyéni ízlésüknek, elbeszélői tehetségüknek, s adott esetben cigány hallgatóságuk sajátos elvárásainak megfelelően alakítanak a mesén. Erdős Lajos is hasonlóképpen formálta át a másoktól hallott meséket, beleolvasztva azokba saját élményeit, értékítéleteit is. Meséi általában jól építkeznek, de az egyes epizódokat, mesei elemeket időnként nem következetesen és logikusan szerkeszti egymás után, s így alkalmanként megbomlik a történet egysége. Olykor-olykor oda nem illő elemek is becsúsznak egy-egy mesébe. Ezek a sajátosságok viszonylag gyakran előfordulnak más ci-

gány mesékben is – ugyanakkor viszont Erdős Lajosnál hiányoznak a kifejezetten cigányosnak tartott „horrorisztikus” elemek, naturalisztikus részletezések. Ugyancsak az ő egyéni sajátossága, hogy meséiben nincs igazi hős, hiszen a legtöbb főszereplő nem különleges tulajdonságai, képességei által, hanem főként segítőtársai révén éri el a célját. Bár a szerző többször is utal a mesemondó egy-egy jellegzetesen cigányos vonására, ezen a téren mégsem aknázza ki teljesen a kínálgató lehetőségeket: az igazán érdekes ugyanis az lett volna, ha az életmű elemzését a magyar és a cigány mesemondók módszeres összevetésével végzi el. Ehhez azonban – mint maga is írja – további összehasonlító vizsgálatokra lenne még szükség.

Számunkra, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élők számára különösen fontos ez a kötet, hiszen múltunk egy darabját őrzi a másutt is ismert mesék jellegzetesen idevalósi változataiban. Köszönet ezért Görög-Karády Veronikának, aki megismertette velünk ezt a hagyományt, és mindenekelőtt tisztelet és köszönet érte Erdős Lajosnak, aki a népmesét száműző globalizált világunkban is megőrizte és továbbadta ezeket a meséket. Kívánunk neki jó egészséget, s kívánjuk, hogy 84. életévén túl is még sokáig örömet lelje a mesemondásban.

Ratkó Lujza

Erdős Lajos mesei világa és meséi. Szerk. Görög-Karády Veronika. L'Harmattan – Nyitott Könyv Kiadó, Bp., 2009. 209 p.

A vonal szülte rend

Ha szétnézünk a kiállítóteremben a legrégebbi alkotás 1978-ból származik. Ekkor a művész még Nyíregyházán élt, fiatalon, tele reményekkel, buzdításokkal, díjakkal és még nem sejtette, hogy a félvilágot bejárva hogyan tér újra ide vissza. „Messze tornyokat látogat sorba, szédül, elbúsong s lehull a porba, amelyből vétetett.” Újra itt van tehát átutazva ó- és újvilágokat, de a dal ugyanaz maradt.

1978 jó év volt. Akkor érettségiztem és barátaimmal Bubu-val (Bullás József), Győzővel (Bihon Győző) no meg Elekkel (Kerekes Elek) készültünk a felvételire a „képzőre”, mármint a Képzőművészeti Főiskolára. Minden művészeti eseményre figyeltünk, minden kiállítás megnyitón ott voltunk és persze mindent kritizáltunk. Ekkortájt került látókörünkbe Kádas István is, aki teljesen újszerű hangot ütött meg az akkori kortárs grafikában.

Felfigyeltünk sajátos groteszkbe hajló figuráira, lendületes karakteres vonalvezetésére. Az egyéniség, a sajátos íz volt az, ami máig élő emlékként él bennem.

1978 óta sokat változott a világ és különösen sokat változott a képi és a művészi kifejezés világa. Megjelent a színen a digitális technika, hétköznapi életünk elengedhetetlen részévé vált a számítógép. A digitális kép szinte határtalan lehetőségeket kínál. A döntő momentum a technikai fejlődés mellett talán mégis inkább az, hogy a képzőművészet teret veszített a filozófiával szemben. Joseph Kossuth írja: a művészet halott, maradt a filozófia.

Mivel a filozófia nem tud mit kezdeni saját magával, hiszen sem a társadalmi folyamatokra, sem a természettudományi törvényszerűségekre nem tudott olyan magyarázatokat adni, amelyek ne buktak volna meg, így új vadászterületek felé nézett s megtalálta magának a művészetet.

S már nem elégedett meg pusztán azzal, hogy magyarázza a nyilvánvalót, hanem programot is adott. Ha valaki kételkedni támadt, akkor felkiáltottak. Mindenki művész! Ezzel dilettánsok gar-madóját szabadították a világra.

Szerencsére ezt nem mindenki hitte el. Kádas művészete a képzőművészet nyelvén szól hozzánk és mondja el üzenetét a világról. A legfontosabb kifejező eszköze a vonal. A vonal azonban nemcsak pontok halmaza, hanem út és irány, lendület és megállapodás egyszerre. Ezek a csak Kádasra jellemző vonalak tekeregnek, kavarnak – és szinte mindig kettesével járnak – spagettiszerűen csavarodnak a felületen, majd azt vesszük észre,,, alakok figurák bomlanak ki belőlük, melyek egyre többen vannak és különös szellemi utazásra csábítják a szemlélőt. Hosszú ez az út és messzire vezet évezredek mitológiák homályán, istenek és hősök földjein keresztül idézve meg az ősi világban a rendet, a káoszban a kozmoszt. Máskor történelmünk vad ösvényein barangolhatunk, elvegyülve Dózsa szilaj legényei között, sorstragédiákat idézve meg. Kádas számára a magyarságtudat nem megvehető és eladható, mint az állampolgárság, amit mostanság

sportolóink között tapasztalhatunk. A magyarság vállalás kérdése és áldozat is. És nemcsak a tudósainkat, kiváló művészeinket kell vállalni, hanem Trianont is, a Tito partizánjai által megalázott és legyilkolt többtízezer délvidéki magyart, a kitelepített felvidékieket, vagy a Duna-deltában elveszetteket, tudva azt, hogy az áldozat nem hiába való, nélkülünk kevesebb lenne a világ, azonban a természet nagy rendszerei úgyszólván megváltás felé forognak.

A biztos kézzel meghúzott vonal által szétszabdalt felület, vagy fekete vagy fehér. A tus nem tűr kiigazítást. A jel tömör, hazudni nem lehet. A kimondás tisztasága, akár a kétszer-kettő józan-sága, örök.

Kádas grafikái dacolva a korrallal, a kimondott szó inflálódásával, az értékről vallanak, néha talán komorak, de akkor inkább ünnepélyesek, de tükröt tartva egy hazug világnak, arról adnak hírt, hogy ige-nis létezik érték s mérték, és üdvözülhet, aki érdemes, s ezért dolgozni érdemes.

Szepessy Béla

Elhangzott Kádas István kiállítása megnyitásán, 2010. február 3-án 16 órakor a Pál Gyula teremben, Nyíregyházán (nyitva március 7-ig).

Kádas István: Ady – Hazamegyek a falumba (rézkarc, akvatinta 255x405 mm)

Sipos László kiállítása elé

„A világ mindenütt gyönyörű. Keleten misztikus, nyugaton izgalmas, északon fenséges, délen egzotikus.” Sipos László szavaiban rejlik ars poeticájának lényege is.

Jemenben járt... Egy kiválasztott földön, amelynek sugárzása, misztériuma évezredek óta szüntelenül jelen való. Mi készíteti az embert a világ megismerésére? Honnan a kíváncsiság, a vágy az utazásra? Miért akarja az általa fontosnak tartott értékeket megosztani a többiekkel, a közösség tagjaival? És miért fotók által? És egyáltalán honnan is ez az erős, szünni nem akaró készítés az alkotói lét megélésére?

Sipos László gazdag ember, mert a kíváncsiság, az utazás vágya gyermekkorától kísérője életének. Az alkotás adta szabadság és öröm felfedezésében meghatározó szerepe volt rajztanárnojának. Németh Lászlóné Michna Éva teljes személyiségevel, tevékenységével, szellemiségével tanította őt a művészetek szeretetére, aktív kreativitásra. Példakép volt. Igazi tanító, a szó legszebb értelmében.

Az alkotások gondolatokat, érzelmeket, értékrendeket, segítő tanácsokat és még sok mindent közvetíthetnek nekünk, többieknek. Mi, a többiek, a befogadók, az emberek fontosak vagyunk Sipos Lászlónak, ezért osztja meg velünk életének élményeit. Empátiás érzékenység, a közösségért érzett felelősségvállalás jellemzi az alkotót. Nem véletlen az sem, hogy vállalja az egyik legigazabb emberi feladatot: nevel és tanít.

Ez egy kiállítás-megnyitó... Tapasztalatból mondom: az egyik legszemélyesebb, legintimebb pillanat a kiállító számára. Felfedi a legbelsőbb titkokat. Sebezhető, leplezetlen kitárulkozás. Sipos László a fényképeket egy Minolta géppel készíti, s a filmek előhívásánál – ahogy ő mondta – mindig jelen van. Ő látja, igaz-e az a szín, az a fény, árnyék, ami éppen előbukkan. A meghívón olvashatjuk: fotógrafikák. Mi ez? Egy kis beavatkozás? Igen! Egy kis beavatkozás a kompozíciókba, és jelen esetben – ebben a sorozatban – megtörténik a színek elhagyása.

Beszélgetésünk során sokszor elhangzott szavak: időutazás, időtlenség, ösiség. Az alkotó úgy érezte, hogy a fekete-fehér fotók jobban, mélyebben tudnak szólni színek nélkül az állandóságról, az időtlenségről, az örök érvényű értékekről. Az egyik képének költői címe: „Időtlenségbe vetkezett házak”. Meséli: milyen is az épületek ritmusa... Ezeréves, sárból, agyagból tapasztott, tizenkét szintes házak vertikálisa - az ablakok rendje horizontális ellenpontok. Szépen, sűrűn összebújva, egymást védve a természet és az ember támadó erejétől. Függőlegesek és vízszintesek. De milyen esendően görbülnek, mocoognak? Néha dőlnek! Ember keze tapasztotta. Lélekkel vannak átitatva, és - engedjék meg - a mi magyar paraszti népi építészetünk, a mi tapasztott falaink, régen élt őseink tenyerének, lelkének lenyomatait (is) hordozza. Ezek az ősi Sába földjén lévő építmények megejtően hor-

dozzák az archaikus rendet, a természet és az ember egyszerű kapcsolatát.

Szegénységről is beszélt Sipos László ... Elvándorlásról is, koldusokról is. Ám valami éteri tisztaságról, elégedettségről is, az életörömről - ami annyira hiányzik belőlünk. Egymás iránti törődésről. „*A természet és az ember egy...*” Mi talán túl sok éket vertünk már itt, Európában?

A képek – szám szerint, ha jól emlékszem 36 darab – Észak- és Dél-Jemen településein, tájain készültek. Látunk egynehány fotón embereket is. „Férfiak a szukban”, az ősi bazárnegyedben, „Asszonyok a sikátorban”. Aztán az én legkedvesebb képeim közül az egyik: „A mecset őrzője”. Gyermek a házuk előtt, életképek... A mecset őrzőjét, ha megnézik: egy szép, sasorrú, tisztaszemű, sovány ember büszkén néz ránk. A dolga: a mecset őrzése, és ezt tisztességgel teszi.

Mint képzőművész, jó látnom, hogy Sipos László tudatosan és érzékenyen él a kiemelés, az alárendelés művészi eszköztárával. Sokszor feszíti be a képtérbe az architekturális elemeket, melyek így monumentálissá válnak, szellemiségükkel

uralkodnak. Máskor arányaival, elhelyezéssel emeli ki a fotó legfontosabb elemét, mint a „Fiú a számmal” képen például. Vagy a csipkerajzolatú épületek között két fekete folt: a két asszony eltűnő alakja.

Szereti a tömörítést, de csak lényegkiemelés érdekében. Nem mond le a fontos részletekről a divatos „minimal art” kedvéért. Amúgy sem divatos ... Sipos László az örökvényűt keresi, találja, s közvetíti. Azt mondja, hogy lehet valami titokzatos kötődése a múlthoz, mert e tájakon is örülnek neki az emberek. Természetes, egyszerű kedvességgel fogadják és befogadják, odatartozónak érzik.

Sipos László gazdag ember. Megkapta a lehetőséget, a kíváncsiságot, az érzékenységet, a felelősségérzetet, a tehetséget és ki tudja még, mennyi szép dolgot. És ezzel jól gazdálkodik, jóra és jól használja.

Köszönjük neki!

Elhangzott a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban, a kiállítás megnyitóján. 2010. április 8-án.

Székhelyi Edith

Sóstói út 53.

A történethez két szálon is kötődöm. Egyrészt, mert Balla István és az én nagymamám, Prok Magdolna unokatestvérek voltak, ám a dédnagymamám tragikusan korai elhunytát követően az unokatestvérek lényegében testvérként, egy családban nőttek fel. Másrészt, felhasználva a több mint húsz esztendő szerkesztői gyakorlatomat, abban próbáltam segíteni, hogy a könyv minél pontosabb, s ez által használhatóbb legyen. Mert – s ezt már itt, az elején hangsúlyoznom

kell – dr. Balla István visszaemlékezése nagyon olvasmányosan, érdekesítően megírt kézikönyv. Kézikönyv, annak ellenére, hogy egy ember története. Ám nem csak az! Az egyéni keresztül egy család, egy város és egy ország története is. Ráadásul nem napló, hanem egy hat esztendő alatt papírra vetett (írógéppel sűrűn teleírva a lapok mindkét oldalát), a szerző élményeivel, észrevételeivel, véleményével kiegészített visszaemlékezés. Súlyos könyv a Sóstói út 53., és nemcsak

a szó szoros értelmében az. Lemértem, 1,2 kilogramm, tehát már e miatt sem könnyű esti olvasmány. A tartalma még súlyosabb, igaz – szerintem – ezen sokat könnyít Balla István, azaz Pista bácsi olvasmányos stílusa. Mint említettem, a kiadvány kiváló kézikönyvként is használható, köszönhetően a kitűnően összeállított hely- és névmutatónak, ami közel 1500 címszót tartalmaz. A nevek döntő hányada Nyíregyházához kötődik, de mellettük épp úgy megtalálhatók mindazok a személyek, akik hazánk és a nagyvilág 20. századi történetét alakították. A helynevek segítségével pedig végigjárhatunk az 1900-as évek első felének meghatározó helyszínein, Erdélyben éppúgy, mint a Felvidéken vagy a Délvidéken.

Régen a történelem, egy-egy család, nemzetség, népcsoport, nemzet múltja apáról fiúra, pontosabban – szerintem – nagyapáról unokára szállt. (Az arab világban, de – ha emlékezetem nem csal – spanyol nyelvterületen is, az egyének neve önmagában is kész családfa – milyen könnyű náluk a családfa-kutatás –, vagyis a történelem egy-egy darabja.) Én manapság sem találkoztam olyan korosabb asszonnyal vagy úrral, aki ne mesélt volna szívesen órákig. Így volt ez régen is, akár a pásztortűz mellett, akár kukoricafosztás közben. Emlékszem, gyermekeim egyik kedvenc esti meséjében, Komjáthy István Mondák könyvében is így volt. Ma ennek leginkább a fiatalabb nemzedékek egyre rohanóbb életvitele szab határt. Kár!

Ugyanakkor ott vannak a magányosan, és egyre magányosabban élő idős emberek, akikre van úgy, hogy napokig, hetekig senki sem nyitja rá az ajtót, s még jó, ha néhány perces telefonbeszélgetésre jut idő. Mit tehetnek ők, egyedül? Vagy nem csinálnak semmit, s akkor a szellemi leépülés rohamossá válik, vagy megtartják szokásaikat, mint a napi keresztretjévényfejtés és a

heti rendszeres kártya, ahogy azt nagymamám, Pista bácsi unokatestvére tette majdnem a 91. évében bekövetkezet haláláig, vagy nekilátnak papírra vetni életüket, tapasztalataikat, ahogy ezt Balla István is tette, amíg ereje engedte. Engels szerint a társadalom alapja a család, s ha baj van a családdal, akkor baj van a társadalommal is. E lényeges megállapítása ellenére éppen a kommunista világrészben sikerült elsőként szétverni a családot, s ezzel a társadalmat is, bár teszem hozzá, ma már a nem kommunista világrészen is nagy lépésekkel haladnak ebbe az irányba. Egy 30-50 négyzetméteres lakásban nem lehet három vagy négy generációt elhelyezni. Ha pedig szétesnek a családok, akkor lassan feledésbe megy a múlt, s szabadon lehet a történelmet alakítani és tanítani. Ha túl sok a tendenciózus írás, nagyobb a valószínűsége, hogy ezekből marad fenn néhány a hálás utókornak, s akkor a történelem már e forrásokkal alátámasztható, ám mégis torzszülött lesz. S éppen ezért lenne fontos, hogy minél többen vegyenek tollat, vagy üljenek a számítógép elé, s rögzítsék az utókornak a maguk személyes történelmét. Az egész ebből állhat hitelesen össze.

A valóság és a történelem tehát gyakran köszönő viszonyban sincs egymással. Pedig Samuel Butler angol író szerint – és nem G. B. Shaw szerint, ahogy azt Pista bácsi emlékezetéből utána nézés nélkül feltételezte – a múlt az Úristen sem tud változtatni, erre csak a történetírók képesek. S ez az a pont, ahol visszatérek a könyvre. Mindezek miatt lényeges Pista bácsi többször is megismételt mondata, mely szerint: *„Véleményem kialakításában soha senki, semmilyen oldalról nem befolyásolt, és soha senki nem részesített anyagi juttatásban.”* Tegyem hozzá, a szerző abban sem bízott, hogy valaha valaki egyáltalán elolvasásra méltatja majd a papírra vetett sorait, még akkor sem, ha

kifejezetten István fia kérésére állt neki a visszaemlékezésnek.

A gondolkodás és a vélemény-nyilvánítás szabadságának joga alkotmányos alapjog, bár mintha most már ez is kapott volna egy dőfést. A vélemény-nyilvánítás jogával élt Balla István is. Bár nem reménykedett benne, a sors mégis lehetővé tette, hogy többször is átolvassa a már leírtakat, s azt, ahol szükségesnek érezte, az azóta feltört emlékeivel egészítse ki, vagy éppen kommentálja a megtörténtekeket. Kedvenc gyermekkori meséim egyike a király új ruhája. Abban – bár mindenki látja, – csak egy kisfiú meri elmondani, hogy a király meztelen. Ebben a könyvben, ebben a visszaem-

lékezésben Balla István mondja ki ezt, s nagy kár, hogy a történetnek 1989. november 4-én vége szakadt. Pedig lapoznék tovább, kíváncsian várva a folytatást az elmúlt 20 esztendőről. Hiszen a változás szelét érezve, mintha Pista bácsi is meglátta volna a fényt az alagút végén. Ám meglehet, most újraolvasva akkori sorait, azt írná: tévedtem, csak a vonat jött szembe.

Sóstói út 53. Egy elvetélt (köz)élet. Családi és történelmi kordokumentum. Dr. Balla István: Így emlékszem... Így láttam... Ez a véleményem. c. visszaemlékezését szerkesztette és jegyzetekkel ellátta dr. Kollárné Balla Anna Bp., 2010. 842 p.

Orbán András

Új akadémikusok

Harminckilenc rendes, és harminc levelező tagot választott tagjai sorába 2010 májusában, 180. közgyűlésén a Magyar Tudományos Akadémia. Közöttük olyanok is vannak, akik az utóbbi időben szerzői, interjúalanyai voltak a Szemlének. Gratulálunk akadémiai tagságukhoz!

Görömbei András irodalomtörténész mostantól az MTA rendes tagja, 2001-től volt a testület levelező tagja. A 65 éves tudós a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet professzora. Szűkebb szakterülete a huszadik századi magyar irodalom. Legutóbbi tanulmánykötetei közül kiemelkedik az irodalom személyiség- és közösségformáló szerepét vizsgáló Irodalom és nemzeti önismeret, valamint az ugyancsak e témával foglalkozó Azonosság-tudat, nemzet, irodalom. Monográfiát írt Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról és Sütő Andrásról. A Kisebbségi magyar irodalmak című munkája három kiadást ért meg.

Zsoldos Attila az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője. Az MTA levelező tagjának választották. A 48 éves történész pályafutása során a magyar középkor, azon belül az Árpád- és Anjou-kor történetével foglalkozott, elsősorban társadalom-, intézmény- és politikatörténeti kérdésekkel. Három önálló kötete és tizennyolc tanulmánya jelent meg magyar, szlovák, román, angol és katalán nyelven. Számos ismeretterjesztő munkája közül kiemelkedik az Árpád-kort társadalomtörténeti megközelítésből bemutató kötete, melyet a szakmai közvélemény tudományos szakkönyvként fogadott be, az egyetemeken pedig tankönyvként használatos.

krónika

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IRODALMA

Válogatott bibliográfia 2009. (július) október 1–december 31.

ÖNÁLLÓ MŰVEK ÉS GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

239. BALLA D. Károly: Harmadvalaki: Versek, 1999-2008. – Szombathely : Savaria University Press, 2009. – 95 p.
240. BALOGH Géza: Márnalezen: Horgásznovellák. – Budapest : Editorial Kft., 2007. – 197 p.
241. BÓDI Margó: Az én izvilágom. – [Budapest] : Bódi G. Produkciós Iroda Kft., 2009. – 161 p.
242. BORDÉ Katalin: A Nyíregyházi Rotary Club története, 1934-1938. – Nyíregyháza : Rotary Club Nyíregyháza Egyesület, 2009. – 123 p.
243. BUCZKÓ József: Gúzsba kötött évtized, 1946-1956 : Kuláksors, kitelepítettek, forradalom Újfehértón. – Újfehértó : Újfehértói Városi Múzeum, 2006. – 262 p.
244. BUCZKÓ József: Jeles személyiségek Újfehértó múltjából. – Újfehértó : Újfehértói Városi Múzeum, 2004. – 122 p.
245. BUDAHÁZI István: Járok a tájon: [Válogatott és új versek]. – Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2008. – 101 p.
246. ERDŐS Lajos – GÖRÖG-KARÁDY Veronika: Erdős Lajos mesei világa és meséi: Népmesék Tyukodról. – Budapest : L' Harmattan : Nyitott könyv, 2009. – 209 p.
247. ÉSIK Sándor: Északkeleti almanach 25.: Térnyitó életutak. – Nyíregyháza : In-Forma Lap- és Könyvkiadó Kft., 2009. – 208 p.
248. GÉCZI Lajos: Hajlik a meggyfa...: Ung-vidéki gyermekjátékok, mondókák és vőfélyversek. – Kassa : Hernád Magyar Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006. – 110 p.
249. HAJDU Sándor: Bemutatkoznak a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány Porzsol István-ösztöndíjasai 2009-2010. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány, 2009. – 68 p.
250. HORVÁTH Lajos: Átmenet a Szovjetunióból Ukrajnába Kárpátalján, 1991-1997. – Nyírtelek : Gidófalvy Péter, 2007. – 60 p.
251. HORVÁTH Lajos: Hucul köztársaság, nyugat-ukránok és ideiglenes román megszállás, 1918-1921. – Nyírtelek : Gidófalvy Péter, 2007. – 36 p.
252. HORVÁTH Lajos: Hírközlés és posta Kárpátalján 1918-ig. – Nyírtelek : Gidófalvy Péter, 2008. – 60 p.
253. HORVÁTH Lajos: A „visszatért” Kárpátalja, 1938-1939. – Nyírtelek : Gidófalvy Péter, 2009. – 31 p.
254. IVANCSÓ István: Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I. Nyomtatásban megjelent művek. – Nyíregyháza : Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2006. – 1019 p.
255. IVANCSÓ István: Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja II. További művek. Kiegészítések. Kiadatlan művek. – Nyíregyháza : Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2008. – 510 p.
256. JAKÓ Ernő – SOMOGYI Béla: Múltba veszett hagyomány: Adatok Tunyog és Matolcs néprajzához. – Tunyogmatolcs : Művelődési Ház és Községi Könyvtár, 2007. – 27 p.
257. KÁLLAI Szabolcs – KÖTELES Viktória – BÍRÓ András: Kárpátalja száz csodája. – Budapest : Totem Plusz Könyvkiadó Kft., [2009]. – 207 p.
258. KENYERES Mária: Szindobbanások: Versek és novellák. – Ungvár ; Budapest : Intermix Kiadó, 2009. – 80 p.
259. KÜLLŐS Imola – SÁNDOR Ildikó: Két kárpátaljai parasztproféta szent iratai. – Budapest : L' Harmattan ; [Pécs] : PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tan-szék, 2009. – 379 p.
260. LÖRINCZ P. Gabriella: Karcok: Versek. – Ungvár ; Budapest : Intermix Kiadó, 2009. – 80 p.
260. MADÁR János – HANÁCSEK Erzsébet: Arcok és énekek: Verses antológia 2009. – Budapest : Rim Könyvkiadó, 2009. – 336 p.
262. MUZSNAY Árpád: Ady Endre és Móricz Zsigmond tanácskozás. – Szatmárnémeti : Erdélyi Magyar Köz-művelődési Egyesület, 2009. – 310 p.
263. NAGY Milada: Nagyszőlős a világ közepe. – Budapest : Aposztróf Kiadó, 2009. – 195 p.
264. NAGY Zoltán Mihály: Viszontlátás: Versek és novel-lák az Együtt folyóirat hét évfolyamának (2002-2008) lapszámaiból. – Ungvár ; Budapest : Intermix Kiadó, 2009. – 204 p.

265. NEMERE Ilona: A tiszai halászlé. – [Nyíregyháza] : Homonnai Kiadó, 2009. – 80 p.
266. NÉMETHNÉ DIKÁN Dóra – RÉFI Attila – SZABÓ Róbert: Reformszocialisták Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1988-1989: Tanulmányok és dokumentumok. – Szeged : Bába és Társa Kiadó, 2009. – 419 p.
267. OLÁH András: Közjáték vagyunk: 50 év-50 vers. – Budapest : Hungarovox Kiadó, 2009. – 67 p.
268. PÁLL István: Kelet-magyarországi tájházak. – Nyíregyháza : Múzeumfalú Baráti Köre, 2009. – 45 p.
269. PAP Ildikó: Táltosok: Regény. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 2008. – 235 p.
270. PAPP Sándor: Barzó Mihály építőmester. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2009. – 32 p.
271. SALGA Attila: A mátészalkai kalandor regényes története: Intézd úgy, hogy önszántukból adják! – Budapest : Ad Librum, 2009. – 127 p.
272. SCHÖBER Ottó: A statisztika így kívánta: Történetek kesernyés humorral. – Ungvár ; Budapest : Intermix Kiadó, 2008. – 92 p.
273. SIMON Béláné: Számítógéptudomány a kezdetektől a robotfoci világbajnokságig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. – Nyíregyháza : Bessenyei György Könyvkiadó, 2009. – 105 p.
274. STEVANYIK András: A vármegye legkedvesebb gyermeke: Jósza András emlékkönyv: Megjelent születésének 175. évfordulójára. – Nyíregyháza : Sarkadi László Nyomda, 2009. – 128 p.
275. SZABÓ György Illés: Istenek árnyékában. – Nyíregyháza : Illés Kiadó Kft., 2009. – 460 p.
276. SZABÓ Sándor – ZADUBENSZKI Norbert: A kegykép hazatér: Hajdúdorog – Máriapócs 2009. szeptember 5. – Nyíregyháza : Hajdúdorogi Püspöki Hivatal, 2009. – 87 p.
277. SZIGETVÁRI Csaba: Rétköz: Egy vízivilág öröksége. – [Nyíregyháza] : Ifjú Botanikusok Baráti Köre, 2009. – 22 p.
278. SZÚCS Anna: A kistelepülések helyzete az Alföldön. – Budapest : Központi Statisztikai Hivatal, 2009. – 84 p.
279. VALACHI Anna: Csigavonalban a Parnasszusra: Rákos Sándor földi poklai és tágulói költői világa: Alkotáslelektani „fejlődésregény”. – Budapest : Argumentum Kiadó, 2009. – 350 p.
280. VIRASZKÓ Szilvia: Közülünk valók. – Nyíregyháza : Mórész Zsigmond Kulturális Egyesület, 2009. – 171 p.
281. WEINRAUCH Katalin: „...majd azt mondom neki...” : Novellák és elbeszélések. – Ungvár ; Budapest : Intermix Kiadó, 2008. – 160 p.

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

A Szemle 2009. 4. számában a bibliográfia 118. tétele száma felett téves dátum szerepel. Helyesen: 2009. április 1 – június 30.

2009. július1–szeptember 30.

181. GERGELY Judith: Gyógyszerész szakértők a tiszaszlári perben = Debreceni Szemle, 1. sz. p. 112-114.; vérvád; gyógyszerész; Tiszaszlár
182. MIZSER Lajos: Szó- és szólásmagyarázatok: Muzsaly = Magyar Nyelv, 1. sz. p. 68-69.; nyelvtörténet; Nagymuzsaly
183. FÖLDES Györgyi: A festményvászon szálai : Szöveg-szerűség és képszerűség Czöbel Minka Pókhálók című novellájában = Alföld, 6. sz. p. 46-54.; műelemzés; Czöbel Minka; Pókhálók
184. SZILÁGYI Márton: Sonnenfels és Bessenyei : két bécsi folyóirat a 18. század második felében = Irodalomtörténet, 2. sz. p. 147-172.; sajtótörténet; 18. század; Bessenyei György
185. EMÖDI András: A váradi és szatmári római katolikus püspökség régi könyvtárlományának összegyűjtése, rendezése és feldolgozása (1998-2008) = Könyvtári Figyelő, 2. sz. p. 188-199.; könyvtártörténet; római katolikus egyház; Szatmárnémeti; Szatmári Római Katolikus Egyházmegye
186. MIZSER Lajos: Északkelet-magyarországi személynevek a kései ómagyar korból = Magyar Nyelv, 2. sz. p. 244-254.; nyelvtörténet; Szabolcs vármegye; Szatmár vármegye
187. MIZSER Lajos: Szó- és szólásmagyarázatok: Borbánya = Magyar Nyelv, 2. sz. p. 214-216.; nyelvtörténet; Nyíregyháza-Borbánya
188. CSOMÓS György: A regionális központok szerepének változása Magyarország városálózatában a szabad királyi városoktól a NUTS régiók központokig = Tér és Társadalom, 2. sz. p. 97-111.; közigazgatás; városok; Nyíregyháza
189. SZATMÁRI Zoltán: Beteljesült álom : Első magyar nő a világ tetején = Hegyisport és Turista Magazin, 3. sz. p. 8-9.; portré; alpinizmus; Ugyan Anita (1969.10.08.)
190. TÖKE Péter: Kossuth és Tisza után Pákh Imrét is Munkács díszpolgárává avatták = Leleplező, 3. sz. p. 38.; portré; díszpolgár; Munkács; Pákh Imre
191. JÓNÁS László: Unitárius cigánybúcsú Vásárosnaményban. + Ünnepi beszéd a beregi cigányfiatalok nevében = Unitárius Élet, 3. sz. p. 23.; cigányság; unitárius egyház; Bereg (tájegység); Vásárosnamény; Dandos Gyula (1938-1957)
192. MÉNESI Gábor: Meglátni a nemrég születettben a régít = Bárka, 4. sz. p. 100-102.; könyvismertetés; Szilágyi Zsófia; A továbbélt Mórész; Mórész Zsigmond
193. PAPP Imre: A Klió múltja és célkitűzései = Debreceni Szemle, 4. sz. p. 523-524.; sajtótörténet; Klió (folyóirat)

194. HORKAY Tamás: „Álmom az éneklő Magyarország” : Ahogy Kodály elképzelte - interjú Szabó Dénes karnaggal = Mentor, 5-7. sz. p. 30-33.; karnagy; portré Szabó Dénes; Cantemus Kóruscsalád
195. BÁGYONI SZABÓ István: Érintetlenül : Oláh András legújabb verskötetének bemutatójára = PoLiSz, 5. sz. p. 93-94.; könyvismertetés; Oláh András; Gyalogáldozat
196. Kárpátaljai zárónyilatkozat = PoLiSz, 5. sz. p. 95.; határon túli magyarok; Kárpátalja
197. VALACHI Anna: Csigavonalban a Parnasszusra : Rákos Sándor alkotáslélektani fejlődésrajzának vázlata = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 5-12.; pályakép; költő; Rákos Sándor (1921-1999)
198. KÁPOLNAI Iván: Fazekasok a Kárpát-medencében 1900 körül = Területi Statisztika, 5. sz. p. 533-546.; kismesterség; kerámia; Bereg vármegye; Ung vármegye; Ugocsa vármegye; Szabolcs vármegye; 1900
199. KOVÁCS Dezső: Pál utcai lányok = Criticai Lapok, 6. sz. p. 17-18.; színikritika; Molnár Ferenc; A Pál utcai fiúk - rend. Tasnádi Csaba; Móricz Zsigmond Színház
200. PÁSZTOR Zoltánné: Könyvtárosok világnapja Nyíregyházán = Könyvtári Levelező/lap, 6. sz. p. 20-23.; ünnepség; könyvtáros; kitüntetés; Nyíregyháza; MKE Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Területi Szervezete
201. SCHÄFFER Erzsébet: A kovácsmester esete a patkószöggel = Nők Lapja Évszakok, 3. sz. p. 150-158.; portré; kovácsok; Tiszaeszlár; Vajda László
202. Színházi svédasztal : A Pécsi Országos Színházi Találkozó versenyprogramja Janisch Attila ajánlásával = Premier, 6-7. sz. p. 24-29.; színházi találkozók; Móricz Zsigmond Színház; Országos Színházi Találkozó
203. VARGA János: Oláh András ötven éves! = Partium, nyár. sz. p. 87.; könyvismertetés; Oláh András; Közjáték vagyunk
204. Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház Ödön von Horváth : Kasimir és Karoline = Színház, 6. sz. p. 21-22.; Melléklet: Színház POSZT 2009. (2008. ápr. 1-2009. márc. 31.); színikritika; Ödön von Horváth; Kasimir és Karoline. Rend.: Forgács Péter; Móricz Zsigmond Színház
205. SZILÁGYI László: A költői találat földje : Rákos Sándor nyírsegi „iskolái” = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 13-23.; költő; iskola; Kálmánháza; Nyíregyháza; Rákos Sándor (1921-1999); Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium
206. GERLICZKI András: A lírai szövegteremtés módszerei Rákos Sándor költészetében : A Csörte világa = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 24-27.; költészet; Rákos Sándor
207. SZILÁGYI Péter: Szembenézve az elmúlással : Költészet a halál ellenében = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 28-34.; költészet; 1963; Rákos Sándor (1921-1999)
208. KARÁDI Zsolt: Rákos Sándor művészi testaméntuma = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 35-38.; műelemzés; Rákos Sándor; Féljelen; Rákos Sándor (1921-1999)
209. HAMAR Péter: Idill a levendulás illatú múltból : Nem élhetek muzsikaszó nélkül = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 39-51.; filmbemutató; Móricz Zsigmond; Nem élhetek muzsikaszó nélkül
210. H. NÉMETH Katalin: A suttogó ón : Nyilas Sándor amatőr szobrász kiállítás megnyitója a Nagykállói Sántha Kálmán Pszichiátriai Szakkórházban = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 111-112.; képzőművészeti kiállítás; Nagykálló; Nyilas Sándor
211. VERÉB József: A fotográfus következtetessége = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 113-114.; fotóművészet; Normantas Paulius
212. PAPPNÉ SZABÓ Ella: Visszatekintés : Hetven év tükrében a Vikár Sándor Zeneiskola = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 115-117.; zeneiskola; Nyíregyháza; 1939; Vikár Sándor Zeneiskola
213. KARÁDI Zsolt: Az aborától a zsupptetőig = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 119.; könyvismertetés; Bodnár Zsuzsanna; Néprajzi fogalomtár. A hon- és népismeret
214. A Szent Imre Katolikus Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium = Pedagógiai Műhely, 2. sz. p. 120.; kápolna; gimnázium; Nyíregyháza; Szent Imre Katolikus Gimnázium és Kollégium
215. HORVÁTH Lajos: A „visszatért” Kárpátalja 1938-1939 = Bélyegvilág, 7-8. sz. p. 12.; könyvismertetés; 1938-1939
216. HORVÁTH Lajos: A 70 éve kikiáltott Kárpát-Ukrajnára emlékeztek Huszon = Bélyegvilág, 7-8. sz. p. 29-31.; filatélia; Kárpátalja
217. NYÉKI Zsolt: Piacnyerő kompozit és epoxi : A termékfejlesztésre és a korszerűsítésre fordított bevétel is lehet jó befektetés = Gazdasági Tükörkép, 7. sz. p. 17.; Nyírtelek; Nyír-Mix-Trade Kft.
218. BÉRCI: Magyar Színházak XXI. Kisvárdai Fesztiválja = Kassai Figyelő, 7. sz. p. 14.; színházi találkozók; Kisvárdai; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
219. VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona: Irodalmi határátkelés : Három város - három ország - egy Európa = Könyvtári Levelező/lap, 7. sz. p. 26-28.; határon túli magyarok; könyvtár; rendezvénysorozat; Beregszász; Kárpátalja; Szatmárnémeti; Ünnepi Könyvhét
220. ZAPPE László: Primer vagy másodlagos ügyetlenkedés : Bohumil Hrabal Sörgyári capriccio = Színház, 7. sz. p. 27-28.; színikritika; Hrabal, Bohumil; Sörgyári capriccio - rend. Hargitai Iván; Móricz Zsigmond Színház
221. BUDAY Ernő: Megemlékezés a kitelepítettekről = Kassai Figyelő, 8. sz. p. 6.; emlékünnepe; kitelepítés; lakosságcseré; szlovákok; Nyíregyháza

222. VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona: Kárpátok Eurorégió - eredmények és lehetőségek = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 8. sz. p. 14-22.; könyvtár; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Kárpátok Eurorégió; Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány; Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár
223. HOLLÓS Máté: Gyerek a csöben és a szabad térben : beszélgetés Szabó Dénessel = Muzsika, 8. sz. p. 20-22.; pályakép; Nyíregyháza; Szabó Dénes
224. CSÁKI Judit: Most a Hegedűs D. ... = Premier, 8-9. sz. p. 50-51.; színész; pályakép; Hegedűs D. Géza
225. TEMETŐ Krisztina: A megszakíthatatlan folytonosság = Forrás, 9. sz. p. 109-112.; könyvismertetés; Berniczky Éva; Méhe nélkül a bába
226. NYÉKI Zsolt: Világszínvonalú épületben a tudáscentrum : Tanulás, önképzés, szórakozás - ötszáz méteren belül = Gazdasági Tükörcső, 9. sz. p. 11.; kitüntetés; építészet; felsőoktatás; Nyíregyházi Főiskola; Balázs Tibor; B5 Építész Stúdió
227. ANGYAL László: Az irodalmi névadás Krúdy Gyula Asszonyságok díja című regényében = Irodalmi Szemle, 9. sz. p. 72-81.; irodalmi alakok; névadás; Krúdy Gyula; Asszonyságok díja; Krúdy Gyula (1878-1933)
228. MARKÓ Róbert: Így s úgy s megint : három Tamási-előadás = Színház, 9. sz. p. 30-33.; színikritika; Tamási Áron; Énekes madár. Rend. Vidnyánszky Attila; Hullámszó völege. Rend. Török Viola; A csoda. Rend. Bocskárdi László; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
229. MARKÓ Róbert: Kisvárdai végállomás = Színház, 9. sz. p. 28-30.; színházi találkozó; Kisvárdai; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
230. ERDEI Judit, SEBESTYÉN István: Nyolcezerresek vonzásában : Interjú Ugyan Anitával = Hetek, 25. sz. p. 22-23.; alpinizmus; Ugyan Anita (1969)
231. KÁRÁSZ Andor: Segély helyett = Magyar Demokrata, 26. sz. p. 17-19.; cigányság; közmunka; Tiszavasvári
232. KRUSOVSKY Dénes: A történelmi alkalmazott : Váci Mihály (1924-1970) = Magyar Narancs, 27. sz. p. 33-35.; pályakép; Váci Mihály (1924-1970)
233. ELMER István: Tündérvilág ez a világ : kárpátaljai zarándoklat = Új Ember, 28. sz. p. 7.; műemlékek; emlékhely; turizmus; Kárpátalja
234. SERF András: Tollfőztes : Írók meghurcolása a tanácsköztársaság után = Heti Világgazdaság, 30. sz. p. 37-38.; irodalomtörténet; 1919; Móricz Zsigmond; Krúdy Gyula
235. AVAR László: Áramtermelő tehenészet = Magyar Mezőgazdaság, 32. sz. p. 24-26.; tejipar; áramszolgáltatás; Csengersima; Csengertej Kft.
236. MURÁNYI Gábor: Köszöntő viszonyok : Ünneplések a Nyugaton = Heti Világgazdaság, 33. sz. p. 41-43.; irodalmi élet; évforduló; Nyugat (folyóirat); Móricz Zsigmond
237. MAGYARY Ferenc: A tősgyökeres : 130 éve született Móricz Zsigmond = Hetek, 34. sz. p. 26-27.; évforduló; pályakép; Móricz Zsigmond
238. BOZÓK Ferenc: A népi vallásosság nyomai Váci Mihály költészetében = Evangélikus Élet, 37. sz. p. 6.; vallás; költő; Váci Mihály (1924-1970)

2009. október 1–december 31.

282. TALATA-DUDÁS Katalin: Aközkulturális intézményhálózat feltérképezése a 30 ezer fő alatti településeken = Szín, 14. évf. (2008) 4. sz. p. 4-85. Országos összehadatokkal; kultúra; intézmények; kistérségek; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
283. DARVASI László: Aki megmenti a gyorsétterem krumplisütőjét : Krúdy Gyula francia kiadása elé = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 3-5.
284. MOLNÁR Klára: Térbeli költészet : Debreceni Csokonai Színház: Halotti pompa = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 6-12.
285. CSERESZNYE Gábor: Az esszenciális szépség megközelíthetősége = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 26-32.; könyvismertetés; Mogyorósi László: Ingajarat a valóságba
286. ONDER Csaba-CZICZER Viola: „Szabadság, szerelem. A többi vihetek.” : Kritikai beszélgetés Nagy Zsuka: mégismarionett című kötetéről = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 47-70.
287. HANTI Krisztina: Egy tucat dühös színész Nyíregyházán = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 117-119.; színikritika; Rose, Reginald; Tizenkét dühös ember; Móricz Zsigmond Színház
288. MINYA Károly: Kacsatánc és zakatolás moncsicsivel = A Vörös Postakocsi, 2 (nyár). sz. p. 125-127.; könyvismertetés; Burget Lajos; Retró szótár. Korfesterő szavak a második v...
289. MIKLÓS Eszter Gerda: Vidor-színház itt és most = A Vörös Postakocsi, 3 (ősz) p. 60-62.; színházi bemutatók; Nyíregyháza; 2009; VIDOR Fesztivál
290. DARVASI Ferenc: „A család az első számú otthonom, de tágabb értelemben ugyanezt jelenti a város és a Szpari” : Beszélgetés egy Nyíregyháza-szurkolóval = A Vörös Postakocsi, 3 (ősz) p. 68-76.; labdarúgás; Nyíregyháza; NYVSSC
291. GARAI Péter: Kis (neo)modern csokor : avagy a modern építészet és nyíregyházi öröksége = A Vörös Postakocsi, 3 (ősz) p. 77-84.; építészet; Nyíregyháza
292. MOGYORÓSI László: Iserlohn napló (részlet) = A Vörös Postakocsi, 3 (ősz) p. 126-127.; testvérváros; Iserlohn
293. NAGY Zsuka: Laudáció helyett (a Ratkó-díjas Tóth Erzsébet) = A Vörös Postakocsi, 3 (ősz) p. 132.; kitüntetés; Tóth Erzsébet
294. CSOMA József: Az 1860-as canonica visitatio Nyíregyházán = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 12-32.; evangélikus egyház; ellenőrzés; Nyíregyháza; Érpatak; Geszteréd; 1860

295. KÜHRNER Éva: Az iskolai sport Nyíregyházán 1945 előtt = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 33-39.; testnevelés; általános iskola; középiskola; iskolaegészségügy; diáksport; Nyíregyháza; 1883-1944
296. KARÁDI Zsolt: Schöppflin és Móríc: Schöppflin Aladár bírálatai Móríc Zsigmond drámáiról a Nyugat hasábjain = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 52-57.; irodalomelmélet; színház; Móríc Zsigmond; Nyugat
297. PAPPNÉ KISS Irén: LQ-tanulmány = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 58-66.; pedagógiai program; Nyíregyháza; Arany János Tehetséggondozó Program; Lions Klub
298. MARCZINKÓ István: Vélemény a Pedagógiai Műhely pedagógiai tárgyú írásairól (2005-2008) = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 67-69.; pedagógia; 2005; 2006; 2007; 2008 Pedagógiai Műhely
299. HAMAR Péter: A Pedagógiai Műhely új folyamának közművelődési és kulturális témájú írásairól = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 70-71.; közművelődés;
300. BODNÁR Zsuzsanna: Babák és játékok = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 72-74.; kiállítás; múzeum; babagyűjtemény; Nyírbátor; Báthori István Múzeum
301. SZABÓ Géza: Indulat-hangulat (Akwarell '09) = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 75-77.; festészet; képzőművészeti kiállítás; Nyíregyháza
302. SZILÁGYI Péter: Ködösítés nélkül = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 104-107.; könyvismertetés; Hamar Péter; Ködösítés nélkül. Bp., Kairosz K., 2008.
303. TÖZSÉR Zoltán: Evangélikus tanítók és iskolák = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 110-111.; könyvismertetés; Csoma József; Evangélikus tanítók, iskolák, tanítóképzés
304. KARÁDI Zsolt: Vallomás életről, szenvedésről, zenéről = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 112-113.; könyvismertetés; Németh Erzsébet, Cs.; Tenyerében tartott a Teremtő. Nyh., 2008
305. JÁNOSI Zoltán: Bachát László emlékezete = Pedagógiai Műhely, 3. sz. p. 114-116.; nekrológ; Bachát László (1921. 02. 23–2009. 09.)
306. RAKONCZAI János-KOZÁK Péter: Az Alsó-Tisza-vidék és a Tisza = Földrajzi Közlemények, 1. sz. p. 387., 389-391.; vízrajz; Tisza-folyó; Kraszna-folyó; Túr-folyó; Szamos-folyó
307. PINTYE Gábor: A Kárpát-medencei szarmata települések csontfészüi = Archaeológiai Értesítő, 134. sz. p. 165-195.; régészeti lelet; Császárszállás; Nyíregyháza-Rozsrét-szőlő; Nyíregyháza-Oros; Tiszaeszlár-Bashalom
308. PETHÉNÉ UJHELYI Marianna: Tiszavasvári első óvodáinak története 1888-tól 1945-ig = Tariménes, 1. sz. p. 3-26.; óvoda; Tiszavasvári; 1888-1945
309. KÜHRNER Éva: Egykor volt diákok Nyíregyházán = Tariménes, 1. sz. p. 27-36.; középiskolások; diákok; statisztika; Nyíregyháza; 1920–1944
310. HANKÓ András: Ő volt az első Szentmihályon = Tariménes, 1. sz. p. 37-51.; hősi halottak; portré; Tiszavasvári; második világháború; Balázs Andor (1918.03.23–1941.07.)
311. KOMISZÁR Dénes: Dr. Graefl József = Tariménes, 1. sz. p. 52-62.; pályakép; Szabolcs vármegye; XIX. század; Graefl József (1813. 10. 06–1889. 12. 22)
312. ÓSZABÓ István: Ratkó Józsefről = Tariménes, 1. sz. p. 63-67.; évforduló; portré; Ratkó József (1936. 08. 09–1989)
313. RATKÓ József: „Kedves barátaim!...” : Ratkó József megnyitó beszéde (litván irodalmi est, Nyíregyháza, 1986. okt. 27.) = Tariménes, 5. évf. 1. sz. p. 68-69.
314. HARSÁNYI Géza: Kálló megér egy napot! : Invitáló Nagyálló állandó kiállításaira = Tariménes, 1. sz. p. 70-73.; kiállítás; helytörténet; múzeum; Nagyálló
315. KRAJNÁK-JÁVOR Andrea: Gondolatok a könyvtárról = Tariménes, 1. sz. p. 74-76.; könyvismertetés; Szerafinné Szabolcsi Ágnes; Kultúrpolitika, iskola, könyvtár
316. ILYÉS Gábor: „Szorgalmas Szorgalmatos” = Tariménes, 1. sz. p. 77-79.; könyvismertetés; Szántó László; Szorgalmas Szorgalmatos. – Szorgalmatos
317. NÉZŐ István: Negyedszázados a Kisvárdai Városszépítő Egyesület = Tariménes, 1. sz. p. 80-82.; egyesület; városvédők; Kisvárdai; 1984-2009; Kisvárdai Városszépítő Egyesület
318. ILYÉS Gábor: A Nyíregyházi Városvédő Egyesület = Tariménes, 1. sz. p. 83-86.; városvédők; egyesület; Nyíregyháza; 1987–2004; Nyíregyházi Városvédő Egyesület
319. LUCZA János: A Kemecei Városvédő Egyesület = Tariménes, 1. sz. p. 87-90.; egyesület; városvédők; Kemece; 2005–2009
320. SZABÓ Géza: Beszámoló a brezáni szakmai tanulmányútról = Tariménes, 1. sz. p. 91-92.; tanulmányút; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület
321. ZSIGMOND Andrea: Az album címe: Kisvárdai, avagy fotóblog fotók nélkül = Székelyföld, 10. sz. p. 53-60.; színházi találkozó; Kisvárdai; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
322. BUDAI Katalin-TURBULY Lilla: Ama nap – Nyári szekvenciák. + „Jelképek erdején át” = Criticai Lapok, 11. sz. p. 10-12.; színikritika; Borbély Szilárd; Halotti pompa. - Rend. Vidnyánszky Attila
323. HORVÁTH Lajos: Beregszász bora és kisvasútja a postán : 100 éves Borsavölgyi Gazdasági Vasút = Bélyegvilág, 12. sz. p. 8-9.; kisvasút; borászat; filatélia; Beregszász; 1908; 1913
324. DESCHMANN Alajos: Beregszász középkori temploma = Várak, Kastélyok, Templomok, 4. sz. p. 12-14.; római katolikus templom; Beregszász; középkor

325. MIZSER Lajos: Betyárok, rablók Északkelet-Magyarországon Pesty Frigyes helynévtára alapján = Honismeret, 6. sz. p. 59-62.;
bűnözés; Szatmár vármegye; 1864
326. VÁRI FÁBIÁN László: Búcsú S. Benedek Andrástól = Magyar Napló, 11. sz. p. 28.;
nekrológ; S. Benedek András (1947–2009. 09. 08)
327. KATONA Tamás: Családi emlékek Móriczról és Szatmár vármegyéről = Új Forrás, 10. sz. p. 47-55.;
hagyományápolás; portré; Szatmár vármegye; Móricz Zsigmond (1879. 06. 29–1942)
328. KOVÁCS Sándor: Csetfalva = Magyar Turista, 10. sz. p. 22-23.;
településtörténet; református templom; műemlékek; Csetfalva
329. CS. NAGY Ibolya: Csokonai vonzásában : Móricz Zsigmond Csokonai-drámájáról = Hítel, 11. sz. p. 73-81.;
műelemzés; drámaelmélet; Móricz Zsigmond; Csokonai-dráma
330. F. M.: Dél-Nyírségben a bioerő : az első magyar bioerőmű sikertörténete = Ma és Holnap, 5. sz. p. 44-47.;
bioenergia; állami támogatás; beruházás; Szakoly; Dél-Nyírségi Bioerőmű
331. ANDÓ Patrik: Díjnyertes tudáscentrum = Manager Magazin, 12. sz. p. 14.;
kitüntetés; főiskola; építészet; Nyíregyháza; Nyíregyházi Főiskola; Tukacsné dr. Károlyi Margit
332. KOVÁCS Ágnes: Az élet szép...: beszélgetés Anton Gots M. I. szerzetessel = Família, 11. sz. p. XIV-XV.;
szerzetesrend; portré; Nyíregyháza-Borbánya; Anton Gots; Kamilliánus Rend
333. KOVÁCS Ágnes: Az ember és a történelem : Interjú a 70 éves Bosák Nándor debrecen-nyíregyházi püspökkel = Familia, 12. sz. p. mell. XII-XIII.;
portré; Bosák Nándor (1939.12.28-); Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye
334. KLEMENTISZ Réka: Falu a határon túl = Képmás Családmagazin, 10. sz. p. 16-17.;
határon túli magyarok; Rát
335. KELEMEN József: Gondolatok a XX. századi béke-dekrétumok Kárpát-medence környezeti biztonságát veszélyeztető hatásairól és szétrombolt természeti, földrajzi egység helyreállításáról = Trianoni Szemle, 4. sz. p. 77-83.;
környezetvédelem; vízszennyezés; erdőgazdálkodás; nemzetközi együttműködés; Tisza-folyó; Ukrajna; Románia
336. SZILÁGYI Zsófia: Hamar Péter – Ködösítés nélkül = Irodalomtörténet, 3. sz. p. 364-367.;
könyvismertetés; Hamar Péter; Ködösítés nélkül. Bp., Kairosz K., 2008.
337. SZIJJÁRTÓ Gabriella: Határtalan hangok és ízek = Szabad Föld, 41. sz. p. 7.;
portré; Bangó Margit
338. BAJMÓCY Zoltán–SZAKÁLNÉ KANÓ Izabella: Hazai kistérségek innovációs képességének elemzése = Tér és Társadalom, 2. sz. p. 45-68. Országos összehasonlító adatokkal;
innováció; kistérségek; Nyíregyházi kistérség
339. KOVÁCS Ágnes: Egy hiteles pap : Békési Sándor vasmiséje = Új Ember, 40. sz. p. 4.;
katolikus egyház; portré; Szabolcs-Szatmár megye; Békési Sándor (1921)
340. BABOSI László: Az idő hangsúlyai : beszélgetés Ratkó Józsefről Nagy András László rendezővel = Magyar Szemle, 9-10. sz. p. 91-113.;
irodalmi élet; portré; színházi bemutatók; Szabolcs-Szatmár megye; Nagy András László; Ratkó József (1936.08.09-1989.09.13); Hangsúly - hangos irodalmi és művészeti folyóirat
341. GABÓDA Béla: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola a számok tükrében = Mester és Tanítvány, 24. sz. p. 141-154.;
oktatás; statisztika; Beregszász; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
342. TAKÁCS Miklós: „Ió lánya : nemek, átváltozások, a szöveg idegensége és az idegen „szövegesedése” Móricz Zsigmond Árvácskájában = Irodalomtörténet, 3. sz. p. 318-343.;
műelemzés; Móricz Zsigmond; Árvácska
343. HORVÁTH Lajos: A kárpát-ukrán emigráció postatörténeti tevékenységéről = Bélyegvilág, 9. sz. p. 10-11.;
filatélia; Kárpátalja
344. SCHELLE, Karel: Kárpátalja, mint Csehország része a két világháború között = Jogtörténeti Szemle, 2. sz. p. 28-35.;
közigazgatás; Kárpátalja
345. HALÁSZ Marianna: A kárpátaljai lakosság minden napjai a korabeli magyar sajtó anyagai alapján az 1920-as években = Fórum, 3. sz. p. 79-102.;
saját történet; határon túli magyarok; Kárpátalja; 1920-as évek
346. TÓTH Géza: Kísérlet a regionális turisztikai GDP becsülésére Magyarországon = Statisztikai Szemle, 5. sz. p. 1038-1057. Országos összehasonlító adatokkal;
turizmus; GDP; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
347. KULCSÁR Attila: Korzó Üzletház Nyíregyháza, Dózsa György utca = Magyar Építőipar, 6. sz. p. 202-206.;
építészet; Nyíregyháza; Korzó Bevásárló- és Szórakoztató Központ
348. NÓGRÁDY Árpád: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig = Századok, 6. sz. p. 1515-1516.;
könyvismertetés; Németh Péter; A középkori Szatmár megye települései
349. LATOR László: Krónikák, ébresztő = Napút, 8. sz. p. 119.;
nekrológ; S. Benedek András (1947–2009. 09. 08)
350. CSÁGOLY PETERFIA Béla: Magyaratalanítás Kárpátalján = Kapu, 10. sz. p. 35-36.;
határon túli magyarok; Kárpátalja
351. MÁRKUS Béla: Móricz a tovább élő : Hamar Péter, Kápolnai Iván és Szilágyi Zsófia könyveiről = Hítel, 11. sz. p. 119-128.;
könyvismertetés; Hamar Péter; Kápolnai Iván; Szilágyi Zsófia; A továbbélő Móricz. = Kalligram, 2008.; Móricz Miklós. Bp., 2008.; Ködösítés nélkül. Bp., Kairosz K., 2008.

352. BENKE László: Móricz Zsigmond időszerűsége : Az író születésének százharmincadik és a Hét krajcár megírásának századik évfordulóján, a Szegény emberek kötet kiadásának alkalmával = Lyukasóra, 3. sz. p. 32-33.; évforduló; könyvismertetés; hagyományápolás; Móricz Zsigmond; Szegény emberek
353. ÜDVARHELYI Nándor: Nagybánya és környéke = Honismeret, 5. sz. p. 133-135.; könyvismertetés; Dávid Lajos; Klacsányi Sándor; Nagybánya és környéke. Teleki Társ. 2007.
354. CSERNICSKÓ István: A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában = Magyar Tudomány, 11. sz. p. 1297-1303.; határon túli magyarok; anyanyelvi oktatás; Kárpátalja; Ukrajna
355. NOVÁK Géza: Nyírmada = Területi Statisztika, 6. sz. p. 664-666.; várossá válás; szociográfia; Nyírmada
356. HORVÁTH Zita: Örökös és szabadmenetelű jobbágyok a 18. századi Magyarországon = Századok, 5. sz. p. 1063-1104.; agrártörténet; urbérendezés; Szatmár megye; 18. század
357. BÓDI Katalin: Penke Olga - Műfaji kísérletek Besenyei György prózájában = Irodalomtörténet, 3. sz. p. 359-363.; könyvismertetés; Penke Olga; Műfaji kísérletek Besenyei György prózája
358. BABOSI László: „Reményt, kitartást üzen...” : Beszélgetés Serfőző Simon költővel Ratkó Józsefről = Hítel, 11. sz. p. 99-108.; pályakép; Ratkó József (1936. 08. 09–1989. 09. 13); Serfőző Simon; Váci Mihály (1924. 12. 25–1970. 04. 16)
359. ELEKFI László: Retró szótár. Korfestő szavak a második világháborútól a rendszerváltásig = Modern Nyelvoktatás, 4. sz. p. 70-73.; könyvismertetés; Burget Lajos; Retró szótár. Korfestő szavak a második v...
360. SZABÓ Árpád: Szalay Sándor (1909–1987) = A Fizika Tanítása, 4. sz. p. 22-24.; Szalay Sándor (1909. 10. 04–1987. 10. 11)
361. BIHARI Albertné: Tízévesek lettünk! = Könyvtári Levelező/Lap, 11. sz. p. 31-39.; évforduló; Nyíregyháza; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Gyermekkönyvtáros Műhely
362. TÓTH Mihály–CSERNICSKÓ István: Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselő = Regio, sz. p. 69-107.; határon túli magyarok; Kárpátalja; 20. század
363. SÓLYOM Ildikó: Vaja = Területi Statisztika, 6. sz. p. 667-669.; várossá válás; szociográfia; Vaja
364. SOÓS István: Választások Magyarországon : „Kísérletek a vármegyei tisztújítások megreformálására” (1810-1821) = Levéltári Közlemények, 1. sz. p. 65-156.; közigazgatás; nemesség; országgyűlési képviselők; megyei közgyűlés; Bereg vármegye; Szabolcs vármegye; Szatmár vármegye; Ung vármegye; 1810-1821; Dessewffy József (1771–1843)
365. KOVÁCS Szilvia: A város mint az emlékezet médiuma : Krúdy Gyula Budapest völgyéne = Alföld, 11. sz. p. 88-101.; műelemzés; Krúdy Gyula; Budapest völgyéne
366. MAJSAI Tamás: Emlékmű és emléktábla = Élet és Irodalom, 40. sz. p. 14.; deportálás; zsidóság; Körösmező; 1941
367. KUN István: A fenyegető jövő moráljása = Élet és Irodalom, 42. sz. p. 10.; szociográfia; munkaerőgazdálkodás; munkanélküliség; Gulács; Nagykálló
368. AVAR László: A biogáz üzem nem szeméttelép = Magyar Mezőgazdaság, 42. sz. p. 12-13.; biogáz; beruházás; Nyírbátor; Bátortrade Kft.; Petis Mihály
369. KOVÁCSY: Az utolsó abora = Magyar Narancs, 42. sz. p. 29.; múzeumfalú; Nyíregyháza-Sóstófürdő; Sóstói Múzeumfalú
370. NYÍRI János: Új Pócspetri készül? + A Pócspetri koncepció per = Nemzetőr, 42. sz. p. 5.; koncepció per; államosítás; egyházi oktatás; Pócspetri; 1948
371. GYÖRI Béla: Isten áldd meg a magyart : Kőlcsey Ferencz munkái = Magyar Fórum, 44. sz. p. 7.; pályakép; Kőlcsey Ferenc
372. Kuzmányi István: A rejtőző értékek városa : Nyírbátor = Új Ember, 46. sz. p. 12.; műemlékek; református templom; katolikus templom
373. VADAS Zsuzsa: De kik azok a Báthoriak? = Nők Lapja, 48. sz. p. 68-69.; családtörténet; Nyírbátor; Báthori család
374. MEDVECZKY Attila: Periférián a szépművészet : intejú Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrászművésszel = Magyar Fórum, 50. sz. p. 12., 18.; pályakép; Tóth Sándor (1933.03.19)
375. GERHÁT Petra: Káprázatos Máramaros = Magyar Demokrata, 51-52. sz. p. 88.; könyvismertetés; Pataki János; Máramaros – Ahol megállt az idő
376. BENCZÚR Gyula = Nemzetőr Vasárnapi Újság, 53. sz. p. 10-13.; festészet; festőművész; portré; Benczúr Gyula (1844.01.28-1920.07.16)
377. DEMETER Kálmán: Új optikai cég Mátészalkán = Világgazdaság, 203. sz. p. 8.; iparfejlesztés; szemüveggyár; Mátészalka; Specsavers

TARTALOM

monográfia

BENE JÁNOS: Forradalmak, román megszállás	161
---	-----

történelem

FODOR LÁSZLÓ: A nyírmeggyesi Szondi család gyökerei	182
KÖKÉNYESDI PAPP LÁSZLÓ: Balkányiak a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcban	198
LÁSZLÓ GÉZÁNÉ: Az első hírlapok nyomában Beregben, Szabolcsban, Szatmárban, Ugocsában és Ungban (1845–1885)	203
FERENCZI IMRE: Adatok Kárpátalja kereskedelmének történetéhez: a Beregszászi Járásközi Árulerakat	212

interjú

MARIK SÁNDOR: A matematika kulcskérdése az érdeklődés. Gát György matematikus	229
--	-----

valóság

PATYÁN LÁSZLÓ: Időskorúak Nyíregyházán	237
--	-----

irodalom

BAKÓ ENDRE: Jegyzetek Végh Antal regényeiről	254
--	-----

szemle

Népmesék Tyukodról [Erdős Lajos mesei világa és meséi] <i>(Ratkó Lujza)</i>	267
A vonal szülte rend [Kádas István kiállítása] <i>(Szepessy Béla)</i>	269
Sipos László kiállítása elé <i>(Székhelyi Edith)</i>	271
Sóstói út 53. [Dr. Balla István Így emlékszem...] <i>(Orbán András)</i>	272

bibliográfia

Bibliográfia 2009. október 1–december 31.	275
---	-----